T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATINDA VATANDAŞLIK EĞİTİMİ YAKLAŞIMI VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

MEHMET ŞÜKRÜ DURMUŞ
177A5040

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. MERYEM HAYIR KANAT

İSTANBUL
2020

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATINDA VAYANDAŞLIK EĞİTİMİ YAKLAŞIMI VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

MEHMET ŞÜKRÜ DURMUŞ
177A5040
ORCID NO: 0000-0002-6389-0886

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. MERYEM HAYIR KANAT

İSTANBUL
2020

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER MÜFREDATINDA VATANDAŞLIK EĞİTİMİ YAKLAŞIMI VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

MEHMET ŞÜKRÜ DURMUŞ
177A5040

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih: 06.08.2020
Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	**: Doç. Dr. Meryem HAYIR KANAT**	
Jüri Üyeleri	**: Doç. Dr. Mustafa ŞEKER**	
	Prof. Dr. Hamza AKENGİN	

İSTANBUL
Ağustos 2020

ÖZ

ORTAOKUL SOSYALBİLGİLER MÜFREDATINDA VATANDAŞLIK EĞİTİMİ YAKLAŞIMI VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Mehmet Şükrü Durmuş
Ağustos, 2020

Kökeni Antik Yunan'a dayanan vatan kavramı, ''cite'' ya da ''city'' denilen şehir devletlerinin adıdır. Bu şehir devletlerine aidiyeti belirleyen vatandaşlık ise türetilerek ''citizen'' olmuştur. Vatandaşlık, dünyada eğitim sistemlerinin de temelini oluşturmuştur. Düzenlenen programlar, gelecek nesillerin yetiştirilmesi ve vatana yarar getirecek bireylerin inşasını kurma çabalarıdır. Bu sebeple çocuk üzerinde yoğunlaşma yaşanmış ve önce Avrupa'da ardından Osmanlı Devleti'nde çocuk eğitimi önem kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ilk demokratikleşme hareketi, 7 Ekim 1808'de imzalanmış olan Sened-i İttifak'tır. 1839 yılına gelindiğinde milliyetçilik akımıyla galeyana gelen gayrimüslimler, bazı haklar isteyerek Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasında etkili olmuşlardır. Ferman, özellikle gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında var olan eşitsizliklerin düzeltilmesi olarak kabul edilse de Osmanlı tebaasının yönetimden güvence alarak haklar elde ettiği ilk gelişme olmuştur. Siyasi baskılar sonucu 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile halka atfedilen hakların garantisi verilmiştir. Vatandaşlıkla ilgili gelişmeler Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi ve I. Meşrutiyet'in ilanıyla hız kazansa da bu durum kısa sürmüş, II. Abdülhamit'in İstibdat (Baskı) Dönemi siyasi anlamda özgürleşmenin önüne geçmiştir. Başını İttihatçıların çektiği hürriyet grubunun baskılarına direnemeyen Abdülhamit, 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesine engel olamamış ve Kanun-i Esasi yeniden yürürlüğe girmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti vatandaş tanımlamalarında her zaman Türk ibaresini kullanarak milliyetçi bir çizgi oluşturmuştur. 1968 öğretim yılında Sosyal Bilgiler dersinin ilk kez müfredata girmesi ve vatandaşlık eğitiminin de bu ders içerisinde kabul edilmesi yeni bir başlangıç olmuştur. Bu durum zaman zaman değişerek vatandaşlık bilgilerinin ayrı bir ders olarak verilmesi uygulaması şeklinde gerçekleşse de günümüzde vatandaşlık eğitimi başta sosyal bilgiler dersi olmak üzere birçok alanda gizil öğrenme olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu çalışmada son güncelleme ile şeklini alan 2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda vatandaşlık eğitiminin rolü belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın alan yazın kısmında var olan araştırmalar incelenmiş, öğretmen görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Dersi, Vatandaşlık Eğitimi, Sosyal Bilgiler Öğretmeni, İnsan Hakları, Değerler

ABSTRACT

CITIZENSHIP EDUCATION APPROACH AND TEACHER VIEWS IN SECONDARY SCHOOL SOCIAL STUDIES CURRICULUM

Mehmet Şükrü Durmuş
August, 2020

The concept of homeland, which is based on Ancient Greece, is the name of the city states called "cite" or "city". Citizenship, which determines belonging to these city states, has been derived as "citizen". Citizenship has formed the basis of education systems in the world. The programs organized are efforts of raising future generations and the construction of individuals who will benefit the homeland. For this reason, there was concentration on the child and child education gained importance in Europe and then in the Ottoman State.

The first democratization movement in the Ottoman State was Sened-i İttifak, signed on 7 October 1808. By 1839, non-Muslims, who came to power with nationalism, were influential in the publication of the Edict of Tanzimat by asking some rights. Although edict is considered as the correction of inequalities, especially between non-Muslims and Muslims, it was the first development in which Ottoman public gained rights by assuring the administration. As a result of the political pressures, the Edict of Reform, declared in 1856 guarantees the rights attributed to the public. Even though the developments related to citizenship gained momentum with the enactment of the Kanun-i Esasi and the declaration of the I. Constitution, this situation was short-lived, II. Abdulhamit's Istibdat (Repression) Period prevented political liberation. Abdulhamit, who could not resist the pressure of the liberty group, led by the Unionists, in 1908, II. Constitutionalism was not prevented from being declared and the Kanun-i Esasi came into force again.

Mustafa Kemal Ataturk under the leadership established the Republic of Turkey, in citizen descriptions always has created a line of Turkish nationalist by using the phrase. The introduction of the Social Studies course in the curriculum for the first time in 1968 and the acceptance of citizenship education in this course was a new beginning lesson. Although this situation occurs as the application of giving citizenship information as a separate lesson from time to time, citizenship education continues to exist as a latent learning in many areas, especially social studies lesson.

In this study, the role of citizenship education in the 2018 Social Studies Curriculum, which took shape with the last update, was tried to be determined. The researches in the literature section of the study were examined and the teachers opinions were arranged with a semi-structured interview form.

Key Words: Social Studies Lesson, Citizenship Education, Human Rights, Values

ÖN SÖZ

Araştırma, vatandaşlık eğitiminin Sosyal Bilgiler dersi içerisindeki rolünü belirlemek amacıyla ortaokul (5, 6, 7. sınıflar) düzeyinde yürürlükte olan 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi açısından incelenmesini konu almaktadır. Bu kapsamda müfredat programının eğitim-öğretim açısından değerlendirmeleri yapılmış ve vatandaşlıkla ilgili kısımların yeterliliği sorgulanmıştır. Sosyal bilgiler öğretmenleriyle yapılan görüşmelerde vatandaşlık eğitiminin bu ders içerisindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır. Vatandaşlık eğitiminin Dünya ve Türk tarihi içerisinde somut belgelerle gelişim süreci incelenirken, araştırmacının ve katılımcıların görüşleriyle gelecekte alacağı şekil ifade edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmam esnasında maddi manevi her zaman yanımda olan, eğitimim süresince yapmış olduğu geliştirici ve yetiştirici üslubuyla faydalı yönlendirmeler yapan ve araştırma yapma içgüdümü daima diri tutan değerli danışmanım Doç. Dr. Meryem Hayır Kanat'a çok teşekkür ederim. Lisans eğitimimde büyük katkıları olan, yüksek lisans eğitiminde bir dönem danışmanlığımı yapan, özellikle manevi duygularla bana her zaman destek olan Doç. Dr. Mustafa Şeker' e minnetlerimi sunarım. Ayrıca lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca yetişmemde katkıları bulunan YTÜ Sosyal Bilgiler Anabilim Dalında görev yapan tüm hocalarıma da teşekkür ederim. Bugünlere gelmemde en büyük emeğe sahip olan değerli annem ve babama, her zaman beni bu yolda cesaretlendiren ablam ve erkek kardeşime, dostluğunu esirgemeyen tezimi yazmamda destek olan başta arkadaşlarım olmak üzere herkese teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul; Ağustos, 2020 Mehmet Şükrü Durmuş

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ v
İÇİNDEKİLER vi
TABLOLAR LİSTESİ ix
ŞEKİLLER LİSTESİ x
KISALTMALAR xi

1. GİRİŞ 1
1.1. Araştırmanın Konusu 1
1.2. Araştırmanın Amacı 8
1.3. Araştırmanın Önemi 10
1.4. Sınırlılıklar 11
1.5. Varsayımlar 11
1.6. Tanımlar 11

2. ALAN YAZIN 13
2.1. Vatandaşlık Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi 13
2.1.1. Vatandaşlık Kavramının Ortaya Çıkışının Gerekçeleri 13
2.1.2. XIX. Türk Tarihinde Vatandaşlığın Doğuşu ve Günümüze Kadar Gelişimi 15
2.2. Vatandaşlık Kavramının Eğitim Sistemine Girmesi 30
2.2.1. Avrupa'da Vatandaşlık Kavramının Eğitim Sistemine Girmesi 30
2.3. Türkiye'de Vatandaşlık Kavramının Eğitim Sistemine Girmesi 31
2.3.1. II. Mahmut – II. Meşrutiyet Dönemleri Arasında Vatandaşlık Eğitimi 31
2.3.2. II. Meşrutiyet - Cumhuriyet'in İlanı Arasında Vatandaşlık Eğitimi 36
2.3.3. 1923 – 1968 Yılları Arasında Vatandaşlık Eğitimi 41
2.3.4. 1968'den Günümüze Vatandaşlık Eğitimi 47
2.4. 2018 Ortaokul Sosyal Bilgiler Müfredat Programı 54

2.5. 2018 Ortaokul Sosyal Bilgiler Müfredatında Vatandaşlık Eğitimine Yönelik Yaklaşımlar ve Kullanılan Kavramlar 59
2.5.1. Sosyal Bilgiler Müfredat Programında Temel Yaklaşımlar 59
2.5.2. Sosyal Bilgiler Müfredat Programının Vatandaşlık Eğitimi Açısından İncelenmesi 63
2.5.3. Öğrenme Alanları 69
2.5.3.1. Birey ve Toplum 70
2.5.3.2. Kültür ve Miras 72
2.5.3.3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler 74
2.5.3.4. Bilim, Teknoloji ve Toplum 76
2.5.3.5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim 79
2.5.3.6. Etkin Vatandaşlık 81
2.5.3.7. Küresel Vatandaşlık 84

3. YÖNTEM 87
3.1. Araştırmanın Modeli 87
3.2. Çalışma Grubu 88
3.3. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi 90
3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi 91

4. BULGULAR 93
4.1. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri 93
4.2. Vatandaşlık Eğitiminin Öğretmen Görüşlerine Göre Yeterliliği 95
4.2.1. Ders Müfredatının Yeterliliği Konusunda Öğretmen Görüşleri 95
4.2.2. Öğretmenin Yeterliliği 100
4.3. Vatandaşlık Eğitimine Etkiler 102
4.3.1. Kültürel Değerlerin Etkisi 103
4.3.2. Sınıf İçi ve Sınıf Dışı Eğitsel Faaliyetlerin Vatandaşlık Eğitimine Etkisi 105
4.3.2.1. Sınıf İçi Eğitsel Faaliyetler 105
4.3.2.2. Sınıf Dışı Eğitsel Faaliyetler 109
4.3.3. Sosyal Sorumluluk Projelerinin Etkisi 112
4.3.4. Toplumsal Gelişmelerin Vatandaşlık Eğitimine Etkisi 114
5. SONUÇ VE TARTIŞMA 119

KAYNAKÇA 127

EKLER..... 135
Ek 1. Samsun Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Uygulama İzni 135
Ek 2. Araştırma Değerlendirme Formu 136
Ek 3. YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma İzni 137
Ek 4. Uygulama İzin Dilekçesi 138
ÖZ GEÇMİŞ..... 139

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Sosyal Bilgiler Dersi Öğrenme Alanları 57

Tablo 2: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Birey ve Toplum Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler 70

Tablo 3: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Kültür ve Miras Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazanılması Gereken Başlıca değerler ve Beceriler 72

Tablo 4: 2018 Sosyal Bilgiler Programında İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler 75

Tablo 5: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler 77

Tablo 6: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler 79

Tablo 7: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler 81

Tablo 8: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler 84

Tablo 9: Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Mezuniyet ile Çalışma Yeri ve Cinsiyet Arasındaki İlişkisi 90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Çalışma Alanının Konumu 88

Şekil 2: Çalışma Alanının Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi 89

Şekil 3: Katılımcıların Mezun Oldukları Okullara ve Cinsiyete Göre Durumu . 94

Şekil 4: Vatandaşlık Eğitiminde Sosyal Bilgiler Dersinin Yeri ve Önemi 95

Şekil 5: Sosyal Bilgiler Müfredatının Vatandaşlık Eğitimi Konusunda Yeterliliği 97

Şekil 6: Sosyal Bilgiler Müfredatının Yetersiz Olduğu Konular 98

Şekil 7: Öğretmenlerin İdeal Vatandaş Yetiştirmede Üzerine Düşen Sorumluluklar 100

Şekil 8: Kültürel Değerlerin Vatandaşlık Eğitimine Etkisi 103

Şekil 9: Vatandaşlık Eğitiminde Sınıf İçinde Yapılabilecek Faaliyetler 107

Şekil 10: Vatandaşlık Eğitiminde Sınıf Dışında Yapılabilecek Faaliyetler 110

Şekil 11: Sosyal Sorumluluk Projelerinin Vatandaşlık Eğitimine Katkıları 112

Şekil 12: Dünyanın Çeşitli Yerlerinde Yaşanan Olaylar ve Vatandaşlık Eğitimine Etkileri 116

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DP : Demokrat Parti

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

NCSS : National Council For The Social Studies, Ncss (ABD Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi)

T.C : Türkiye Cumhuriyeti

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TTKB : Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı

TYÇ : Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi

vb : ve benzeri

vs : ve saire

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu fikir akımları siyasi alanda kendisini eşitlik, özgürlük gibi unsurlarla göstermiştir. Bu fikir akımları çok uluslu devletlerin sonunu hazırlarken, yıkılışa engel olmak isteyen ve kendisine vatansever diyen bazı aydınlar çeşitli çözüm yollarına başvurmuşlardır. Rejim değişikliklerinden, sosyal alanlardaki değişimlere kadar yenilikler denenerek ''Devlet-i ebet müddet'' düsturu yerine getirilmek istenmiştir. Osmanlı Devleti'nde vatan ve vatandaşlık kavramı işte bu dönemde hayata geçirilerek yeni bir kimlik inşasını başlatmıştır.

Vatandaşlık kavramı, etimolojik olarak Antik Yunan'daki şehir devletlerini işaret eden "cite" ya da "city" sözcüğünden türetilerek, şehir devletine mensubiyeti belirten "citizen" ya da "citoyen" kelimesinden doğmuştur (Boineau 1998, 109). Vatandaş yetiştirmekte ise çocuklar ön plana çıkmıştır. Eğitimin küçük yaşlardan itibaren verilmesi geleceğe yatırım olarak düşünülmüş, devletin varlığı ve ebediyeti bu mahiyette görülmüştür. 19. Yüzyılda Osmanlı ''vatandaşlık'' idealini gerçekleştirmek adına çocuğa ve okula ayrı bir önem atfedilmiştir (Ziya, Haydar, 1911'den aktaran İçen 2017, 16). Yeni nesil, geleceğin yetişkinleri olarak görüldüğünden eğitim-öğretim faaliyetleri buna göre düzenlenerek öğrencileri, devletine sadık ve dili, dini ne olursa olsun Osmanlı kimliğinde birleştirmek nihai hedef olmuştur.

1808 yılı Senedi İttifak ile başlayan demokratikleşme süreci Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sancılı bir dönem olarak gelişimini sürdürmüştür. Osmanlı Devleti otoritesinin ve dolaylı olarak padişah otoritesinin zayıflamaya başladığı anlaşılarak, çeşitli halk hareketleri ve aydınların destekleriyle Osmanlı tebaası sırasıyla bazı haklar elde edecektir. Bu süreçte Senedi İttifak, ilk defa padişahın yetkilerinin kısıtlanması bakımından tebaanın artık daha değerli görülmesine zemin hazırlayarak başlangıç noktasını oluşturmuştur. Tanzimat Dönemi'nde yasalar, azınlıkların haklarını düzenleyen Islahat Fermanı, halkın daha fazla söz sahibi olmasını sağlayan

Kanun-i Esasi'nin getirdiği meşrutiyet dönemleri ile Osmanlı Devleti'ndeki siyasi, sosyal ve kültürel unsurların iç ve dış dinamikler yoluyla etkileri toplum nezdinde yansımalara sebep olmuştur (Fanid, Yılmazer, 2017, 49).

1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi Osmanlı vatandaşlığının sınırlarını belirleyen ilk belge olmuştur. Uyrukluk anlamına gelen tabiiyet kelimesi özellikle gayrimüslimlerin devleti istismarını önlemek için çıkarılmıştı. Bu istismar Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimlerin kapitülasyonlardan yararlanmak için kendisini Avrupalı gibi göstermesine dayanmaktaydı. Kanunun diğer bir amacı ise Osmanlı vatandaşı olmanın koşullarını belirlemek olmuştur. Kanuna göre **Osmanlı tabiiyetine geçmek için iki önemli şart** vardı: ''Reşit olmak ve Osmanlı topraklarında beş yıl ikamet etmek'' (Serbestoğlu, 2011, 205-206). Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi, bir ulus ya da halk tabanından değil sadece Osmanlı vatandaşlığının tarifi için hazırlanmıştır. Gayrimüslim ile Müslüman halk arasında keskin çizginin kaldırılması için çaba gösterilmiştir.

Tabiyyet-i Osmaniye Kanunnamesinden sonra ilk Osmanlı Kanun-i Esasi (1876) ile vatandaşlık hukuksal olarak güvence altına alınmıştır. Kanun-i Esasi'nin en önemli maddelerinden biri '' Osmanlı Devleti uyruğu olan herkes din ve mezhebi ne olursa olsun Osmanlı sayılır. Bunlar, yasa önünde hak ve ödevler bakımından eşittirler'' maddesidir. Bu madde kuşkusuz bir Osmanlı vatandaşının ne olduğunun tanımını yapmakla birlikte Müslim ve gayrimüslim ayrımından da vazgeçmesi sebebiyle son derece önem arz etmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde ilk kez kanunlar vatandaşa güven verecek şekilde oluşturulmuş, demokratik bir ortamın zemini hazırlanmıştır. Eşitlik kavramı maddeler içine yedirilerek gayrimüslimlerin devlete bağlılığını arttırma çabası güdülmüştür. Bütün hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinin kanun ile yapılacağı öngörülmüştür (Yamaç, 2014, 60).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı vatandaşlığı farklı boyutlar kazanmıştır. Bu dönemin ayırt edici ve belki de en radikal yönü ise, tebaadan vatandaşa geçiş sürecidir (Üstel, 2008, 30). II. Meşrutiyet dönemi siyasi karışıklıkların yanında bitmek bilmeyen savaşlar ve toprak kayıplarıyla da devletin yavaş yavaş kaosa sürüklendiği ortamı oluşturmuştur. Ancak dönemin siyasileri kararlarında ısrarcı olup ''yeni vatandaşa'' vaat ettiği özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramları yürürlüğe sokma gayretinden vaz geçmemiştir. Bunu gerçekleştirmenin en iyi yolunun da okulda verilecek eğitimden geçtiğini düşünmüşlerdir. Vatandaşlık bilinciyle yetişen

nesiller devletin geleceğinde rol alacaktır. Oluşturulmaya çalışılan "yeni yaşam-yeni insan" anlayışı doğrultusunda Tanzimat döneminde bağımsız bir özne olarak keşfedilen çocuk, II. Meşrutiyet döneminde inşa edilir (Üstel 2008, 30).

Dönem boyunca eksiklerin görüldüğü alanlarda bazı değişiklikler yapılmakla birlikte vatandaş kavramının olgunlaştığını söyleyebiliriz. II. Meşrutiyeti izleyen dönemde yapılan bir dizi düzenlemeyle yeni siyasal özne ‘’vatandaş’’ ile devlet arasındaki hukuksal-siyasal ilişkinin kuralları belirlenir (Üstel, 2008, 27). Bazı sosyal hakların verilmesi ile halkın siyasete katılımı teşvik edilmiş devletinde eleştirilebilir olduğu vatandaşa öğretilmek istenmiştir.

II. Meşrutiyet yönetiminin halka kendince gerekli gördüğü değerleri aşılama konusunda ne kadar başarılı olduğu tartışıla dursun, siyasal alanda üst üste gelen başarısızlıklar, politika yanlışlıkları ve en nihayetinde kaybedilen I. Dünya Savaşı ile birlikte devlet yıkılma sürecine girmiştir. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı, bağımsızlık mücadelesinin temelinde yatan vatanseverlik duygusunu alevlendirerek yeni kurulacak olan devleti Türk milliyeti temelinde gerçekleştirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, Milli mücadele döneminde ülkedeki çeşitli unsurları sahiplenici tutumunu devam ettirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı sırasında Türk etnik kimliğine vurgu yapmaktan özenle kaçınmış, sürekli olarak ‘’Türkiye’’ üzerine vurgu yapmıştı (Oran, 2008, 90). 1924 Anayasasının 88. maddesinde ‘’Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese “Türk” denir’’ ifadesi ile ortak bir noktada buluşmak ve bunun adını koymak amaç edinilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anasayası, 1924). Vatandaşlık dersinin kazanımlarıyla, vatandaşlık görevlerinin öğrenilmesi, askeri görevin yerine getirilmesi, temizlik, kibar davranma ve fiziksel olarak aktif kalma amaçlanmaktadır. Vatandaşlık kavramı bu dönemde siyasi, ırk ve dil birliği, ortak tarih ve ahlak anlayışına dayalı olarak tanımlanırken ilerleyen dönemlerde daha çok ırka ve dine dayalı olarak tanımlandığı ifade edilmektedir (Som, Karataş, 2015, 37). Vatandaşlık kavramı bir devlete ait olma yerini yavaş yavaş kaybederek bir millete ait olma yoluna girmiştir. Ancak Türk vatandaşlığı diğer kimliklerin inkârını değil, ortak kimliğin inşasını gerçekleştirme niyetinde olmuştur. Söz konusu durum Türk milletinin bir çatı kimlik oluşturarak diğer milletleri ve kültürleri bir arada tutma politikası olarak görülmektedir.

1946 yılı ve sonrasında çok partili yönetime geçilmesiyle birlikte demokrasi kavramı ve vatandaşlık hakları ders kitaplarında öne çıkmaya başlamıştır (İnce, 2012'den aktaran Som, Karataş, 2012, 37). Vatandaşların eğitimi siyasi olayların da etkisiyle doğru orantılı olarak sıkça değişimlere uğramıştır. Siyasi gelişmeler ve iktidar mücadeleleri her dönem olduğu gibi en çok eğitim dünyasında hissedilmiştir. Dikkat edildiğinde köklü müfredat ve program değişikleri ülke çapında etkili olan olaylar veya iktidar değişikleri sonucu meydana gelmiştir.

Vatandaşlık eğitiminin aksettirilmesinde okulda verilecek eğitim son derece önem arz etmekteydi. Öte yandan okul, devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak bilginin, ulusal değerlerin ve özellikle de ulusal kimliğin bel kemiği olan Türkçenin aktarımında temel bir öneme sahipti. Okul önemini (Dubet, 1999'dan aktaran Üstel, 2011, 127-128) şu sözlerle ifade etmiştir: ''Son olarak "okul", inşa edilmek istenen seküler toplum – laik devlet projesinde vicdanların eğitim ve denetimini tek merkezden yönlendirebilmek ve biçimlendirmek avantajını sunuyordu''. Okul eğitimin bel kemiği olarak özellikle II. Meşrutiyet döneminde çocukların geleceğin yetişkinleri olacağı düşüncesiyle ''ideal vatandaşın'' yetişeceği kurumlar olarak göze çarpmaktaydı.

Sultan II. Mahmut'un 1824 tarihinde çıkardığı bir fermanla çocukları sıbyan okuluna gönderme zorunluluğu getirmesi, halkın geçim düşüncesiyle çocuklarını 4-5 yaşlarında zanaatkârın, esnafın yanına çırak vermesi yüzünden İslam'ın bilinmez hale geldiği öne sürülür (Gündoğdu, 2011, 2). Ancak uygulamada başarısız olduğunu düşünen Üstel (2008, 33) zorunlu eğitimin 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle bir ölçüde yaygınlaştığını söylemektedir. Nizamname ile eğitimin zorunlu olduğu belirtilirken, anayasa düzenlemesiyle perçinleşen zorunlu eğitim konusu Kanun-i Esasi'de '' Herkesin eğitim ve öğretim hakkı vardır'' maddesi ile okulun değerine değer katarak toplum gözünde itibarı arttırılmak istenmiştir. Ancak sınıflı toplum yapısı henüz ortadan kalkmadığı için ayrı bir madde olarak gayrimüslimlerin kendi inançları doğrultusunda eğitim-öğretim faaliyetlerini gerçekleştirmelerine izin verilmiştir.

Okullarda verilecek vatandaşlık eğitiminin çeşitli teknik ve yöntemlere ihtiyacı olduğu aşikârdır. Saf bilgi şeklinde verilip kâğıt üzerinde kalması ile öğrencilerin başarılı olamayacağı bugüne kadar yapılan araştırmalar çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bu konuda İbrahimoğlu, Öztürk (2013, 524) tek bir bilgi veya beceriye

endeksli bir eğitim ve bunun neticesi olarak ortaya çıkacak toplum, günümüz gereksinimlerinin çok gerisinde kalmış, bir toplum olarak adlandırılabileceğini ifade etmişlerdir. Vatandaşlık eğitiminin sadece okulla bağdaştırılmaması noktasında Kuş, Aksu (2017, 21) medya araçları, sivil toplum örgütleri ve toplum gibi vatandaşlık eğitimini etkileyen birçok farklı değişkenin olduğunu belirtmişlerdir. Okullar yeni vatandaşların yetiştirilmesinde mekân işlevi görürken ders kitapları, ders programı ve öğretmen ise aktarılacak bilginin niteliğini belirleyen faktörler olmuştur. Çocuğun aileden gelen yaşam tarzının, arkadaş çevresi ve en önemlisi de okulda edindiği sosyal ortamla birlikte şekillendiği gerçeği unutulmamalıdır. Sosyal Bilgiler dersi insanın sosyal hayatını yönlendirmede ve bilgi edinmesinde çok önemli bir yer tutarak vatandaşlık eğitiminin en ağırlıklı olarak yapıldığı alanlardan biri olmuştur.

Vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler öğretimi, temel dayanaklardan biri olmuştur. Sosyal Bilgiler dersinin nerede ve ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Bu dersin içeriğindeki konuların Antik Yunan, Roma, Mısır, Çin, Anadolu, Mezopotamya ve Hindistan gibi uygarlıklarda görüldüğü bilinmektedir. Ancak Sosyal Biligler dersinin bir kavram olarak ortaya çıkması, 19. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmektedir Amerika üzerinde yaşanan göç hareketleri farklı kültürlerden ve etnik kökenlerden gelen insanların bir arada yaşamasını zorunlu hale getirmişti. Bu durum sosyal bilgiler biliminin çıkış noktasını oluşturmuştur. Vatandaş yetiştirme kaygısı yaşayan ABD, sosyal bilgiler programında düzenli olarak değişimler ve güncellemeler gerçekleştirmiştir.

Sosyal bilgiler dersi ortaya çıktığı yıllardan bu yana birçok tanımlamaya sahne olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmuş olması sebebiyle sosyal bilgilerin ana vatanı diyebileceğimiz topraklarda bu tanımlamalara Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) bir standart getirmeye çalışmış ve bu konuda da başarılı olunmuştur. Öztürk'e (2011, 4) göre NCSS'nin yapmış olduğu tanımda sosyal bilgilerin sosyal ve insani bilimleri vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek için kaynaştıran bir alanı oluşturduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu tanım ABD'de resmi bir özellik kazanmış gibi birçok araştırmacı tarafından tekrarlanmıştır. Bu durumun sebebi olarak NCSS'nin Amerika'daki sosyal bilgiler eğitimcilerinin büyük bir bölümünü temsil etmesi ve programların standartlarını belirtici yetkilerini kullanabilmesi olarak gösterilmektedir. Örnek olarak sosyal bilgilerin yaklaşımlarını belirleyerek zaman içindeki değişimini ele alan Barr ve diğ., (2013, 16)'de sosyal

bilgileri vatandaşlık eğitiminin öğretilmesi amacıyla sosyal bilimlerin ve beşeri bilimlerin birleşimi olarak tanımlamıştır.

Türkiye'de de konu ile ilgili yapılan çalışmalar ile birçok tanımlama yapılmıştır. Öztürk'e göre sosyal bilgiler, her açıdan değişen ülke ve dünya şartlarında bilginin temele alınarak kararlar alınması ve sorunları çözen etkin vatandaşlar yetiştirmek maksadıyla sosyal ve beşerî bilimlerden süzülen bilgi ve yöntemleri kaynaştırma yolunu kullanan bir öğretim programıdır (Öztürk, 2011, 4). Bilgili (2019) ise sosyal bilgileri maddeler halinde açıklamıştır. Ona göre sosyal bilgilerin, öğrencileri sorumlu vatandaş olarak yetiştirme, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırma, bireyin kendini gerçekleştirme gibi amaçları olduğunu belirtmiştir (Bilgili, 2019, 4).

Osmanlı Devleti'nin yerini ulusal ve laik bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakması eğitim alanında da büyük değişikliklere neden olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan 1960'lara kadar tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi zaman zaman program güncellemeleriyle birbirlerine yakın olarak ders işlenmesi prensibi belirlense de ayrı birer disiplin olmaya devam etmişlerdir. 1962 yılında bu 3 disiplin Ülke ve Toplum İncelemeleri dersi altında birleştirilmiştir. 1968 yılında dersin ismi değişmiş ve Sosyal Bilgiler olarak alt disiplinlerin barındırılması uygulamasına devam edilmiştir. Dönemin özgürlükçü havası, eğitim alanında disiplinler arası yaklaşıma yansıma olarak değerlendirilmektedir. Bu durum 1985 yılında yeniden eski haline getirilerek Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi derslerine ayrılmış ancak 1990 yılında yalnızca 4 ve 5. sınıflarda da olsa Sosyal Bilgiler dersine geri dönülmüştür. 1998 yılı öğretim programıyla sekiz yıl zorunlu eğitim uygulaması Sosyal Bilgiler dersinin ortaokullarda da okutulmasının önünü açmıştır (Aslan, 2016, 29-34).

Vatandaşlık eğitimi toplum genelini ilgilendiren olaylardan en çok etkilenen disiplinlerden biri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca vatandaşlık eğitimi konusu sıcaklığını koruyarak neredeyse her başa geçen hükumetin üzerinde oynamalar yaptığı alana dönüşmüştür.

Vatandaşlık eğitiminin isim olarak değişimlerini incelediğimizde II. Meşrutiyet'ten günümüze kadar durum şu şekilde gözükmektedir:

1913 tarihli İlkokulların Ders Müfredatı'na Musahabat-ı Ahlakiyye (Tarihiyye, Sıhhiye ve Medeniyye) adıyla giren vatandaşlık eğitimi dersi 1922'de Malumat-ı Medeniyye, 1924'te ise Musahabat-ı Ahlakiyye ve Malumat-ı Vataniyye adını almıştır. Vatandaşlık eğitimi, 1927'de Yurt Bilgisi, 1948'de Yurttaşlık Bilgisi, 1985'te Vatandaşlık Bilgileri ve 1997'de Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi adıyla okutulmuştur. 2004 yılından itibaren de yeni öğretim programında Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji dersleri içinde bir ara disiplin olarak yer almaktadır (Çelik, 2009, 26-27). Vatandaşlık eğitimi, ara disiplin olarak birçok ders ile ilişkilendirilirken, büyük oranda Sosyal Bilgiler eğitimi içerisine dağıtılmıştır. 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi güncellenerek 8. Sınıflarda 1 saatlik ders olarak seçmeli dersler kapsamından zorunlu dersler kapsamına alınmıştır (Som, Karataş, 2015, 37). Ancak Talim ve Terbiye Kurulunun 2012/69 sayılı kararı ile "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" dersi adı altında 4. sınıf öğrencilerine ders zorunlu kılınırken, 8. sınıflardaki zorunlu ders olma durumu kaldırılmıştır. Ağırlıklı olarak Sosyal Bilgiler dersi içerisinde barındırılan vatandaşlık eğitimi, 8. sınıf öğrencilerine T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ile verilmektedir. Alan yazısı bölümünde detaylarına gireceğimiz bu konu vatandaşlık eğitiminin ne kadar önemli olduğu noktasında önümüzü görmemizi sağlayan bilgiler olacaktır.

Türkiye'de ''sosyal bilgiler'' kelimesine ciddi anlamda bir disiplin olarak 1968 yılında yayınlanan öğretim programında rastlamak mümkündür. 1985 yılına kadar devam eden sosyal bilgiler eğitimi bu tarihten itibaren 12 yıl boyunca sosyal bilgiler yerine ''milli tarih'' ve ''milli coğrafya'' derslerinin öğretim programlarına girmiştir. 1992 yılında bu derslere ''milli vatandaşlık'' da eklenerek 1997 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1997 yılında ise, sekiz yıllık zorunlu ve kesintisiz ilköğretim uygulaması ile ilgili yasanın yürürlüğe girmesinden sonra, ilköğretim okullarında "Milli Tarih, Vatandaşlık Bilgisi, Milli Coğrafya" dersleri uygulamadan kaldırılmış, yerlerine sosyal bilgiler dersinin getirilmesi kararlaştırılmıştır (Kuş, Aksu, 2017, 20). Sosyal bilgiler dersi öğrenme alanlarının tanımı yapılırken ''Sosyal Bilgiler öğrenme alanlarında; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ile insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konuları bütünleştirilmiş olarak ele alınmaktadır'' (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018, 10) ifadesi sosyal bilgilerin kapsamını belirtmektedir. Sosyal

Bilgiler dersi Türk eğitim sisteminin tarihi sürecinde de görüldüğü üzere birçok disiplini bünyesinde barındırmakla birlikte tarih, coğrafya ve vatandaşlık (yurttaşlık) üzerine kurulu bir yapıya sahiptir.

Sosyal Bilgiler öğretiminde benimsenen üç (3) temel yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar uygulanacak olan programın yetiştirmek istediği insan biçimini genel hatlarıyla tasvir etme işlemidir. Yaklaşımlardan birincisi ve en eskisi **''Vatandaş Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi''** temel olarak öğrencilere kültürel mirası aktarma yoluyla geçmişle gurur duyma, sorumluluğunu bilme gibi unsurlar barındırmaktadır. İkinci yaklaşım **''Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi''** sosyal bilimlere ait bilgi, beceri ve değerlerin edinilmesinin aktif vatandaşlık için en iyi öğretim yöntemi olduğunu varsaymaktadır. Sosyal bilimlerin bakış açısıyla Sosyal Bilgileri anlama yöntemidir. Üçüncü yaklaşım **''Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi''** de öğrencilerin mantıklı düşünerek kendi kararlarını alma sürecidir. Ders kitapları öğrencilerin karar verme becerisinde araç olarak kullanılır ve öğretimin merkezinde problem çözme ile bilimsel akıl yürütme becerileri bulunmaktadır (Kılıçoğlu, 2014, 6-7).

Bu araştırmada yürürlükte olan 2017-2018 ortaokul müfredatındaki Sosyal Bilgiler dersinin programında yer alan vatandaşlık eğitiminin değerlendirmesi yapılmış, öğretmen görüşleri ile vatandaşlık eğitiminin Sosyal Bilgiler dersi içindeki rolü, yeterliliği, öğretimdeki zorlukları ve katkısı ortaya konularak sonuçlar literatür bulguları ile kıyaslanarak yorumlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bir dersin öğrencilere aktarılmasında müfredat, ders kitabı ve öğretmen temel üçlüyü oluşturmaktadır. Ülkemizde sürekli olarak müfredat değişikliklerine gidilmekte, ders kitapları buna göre yeniden şekillenmektedir. Öğretmenler ise sahip oldukları mesleki formasyon ve edindikleri mesleki tecrübe ile sürekli değişen müfredat ve ders kitaplarının kılavuzluğunda hakkı ile eğitim sisteminde üstlendikleri görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Sosyal Bilgiler dersi 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda verilmektedir. 4. sınıf düzeyinde sınıf öğretmenleri görev alırken 5, 6 ve 7. sınıflarda sosyal bilgiler öğretmenleri sorumluluğunda ders işlenmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri ayrıca 8. Sınıftaki Atatürk İlkeleri ve İnkılap tarihi derslerini de vermektedirler. Bu iki ders kapsamında sosyal bilgiler alanının üç temel ögesinden

birisi olan " Vatandaşlık Eğitimi" verilmeye çalışılmaktadır. Farklı üniteler içerisine dağıtılmış olan bu eğitim, bütüncül olarak bakıldığında; temel vatandaşlık becerilerini kazandırarak topluma faydalı bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu araştırma ile temel vatandaşlık becerilerini kazanmış, topluma faydalı bireyler yetiştirmeyi sağlamada lider konumda olması gereken sosyal bilgiler öğretmenlerinin penceresinden Türkiye'deki vatandaşlık eğitimi sorgulanacak ve özelde ise 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda vatandaşlık eğitimi yaklaşımı konusunda işin mutfağında çalışan öğretmenlerin görüşleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Araştırma sahası olarak Samsun ili, örneklem olarak da Samsun ilindeki ortaokullarda görev yapmakta olan sosyal bilgiler öğretmenleri alınmıştır. Samsun'da farklı sosyal ve kültürel niteliklere sahip semtlerde çalışan öğretmenler ile görüşülerek vatandaşlık eğitimine yönelik görüşlerinin ortaya konması hedeflenmiştir. Bu amaçla öğretmen görüşlerine başvurulmuş, öğrencilerin ideal vatandaş olarak yetişmeleri için ders içinde uyguladıkları yöntemlere ve öğretmen-öğrenci ilişkilerine dair fikirlerine değinilmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu programın öğrencilerin öğrenmelerine katkısının ne olduğu öğretmenlerin penceresinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece gelecek yıllarda yürürlüğe girecek olan ders programlarının ve ders kitaplarının hazırlanmasına katkı sağlanması hedeflenmiştir. Araştırmalar sonucunda elde edilen bilimsel verilerden yola çıkılarak hazırlanacak olan programlar ise daha uzun soluklu ve amaca hizmet eder yapıya ulaşacaktır.

Araştırma kapsamında bu çalışmanın alt problemleri şunlardır:

- Öğretmenlerin kişisel bilgileri (yaş, cinsiyet, mezun olunan okul, mesleki deneyim) nelerdir?
- 'Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler Öğretiminin vatandaşlık eğitimindeki rolü neler olabilir?
- Vatandaş (yurttaş) kelimesinin taşıdığı anlam öğretmenler açısından ne ifade etmektedir?
- Vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemi nedir?
- Vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin diğer derslerden farklı yönleri nelerdir?
- Sosyal Bilgiler müfredatının vatandaşlık eğitimi konusunda yeterli midir?

- Vatandaşlık eğitiminde kültürel değerlerin etkileri nelerdir?
- Vatandaşlık eğitimine katkısı olması açısından sınıf içi ve sınıf dışında ne tür faaliyetler yapılabilir?
- Geçmişten günümüze kadar dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan içtimai ve siyasi hadiselerin (Veda Hutbesi, Sanayi İnkılabı, Fransız İhtilâli vb.) vatandaşlık eğitimine tesirleri neler oabilir?
- Sosyal bilgiler öğretmeni olarak ideal vatandaş yetiştirme konusunda öğretmenin sorumlulukları neler olabilir?
- Sosyal sorumluluk projelerinin vatandaşlık eğitimine katkıları neler olabilir?
- Sosyal Bilgiler müfredat programında yer alan hak, özgürlük, sorumluluk gibi değerlerin vatandaşlık eğitimine yansımaları yeterli midir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Ulus-devlet modeli çağımızın yaygın bir devlet örgütlenme biçimi olarak göze çarpmaktadır. Ancak devletlerin yapılanması üst ve ortak bir kimlik belirlese de alt kimlikte bulunan diğer etnik milletlerin hakları meselesi çözülmeyi bekleyen problemlerden biri olmuştur. Bir ulus-devlet örneği olan Türkiye Cumhuriyeti de, Türk vatandaşlığını farklı milletlerin ortak noktası olarak belirlemiştir. Takriben 19. Yüzyılın başlarında hayatımıza giren vatandaşlık kelimesi esasen insanlığın var oluşundan beri süregelen kimlik arayışıdır. İlk zamanlarda ayniyet ifadesi olarak ortak devletten olma anlamına gelen vatandaşlık, günümüzde ise artı bir görev daha edinerek bir milletin de ismini almış ve hem milliyet hem de aidiyet duygusu kazanmıştır.

Vatandaş yetiştirmede en etkili yol eğitim-öğretim faaliyetleridir. Vatandaşlık eğitimi literatürümüze II. Meşrutiyet döneminde girmiş olmakla birlikte vatandaşlığın esaslarının düzenlenmesi bizleri Islahat Fermanı'na kadar götürmektedir. II. Meşrutiyet Dönemi'nden günümüze kadar zaman zaman isim ve müfredat değişiklikleri yaşayan vatandaşlık eğitimi, 2005 yılı genel programlar müfredatına kadar ana ders olarak okutulmuş bundan sonra ise Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji dersleri içinde bir ara disiplin olarak kendisine yer bulmuştur.

Bu araştırmada,

- 2018 yılında Sosyal Bilgiler dersinin güncellenen programında vatandaşlık eğitiminin rolü belirlenmeye çalışılmıştır.
- Hızla değişen dünyanın yeni kavramları ve yeni anlamlarını eğitim sistemimize ne kadar adapte edebildiğimiz belirlenmeye çalışılmıştır.
- Ülkeden ülkeye kültürden kültüre göre değişebilen vatandaşlık kavramının programlarımızdaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Programların ve ders kitaplarının bir araç olduğu düşünülerek, öğretmenin programı öğrencilere nasıl yansıttığı sorgulanmıştır.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırma,

- 2019-2020 eğitim-öğretim yılı 1. Döneminde Samsun ilinde eğitim veren sosyal bilgiler öğretmenleri arasından seçilen katılımcılardan elde edilen bulgular ile,
- 2019-2020 eğitim öğretim yılında Ortaokul 5. 6. ve 7. sınıflar, Sosyal Bilgiler programı ile,
- Samsun ili İlkadım, Atakum ve Canik ilçeleri ile sınırlıdır.

1.5. Varsayımlar

- Katılımcıları oluşturan öğretmenlerin araştırmaya veri sağlayabilecek nicelik ve nitelikte olduğu,
- Katılımcıları oluşturan öğretmenlerin kendilerine sunulan veri toplama araçlarına içtenlikle ve yansız olarak cevap verdikleri var sayılmaktadır.

1.6. Tanımlar

Vatandaşlık: Vatandaşlık kavramı, sosyal ve siyasal hakların kazanıldığı sosyolojik bir olgu-süreç ilişkisi olarak eğitimle ilişkilendirilen toplumsal bir kurumdur. Vatandaşlık, bir siyasal topluluğa aidiyete bağlı hak ve görevler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Güngör, 2017, 438-439). Ünsal (1998) ise vatandaşlığı (yurttaşlığı) tanımlarken ‘’Yurttaşlık, en öz anlatımıyla, bireyi devlete bağlayan hukuksal bağdır’’ sözleriyle özetlemiştir.

Ulus: Ulus kavramı özellikle ulus-devletlerde çoğu zaman vatandaşlık ile bütünleştirilir. Ulusun ne anlama geldiği hususunda Gellner (1992, 104) ulus ile ulusçuluk kavramlarının birbirleriyle bağdaştırılması gerektiğini ve sadece bir millete ait olmanın değil ulus kimliği altında bütün halka mal olmanın adı olarak belirtmiştir. Ulus kavramı, farklı kullanımları olmakla birlikte, ulus devlete ilişkindir ve bu nedenle tarihsel açıdan yakın zaman ait bir kavramdır (Zabunoğlu, 2018, 539).

Reaya: Arapça, insan topluluğu manasına gelen raiyye ya da raiyyet sözcüklerinin çoğulu olan reâya sözcüğü, Müslüman olsun gayrimüslim olsun bir idarenin altında yaşayan halka verilen isimdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetici sınıf dışındaki bütün halka reaya denmiştir. Kasaba ve şehirlerde oturan, ticaret ve sanayiyle meşgul olanlarla göçebelerde reaya statüsünde kabul edilmiştir (Akyılmaz, 2008, 394-395).

Tebaa: Devletin insan unsurunun belirtilmesi için kabul ettiği birçok tabir bulunmaktadır. Tebaa kelimesi bu tabirlerden sadece biri olarak söz edilebilir. Ulus, millet, halk, ahali, nüfus gibi kelimelerin yan anlamı olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde vatandaş kelimesinin yerine ''tebaa'' kelimesi kullanılmıştır. Hükümdarın emri altındaki tüm insanlara tebaa denmiştir (Özgişi, 2009, 84).

Sosyal Bilgiler: Kılıçoğlu (2015, 5) 'na göre Sosyal Bilgiler, insan ilişkilerini göz önünde tutarak, insanların toplumsal ve fiziksel çevresiyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim olarak tanımlanır. Sosyal bilgiler, tarih, coğrafya, vatandaşlıktan oluşan 3 sacayağının üzerine kurulu, arkeoloji, antropoloji, siyaset bilimi, sosyoloji vb. birçok bilim alanı da içinde barındıran henüz genç diyebileceğimiz bir araştırma ve uygulama alanıdır.

2. ALAN YAZIN

2.1. Vatandaşlık Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

Vatandaşlık kavramı aidiyet duygusunun ortaya çıkardığı soyut bir ibare olmakla birlikte devlet-halk ilişkisinin en resmi ve belirleyici ifadesi olduğu söylenebilir. Vatandaş-Yurttaş kelimesi ortak bir devlet yapısının halk olarak paydaşlarını tayin etme anlamını taşımaktadır. Vatandaşlık kavramı süreç içerisinde tarih, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi vb. sosyal bilim dallarından ayrılmadan incelenmesi gereken bir olgudur. Ancak hukuki anlamda vatandaşlığın tanımı yapıldığında bilimsel verilerin ışığında hareket edilirken, evrensel tanımlamaların daha önem arz ettiği vurgulanmıştır. Bu tanım tarihsel süreç içerisinde devlet ve toplum yapısına göre farklılık göstermektedir (Şit, 2008, 64).

2.1.1. Vatandaşlık Kavramının Ortaya Çıkışının Gerekçeleri

Vatandaşlık kavramı, etimolojik olarak Antik Yunan'daki şehir devletlerini işaret eden "cite" ya da "city" sözcüğünden türetilerek, şehir devletine mensubiyeti belirten "citizen" ya da "citoyen" kelimesinden doğmuştur (Boineau, 1998, 109). Vatandaşlığın tanımı ise birey ile devlet arasında var olan hukuksal bağ olarak açıklanabilmektedir (Aybay, 1982, 4). Tarih boyunca vatandaşlık kişiler tarafından talep edilen haklar ve devletler tarafından verilen statü olarak süregelmiştir (Polat, 2011, 129). Vatandaşlığın anlamca karşılığı, bir topluluğun parçası olarak diğer toplulukların bireylerinden ayırt edici özellikler barındırma olarak açıklanabilir. Bireysel haklar, özgürlükler yanında toplumsal bağ ile bir topluluğa bağlılık atfetmesi bakımından da mühim görülmüş ve vatandaşlığın doğuşunu gerçekleştirmiştir.

Site diye adlandırılan ve tarihte bilinen en eski uygarlık olan Sümer şehir devletlerinde çok büyük sınıf farklılıkları mevcuttu. Bu devletlerde sadece erkekler aktif nüfus olarak kabul edilmiş ve vatandaş olarak sayılmışlardır. Devletin topluma karşı hak ve ödevleri de bu gurup özelinde kalmıştır. Hak sahibi olanlar ve olmayanların arasındaki derin uçurum, derebeyliklerin ortaya çıkmasına kadar devam

etmiştir. Derebeylik şekli yönetimlerin oluşmasıyla bu kez de tekeli elinde bulunduran monarşik düzendeki krala karşı sadakat duygusunun olup olmaması noktasında ayrım yaşanmıştır. Krala karşı sadakat borcu olanlar kralın tebaasını yani halkını meydana getirmekte ve gerekli olduğunda haklarını kullanabilmekle ödüllendirilmekteydi. Sömürgeci düzenin yerleşmesiyle birlikte sadece yeni sınıflar ortaya çıkarmakla kalmamış, sömürülen bölgelerin halkları ile sömüren devlet arasında vatandaşlık yönünden kavram karmaşasına yol açılmıştır. Sömürgeci devletin esas tebaası vatandaş olarak görülmüş ve haklardan yararlanmış, sömürülen bölgedeki halk ise krala bağlılık buyruğunu yerine getirmek zorunda olan ‘’tebaa’’ statüsünde görülmüştür (Aybay, 1982, 5-6).

Vatandaşlık, hukuk alanında tanımı belirlenen bir içerik barındırsa da, kişi hak ve özgürlüklerinin yanında, kişinin yerine getirmesi gereken ödevleri de belirten kavramın ismi olmuştur. Vatandaşlık hukuk kuralları bazında bütünlük oluşturmakla birlikte kişi hak ve özgürlükleri, devletlerin bu unsurlardaki farklı tavırlarıyla biçimlenmiştir (Aybay, 1982, 6). Vatandaşlık konusundaki hukuk kuralları bireylerin özel yaşantısı gibi her devlette farklılıklar arz etmekte ve o devletin gelenek ve görenekleri yanında kabul edilen toplumsal normların karışımıyla bu çeşitliliklerini yansıtmaktadır. Her devletin vatandaşı kendine has özellikler barındırmaktadır. Ancak hukuksal boyut sadece devlet içi bir sorun olarak görülemeyeceğinden uluslararası kıstaslarla da belirlenen bir takım kurallar ve kaideler bütünlüğü bulunmaktadır.

Vatandaşlık kavramına devlet açısından baktığımızda din, dil, kültür gibi toplumsal konular başat faktör olarak göze çarpmaktadır. Devletin bu ilişkide bir üye olarak gördüğü kişiyi, yeri geldiğinde koruması ve ödevlerini yerine getirmesi karşılığında bireylerden sadakat ve vazifelerini yapması olarak görmek mümkündür. Karşılıklı sorumluluk duygusunun gelişmesi devletin ömrünü belirleyen unsurlardan biri olmuştur. Vatandaşlık, devletlerin sahiplenme güdüsüyle kendi soyundan veya milliyetinden bireyleri sığınılan liman olarak görmesi ve bu duyguyla sahiplenici tavır sergilemesi olarak tanımlanabilir.

2.1.2. XIX. Türk Tarihinde Vatandaşlığın Doğuşu ve Günümüze Kadar Gelişimi

Türk tarihinde vatandaşlığın icadında temel taşlar sayabileceğimiz bazı olaylar vuku bulmuştur (Üstel, 2008). 19. yüzyıl vatandaşlığın doğduğu yıllar olarak adlandırabileceğimiz gündemlerden oluşmuş ve gelişimini sürdürerek günümüzdeki halini almıştır. Çalışmamızda Osmanlı Devleti'nden günümüze vatandaşlığın gelişimi ve bugünlere kadar olan değişimleri kronolojik olarak ele alınacaktır.

1792 yılında Ruslarla yapılan savaş sonucu Yaş Antlaşması imzalanmış ve dönemin padişahı III. Selim Nizâm-ı Cedît adını verdiği bir takım yenilikleri Osmanlı Devleti'nde hayata geçirmek istemiştir. Reformlar başarılı gibi görünmekle birlikte yapılan yeniliklerden memnun olmayan yeniçeri ve ulema sınıfı ülke genelinde başlatılacak bir isyanın hazırlıklarını yapmaya başlamışlardır. Bunlara ek olarak Vehhâbî isyanları sebebiyle hac yollarının kapanması III. Selim'in otoritesine ağır bir darbe vurmuş, nihayetinde reformlarla beraber bunları yürüten kadroların öldürülmesine ve bizzat padişahın tasfiye edilmesine varacak olan bir ayaklanma gerçekleşmiştir (Kabaklı, [04.11.2019]).

Ayanlar sınıfı 16.yy'dan itibaren Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesinin zayıflamaya başlamasıyla ortaya çıkmış, 18. yüzyıla gelindiğinde merkezi otoritenin yanında önemli bir güç haline bürünmüşlerdir (Ortaylı, 2010, 106). Bunun üzerine Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa öncülüğünde 29 Eylül 1808 tarihinde Sened-i İttifak (Birlik Sözleşmesi), padişah ile ayan ve hanedan üyeleri arasında imzalanmıştır. Osmanlı toplumu ayanlar aracılığıyla da olsa ilk kez padişahtan bazı haklar elde etmiştir ve Tanör (2018, 47) ittifakın, yönetici "kullar", yoksullar ve reaya ile ilgili bazı güvenceler elde edildiğini savunmuştur.

Sened-i İttifak'ta bulunan maddelerden ''Padişah âdil ve eşit vergi alacak, aşırı vergi konmayacak'' maddesi ilk defa merkezi otoritenin kâğıt üzerinde hatasını kabul edip halktan yana bir tavır takınması yönünden çok değerlidir. Hanedanın toprak ağalarıyla anlaşma yoluna gitmesi, vergilerin düzenlenmesi, hükümdarın keyfi hareketlerine karşılık bir güvence arayışının bulunması halk tabanında karşılık bulmuştur.

Sened-i İttifak, ilk defa hükümdarın otoritesinin sınırlandırılmasını sağlayarak keyfi davranışların önüne geçen yazılı belge olmuştur. Ancak sınırlamayı getiren

halk(vatandaş) değil toprak ağaları olarak nitelendirilen ve kendi hâkimiyetlerini kurmak isteyen ayanlar olmuştur. Reayaya çeşitli hak ve özgürlükler vermesi (işkence yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği, vergide ölçülülük) ve bu hakların korunacağının ifade edilmesi belki de Osmanlı halkının ilk kez vatandaş olarak görülmeye başlandığı tarih olarak kaydedilmelidir (Karataş, 2018, 615-616).

II. Mahmut döneminde Fransız İhtilali'yle birlikte yayılan milliyetçilik akımının da etkileri görülmeye başlamıştır. Başta Yunan ve Sırp isyanları olmak üzere Rusya'nın desteğiyle Slav kökenli milletlerin Balkanlarda ki başkaldırmaları zor günler geçiren devletin işini daha da zora sokmuştur.

Sultan Abdülmecit adına 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile önemli hukuki düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Tanzimat dönemi, Türk siyasi, idari, ekonomik ve toplumsal hayatında bütünüyle bir değişime ve yeniden bir yapılanma sürecine girdiği dönemin adıdır (Eryılmaz, 1992, 91). Bu dönem çoğu kalem tarafından 1876 Kanun-i Esasi'nin ilanına kadar olan kısım olarak da ifade edilmektedir.

Düzenleme, nizam etme anlamına gelen Tanzimat'ı, III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde yapılan reformlarla birlikte düşünmek gerekmektedir (Demirel, 2011, 98). Fermanın ilan edilmesinde iç ve dış gelişmeler etkili olmuştur. Milliyetçilik akımlarıyla bunalan Osmanlı, Mısır sorununda Avrupalı devletlerin desteğini almak için tebaasının haklarında düzenlemelere giderek onların bu konudaki endişelerini gidermek istemiştir. Fermanın hazırlanmasında adeta "devlet halk için vardır" anlayışının yerleşmeye başladığı görülmektedir (Karataş, 2018, 617).

Tanzimat Fermanı halka sosyal güvenceler vermesi yanında aslında en önemli amacı milliyetçilik akımlarının önüne geçerek ''Osmanlılık'' vurgusu yapmaktır. Osmanlı tebaası eskiden olduğu gibi Müslüman-gayrimüslim ayrımına göre değil, herkese eşit biçimde yaklaşan vatandaşlarını ayırt etmeyen bir devlet olduğunu ilan etmiştir. Ümmetten millete, cemaatten ferde geçişin en önemli süreci, bu dönemde yaşanmıştır (Demir, 2011, 333). Osmanlı içinde yaşayan farklı milletler Osmanlı kimliği ile ortak noktada buluşturularak bağımsızlık isteklerinin önüne geçmek hedeflenmiştir.

1853 yılında yaşanan Kırım Savaşı'yla birlikte Avrupalıların desteğini arkasına alan Osmanlı aynı zamanda bu devletlerin nüfuzunun da artmasına sebep olmuştur.

Fransa, İngiltere gibi batılı devletlerin uyguladığı diplomatik baskılar sonucunda Sultan Abdülmecit 28 Şubat 1856 tarihinde "Islahat Fermanı'nı yayınlamıştır. Islahat Fermanı, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun (Tanzimat Fermanı) getirdiği "tebaanın eşitliği" ilkesini onaylamış ve bunu daha da ileri götürmüştür (Demirel, 2011, 100). Bu dönemde tebaa anlayışından vatandaşlık anlayışına geçilmiş, devletin mal ve mülke el koyma geleneği sona erdirilerek özel mülkiyetin gelişiminin önü açılmıştır (Erdem, 2010, 328).

Islahat Fermanı (1856) ile Kanun-i Esasi (1876) arasında vatandaşlıkla ilgili en önemli gelişme 1869 Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesidir. Ortak değerlerin birleşimiyle oluşturulan Osmanlılık fikrini, hukukî olarak da tanımlama zorunluluğu hissedilmiştir (Serbestoğlu, 2010, 31-32). Bu amaçla yürürlüğe sokulan kanunname vatandaşlık sorununu çözmeyi amaçlamıştır. Uyrukluğun Osmanlı mı başka bir devlete ait birey mi olduğu sorunu ve duruma göre nasıl hareket edileceği kararlaştırılmaya ve standart belirlenmeye çalışılmıştır.

Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi, Osmanlı reayalığının kazanılmasında kan bağı ilkesini esas almıştır (Polat, 2011, 135). Kanunnamenin en meşhur maddesi, anne veya babanın Osmanlı olması durumunda çocuğu da Osmanlı tebaası olarak kabul etmesidir. Osmanlı tebaasından olan bazı gayrimüslimler kendilerini yabancı bir devlet vatandaşı olarak gösterip Osmanlının kapitülasyon verdiği devletler gibi statü kazanarak devletin gelirlerinde büyük düşüşlere sebep olmuştur. 9. madde de ifadesi geçen Osmanlı ülkesinde ikamet eden herkesin Osmanlı uyruğu kabul edilmesiyle, gayrimüslimlerin bu kanun boşluğundan yararlanarak devleti istismar etmesinin önüne geçilmiştir.

19. Yüzyılın başlarından itibaren dünya ile paralel olarak Osmanlı'da da doğum sancıları yaşanan vatandaşlık kavramı gelişimini sürdürerek en nihayetinde Türk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'de anayasal düzeyde korunmaya alınmıştır. Kanun-i Esasi 8. Madde '' Devleti Osmaniye tabîyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise bilâ istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir'' sözleriyle din mezhep ayrımı gözetmeksizin tüm Osmanlı efradının adının Osmanlı olduğu belirtilmiştir (Kanun-i Esasi, 1876).

Birkaç değişim ve çeşitli evrelerden sonra nihai biçimini alan Kanun-i Esasi, 23 Aralık 1876'da ilan edilmiş, devlet anayasalı monarşiye dönüşmüştür (Yamaç, 2014, 58). Aynı zamanda meşrutiyetin ilanını da getirecek olan anayasayı imzalaması vaadiyle tahta çıkarılan II. Abdülhamit tarafından faaliyete geçirilmiştir. İki meclisli yönetim olmasına karar verilen meclislerden "Meclis-i Mebusanı"ın üyelerini halk, Meclis-i Ayan"ın üyelerini de padişah seçecektir (Yamaç, 2014, 59). Egemenliğin padişahta olduğu kabul edilse de milletin kendisini temsil edecek üyeleri belirleyebilmesi önemli bir dönüşüm noktasıdır (Davison, 2004, 61). Kanun-i Esasiye göre; yasama ve yürütme yetkisi neredeyse tamamıyla padişaha aittir. Padişah her türlü eleştiri ve denetimin dışındadır. Vekillerin atanması ve azlinin de padişahın yetkileri sınırları içerisinde olması monarşik düzenin hala çok güçlü olduğunun adeta birer kanıtlarıdır (Demirel, 2011, 105). Kanun-i Esasi ilk haliyle padişahın mutlak iradi güç odağı olmasına engel olamamışsa da Osmanlı tebaasını artık vatandaş olarak görmüş, temel hak ve özgürlükleri ayrıntılı biçimde işleyerek teminat altına almıştır.

İlk Osmanlı parlamentosunun adı Meclisi-i Umumî olmuştur. Bu meclis Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusan olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Heyet-i Âyan üyeleri doğrudan padişah tarafından belirlenirken, Heyet-i Mebusan ise vilayetlerden seçilen milletvekilleri olmuştur. İstanbul ve çevresi (İzmit dâhil) ile taşra bölgesinde ayrı ayrı talimatlar yayınlanmıştır. Talimatta her vilayete ait Müslim ve gayrimüslim üye seçimi için belirli şartlar koyulmuştur. Avrupa'nın, Osmanlı Devleti'nin sadece Müslümanlarla gayrimüslimleri aynı terazide tarttığını ve birbirlerinden ayırt etmediğini göstermek için olması gerekenden fazlaca Hıristiyan mebus seçimi yapılmıştır. Örneğin, İstanbul 20 bölgeye ayrılmış, her bölgeden bir Müslim, bir de gayri Müslim mebus seçilmiştir. Oysaki o dönemde İstanbul'da ikamet eden Müslüman sayısı, diğer milletlerden birkaç kat daha fazladır. Nitekim meclisin açılış töreni ve çalışmaları Avrupa basını tarafından yakından takip edilmiştir (Kızıltan, 2006, 267-268). Seçimler kısa süre içerisinde yapılarak aceleye getirilmiş çeşitli zorluklarla karşılaşılmıştır. Halkın kısmi iradesi yönetime ilk defa yansırken henüz halkı temsil eden bir parti ortaya çıkmamıştır (Toprak, 2013, 176).

Kanun-i Esasi ile hukuk devleti olma yolunda en kararlı adımı atan Osmanlı Devleti, I. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu parlamenter sistem sayesinde halkında söz sahibi olduğu bir yönetim modeline evrilmiştir. Kanun-i Esasi vatandaşlık tarihi

bakımından son derece önemli gelişmeler olmakla birlikte, Osmanlı tebaası tarafından da sevinçle karşılanmıştır (Yamaç, 2014, 65). Gayrimüslimlerde yaşanan gelişmelerden memnun olmuşlar onlarda mecliste temsil hakkını kullanmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde bu ''demokrasi şöleni'' fazla uzun sürmemiştir. II. Meclis-i Mebusan dönemindeki mebuslar tamamen halk tabanından gelen üyelerden oluştuğu için, halkın problemlerini daha iyi anlayan, bu nedenle ilk meclise göre çok daha şiddetli tartışmalara yol açan görüşmelere sahne olmuştur. Özellikle Müslüman-gayrimüslim gruplaşması Osmanlı siyasetini karıştırmış Balkanlarda ki gayrimüslimlerin haklarını bahane ederek savaş başlatan Ruslar (nam-ı diğer 93 Harbi) meclisi kapatmaya götüren sebepler olmuştur. Sultan II. Abdülhamit hem savaşı hem bu meclis tartışmalarını gerekçe göstererek Kanun-i Esasi'nin verdiği yetkiyle meclisi 14 Şubat 1878'de süresiz tatil etmiştir (Kızıltan, 2006, 269-270).

II. Abdülhamit'in Meclisi tatil etme süresi yaklaşık 30 yıl sürerek 23 Temmuz 1908 yılına kadar devam etmiş ve bu döneme tarihçiler İstibdat (Baskı) dönemi adını vermiştir. Ancak gerçek anlamda meclisin kapanmasına tepki gösteren, monarşik yönetime karşı halk iradesini savunan ve demokrasinin farkında olan bir kesimin olmadığı görülmektedir. Tepkiler çok sınırlı kalmış padişahın mutlak egemenliği çok çabuk kabul edilmiştir (Oğuz, 2013, 114).

II. Abdülhamit devrinde karşılaşılan ilk ciddi tehlike 93 Harbi'nden sonra yapılan Berlin Antlaşması olmuştur. Antlaşmada savaşın nedeni olarak görülen Osmanlı içindeki azınlıkların hakları genişletilmek istenmiştir. Osmanlı'nın çöküşünün hızlanması işine gelmeyen İngiltere, bir yandan kontrolsüz bir çöküşün önüne geçmeye çalışmış bir yandan da Osmanlı toprakları üzerindeki hâkimiyetini arttırmak istemiştir. Ayrıca kontrolsüz çöküşe giden Osmanlının yanında kontrolsüz bir biçimde büyüyen Rus tehdidinin de kısmen önüne geçmiştir (Şahin, 2012, 142-143). Nitekim İngiltere Osmanlı'dan Kıbrıs'ı üs olarak kullanma sözü alarak Bulgar Krallığı'nın tamamen bağımsız olmasının önüne geçmiştir. Ancak Sırbistan, Romanya ve Karadağ'ın bağımsız olmasının önüne geçilememiş, Bosna Hersek ise geçici olarak Avusturya'ya bırakılmıştır. Ermeni meselesi bu antlaşmadan sonra şark sorunu olarak karşımıza çıkmıştır. Osmanlı Devleti, dünyayı kasıp kavuran milliyetçilik karşısında bütün çabalarına rağmen başarılı olamamış başta gayrimüslim milletler olmak üzere birçok etnik köken imparatorluktan kopmaya başlamıştır.

II. Abdülhamit, Tanzimat'tan beri güç iradesini Bâbıâli'ye kaptıran Yıldız Sarayı'nın yeniden güçlenmesini sağlamıştır (Ortaylı, 2016, 131). İstibdat, Abdülhamit' iktidarının sonlarına doğru doruk noktasına ulaşmış, birçok yayın ve eserin yasaklanması halkın ve özellikle gençlerin yönetime olan muhalif tavırlarını arttırmıştır (Ortaylı, 2016, 133). İttihatçılar arasında eşitlik, hürriyet, adalet nidaları yükselerek vatandaşların taleplerini iletme görevini üstlenmişlerdir. Yurt içinde baskı rejimi nedeniyle güçlü bir şekilde örgütlenemeyen İttihat ve Terakki grubu, yurt dışındaki faaliyetleriyle dışarıdan bir güç olarak ivme kazanmış ve nihayet padişaha 24 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'i ilan ettirmeyi başarmışlardır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde tebaa kavramından vatandaşlığa geçiş yapılmış, bunun temelleri ise 19. yüzyılın ortalarından itibaren gerçekleşen anayasal gelişmeler ve kanunnamelerle atılmıştır. Cemaatten topluma geçiş aşama aşama gerçekleşmiş, yeni siyasal düzende kamusal anlayışın aktörü artık vatandaş dediğimiz Osmanlı halkı olmuştur (Karpat, 2010, 111-112).

Meşrutiyetin ilanıyla birlikte seçimler yapılmış yeniden parlamento kurulmuş, seçimi İttihatçılar kazanmıştır. II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte Türk tarihinde ilk kez siyasi partiler ortaya çıkmıştır. Bu sefer dizginleri elinde tutmak isteyen hürriyet yanlıları Kanun-i Esasi'de padişahın yetkileriyle ilgili kısıtlamalara giderek meclisin bir bahaneyle kapatılmasının önüne geçmişlerdir. I. Meşrutiyet'te padişaha karşı sorumlu olan meclis, II. Meşrutiyet'te hükümete karşı sorumlu olmuştur. Böylece demokratik bir denetim biçimi oluşturulmuştur (Birecikli, 2008, 218). Güç yönetimi saraydan Bab-ı Âli'ye yani hükümetin eline geçmiştir.

Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakı, Bulgaristan'da bağımsızlık ilanı, Girit'in Yunanistan tarafından işgal edilmesi ve Arap coğrafyasında baş gösteren isyanlar huzursuzlukları hat safhaya çıkarmıştır. İttihat ve Terakki yönetimi ise büyük vaatlerle geldiği yönetimde meşrutiyetin ilanıyla her şeyi çözebileceklerine olan inançlarını sürdürmüşler ve kaybedilen topraklara zaten gitti gözüyle bakmışlardır. Ancak yönetimin demokratikleşmesi adına girişilen çaba da toprak kayıpları nedeniyle güven kaybetmiştir. Böylece Türk siyasi tarihinin ilk muhalefet partisi olan Ahrar Fırkası kurularak halkın şikâyetlerini iktidara dile getirme görevini üstlenmiştir. Cemiyeti eleştiren ve alternatif siyasi güç olmaya çalışan muhalefeti oluşturan kesim, âdemi merkeziyetçi liberaller, etnik unsurlar ile dini gruplardan ve saray destekçileri gibi grift kısımlardan bir araya gelmişti (Hocaoğlu, 2008, 6-7).

Vatandaşın dertlerini dillendiren ve siyasal bir örgütlenme sağlayarak vatandaşın hakkını temsil eden bu muhalif parti, birçok kesimi bir araya getirmesi açısından son derece önemlidir. Muhalefet ruhu Türk toplumunda can bularak ilk demokratik adımlarını atmaya başlamıştır.

İmparatorluğun çok kısa süre içerisinde büyük toprak kayıpları yaşaması ve iç siyasette giderek artan bulanım sonucu başarısızlıkla sonuçlanan bir karşı devrim hareketi gerçekleşmiştir (Bruinessen, 2013, 395-396). Muhalefet görünen ve başı çeken güruh, İslami kökenli bir isyan grubu olarak Abdülhamit'in yeniden tek hâkim olmasını istiyordu. 31 Mart isyanına ellerinde beyaz, yeşil ve kırmızı bayraklar bulunan ve sayıları yaklaşık 3-4 bin olan isyancıların içerisinde iktidara muhalif gazeteciler ile Fatih ve Bayezid medreselerinin bazı talebeleri de bulunmaktaydı. II. Abdülhamit döneminde ağır basan İslamcılık fikri onun her zaman dindar bir padişah olduğu algısını oluşturmuştur. Meşrutiyet karşıtı gösterileri sarayında desteklediği iddia edilmiştir. Bu nedenle 31 Mart Olayının nedeni ve belki de tetikçisi olarak II. Abdülhamit görülmüş, isyanın ardından tahttan indirilmiştir (Hanilçe, Ak, 2018, 4).

Müslüman ile gayrimüslimlerin Osmanlı toplumunda yaşadıkları eşitsizlikler vatandaşlığın anlam kazanmaya başladığı yıllardan beri her dönem Osmanlının uğraşmak durumunda bulunduğu konulardan biri olmuştur. Askerlik konusu bir türlü çözülememiş gayrimüslimlerin askere gitmemesi Müslümanlar' da huzursuzluklara yol açmıştır. 1909 yılında yapılan yeni yasa değişikliğiyle tüm vatandaşların askerlik yapması gerektiği bir kez daha vurgulanmıştır.

II. Meşrutiyet'in iç siyasette temel gayesi ''ideal vatandaş'' yetiştirmek olmuştur. Bunun için atılan ilk adım vatandaşlığın tarifini belirleme çalışmalarıdır. Yapılmaya çalışan tarif tüm Osmanlı halkı için geçerli olan birleştirici ve bütünleştirici çaba güderken aynı zamanda vatandaşın hakkını da koruyan düzenlemeler olmuştur. Ders kitaplarına dahi giren ve dönemin aydınları tarafından birçok tanımı bulunan vatandaşlıkta ortak görüş toplumun bir uyum içerisinde yaşaması için gerekli kuralların uygulanmasıdır. Bu kurallarda nezaket ve görgü kuralları çerçevesinde aileden en uzak çevreye kadar uyulması gereken ahlaki kaidelerdir (Üstel, 2008, 82).

Aralık 1911 yılında meclis içinde artan gruplaşmalar ve yeni kurulan fırkalar Hürriyet ve İtilaf Fırkası adı altında birleşerek İstanbul'da bir ara seçime gitmiştir. Seçimleri 1 oy farkla da olsa İttihat ve Terakki kazanmış ancak bu İttihatçılar 'da

adeta bir şok etkisi oluşturmuştur. İtilaf grubunun artan destekçisi İttihatçıları panik havasına sevk ederek meclis ile hükümetin uyuşmazlığı bahane gösterilmiş ve 18 Ocak 1912 tarihinde meclis fesh edilerek yeni bir seçimin önü açılmıştır (Olgun, 2004, 146).

Türk demokrasisinde ilk erken genel seçim ve aynı zamanda ikinci genel seçim 1912 yılında yapılmıştır. Tarihte ‘’sopalı seçim’’ olarak da bilinen seçimde propaganda süresince çeşitli olaylar yaşanmıştır. Meclise İttihat ve Terakki partisiyle beraber tek muhalif parti olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası girebilmişse de İttihatçıların baskıları işe yaramış, meclise çok az sayıda muhalif milletvekili dâhil olabilmiştir (Tunaya, 1988, 270). İttihatçılar, içeriden gelen eleştirilere katlanamamış ve halkın iradesini yok saymıştır. Vatandaşlar, seçtikleri mebuslar sayesinde kısmen de olsa yönetici vasfı kazanmışken, İttihatçıların kısa süre sonra bu iradeyi çiğneyip adeta İstibdat Dönemi’ni aratan tavırları demokratik yaşamın henüz ülke siyasetine yerleşemediğinin kanıtlarıdır. II. Abdülhamit’i en çok hürriyet düşmanı olmakla eleştiren grubun birçok hürriyeti ihlali abesle iştigaldir.

İtalyanların savaşın şiddetini artırarak adalara ve hatta boğazlara saldırılarına eş zamanlı olarak Arnavutların isyanı ordu içinde bölünmelere yol açmış, Halâskaran Zabitan Grubu İttihatçılara muhalif yeni bir akım olmuştur (Tunaya, 1988, 270). Siyasetin orduya bulaşması imparatorluğun sonunu hazırlarken, üst üste gelen toprak kayıpları ve iç isyanlara gerekli tepkiyi veremeyen Genç Osmanlılar gaflet içerisinde birbirlerini çekiştirmeye devam etmiştir.

İtalyanlarla devam eden savaş sırasında Balkanlar iyice hareketlenmiş ve Osmanlıdan yine taleplerde bulunmuşlardır. İngiltere’nin desteğiyle ayrı bir devlet olmaktan azledilen Bulgaristan’ın bu hayalinden hiçbir zaman vazgeçmemesi, Sırbistan’ın başta Arnavutluk olmak üzere topraklarını genişletme arzusu, yine Yunanistan’ın Osmanlıdan daha çok toprak talep etmesi, Balkan milletlerini Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtan sebepler olmuştur. Balkan devletleri Rusya’nın da desteğiyle aralarındaki pürüzleri gidererek anlaşmalar yapmışlar ve Osmanlı Devleti’ne karşı toplu bir hücuma geçmişlerdir (Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, 2012, 7-8).

I. Balkan Savaşı, 2 hafta sürdükten sonra Osmanlı Devleti’nin isteği üzerine barış görüşmeleri başlamıştır. Savaşın devam ettiği sürede Balkan orduları Trakya’nın

tamamını kontrol altına almış, Çatalca'ya kadar ilerlemişti. Osmanlı Devleti'nin bu hezimeti yaşamasında savaştan önce 75 bin dolaylarında askerin terhis edilmesi de rol almıştır (Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı, 9). I. Balkan Savaşı'nın en büyük sonucu olarak Osmanlıcılık politikasının çökmesi görülmektedir.

Balkan Savaşları sırasında Batının ikircikli tutumu Osmanlı Devleti'ni yeterince gücendirmişken, Osmanlı içindeki azınlıkların milliyetçi fikirlerle kendi devletlerini kurma istekleri Osmanlı vatandaşlığının sorgulanmasına neden olmuştur. Meşrutiyet dönemi boyunca Osmanlı halklarını bir arada tutma politikası milliyetçiliğe yenik düşerek birçok toprak kaybına sebep olmuş, çok uluslu imparatorluk olan Osmanlı Devleti adeta tel tel dökülmüştür. Ayrıca Arnavutluk devletinin kuruluşu da İslamcılık fikrinin tamamen çökmesine sebep olmuştur (Polat, 2011, 137). Balkan Savaşları'nın devam ettiği süreçte düşman ordularının İstanbul kapılarına gelmesini hazmedemeyen İttihatçılar darbeyle başa geçmiş, devlet kademelerinde bu kez tamamen tek başına söz sahibi olmuştur (Örs, 2013, 713).

İttihad ve Terakki ikinci döneminde baskılar ve kısıtlamalar hat safhaya çıkmıştır. Mahmut Şevket Paşa'nın sadarete getirilmesinin birkaç ay sonrasında öldürülmesi, geriye kalan hürriyet kırıntılarının da sonunu hazırlamıştır (Lewis, 1993, 224). Tatil-i Eşgal Kanunu ve Cemiyetler Kanunu, örgütlü toplumun önüne set çekmiş ve derneklere çeşitli sınırlamalar getirmiştir. Kanunların yürürlüğe girmesiyle birlikte etnik veya milliyet esasına dayanan ve bunların adlarını taşıyan derneklerin kurulması yasaklanmış ve peşinen Rum, Bulgar ve diğer azınlık grupların kulüp ve dernekleri kapatılmıştır (Lewis, 1993, 217). Tüm bunlar göstermektedir ki İttihat ve Terakki yönetimi artık Türk milliyetçisi bir politika güderek Türklerin bayraktarlığı altında birleşmeyi hedefleyen, azınlıkların farklılıklarını göz ardı eden siyaset yürütmeye başlamışlardır.

Balkanlarda kaybedilen topraklar sonucunda yaşanan göçleri takiben Anadolu'da Türk nüfusunda ani bir yükselme kaydedilmiştir. Bu yükseliş devletin Türkçülük fikir akımını temel almasında pay sahibi olmuştur. İttihat ve Terakki'nin Türkçülük fikrini benimsemesinde birçok yazar ve şairin izleri de bulunmaktadır. Bu edebiyatçılar halka kendi fikirlerini aşılamanın yanında siyasette de etkili olmuşlardır. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ömer Seyfettin, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Köprülazade Mehmet Fuat, Ahmet Agayef (Ağaoğlu), Kazım Nami

(Duru) gibi isimler Türkçülük akımında başı çeken grup olmuştur (Tunaya, 1988, 11). Türkçülük fikri Balkan Savaşları'ndan sonra uyanmış gibi görünse de esasında 1911 yılından beri Osmanlıcılık fikrinin maskesi altında faaliyette bulunmuştur (Polat, 2011, 137). Türkçülük fikrinin alt yapısı Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocağı ile kurulmuştur. Türk Derneği'nin İstanbul'da faaliyete başladığı sıralarda Selanik'te Genç Kalemler dergisinin de halka ve dolayısıyla Türk halkına yönelme çabaları baş göstermiştir. Genç Kalemler dergisi, dilin sadeleştirilerek halkın anlayabileceği duruma getirilmesi gerektiğini savunmuştur (Hekimoğlu, 2017, 44). Osmanlı Devleti içinde diğer milletlere göre geç uyanan ya da geç harekete geçen Türk milliyetçiliği, edebiyatçıların önderliğinde sadece siyaseten değil halka inmenin de hesaplarını yapan bir akım olmuştur. Türkçülük fikrinin hayat bulması ve devlet politikası olarak yaşatılması için vatandaşların bilinçlendirilmesi hedeflenen temel gayelerden biri olmuştur.

İttihat ve Terakki, ulusal bir devlet oluşturmak için Türk olmayan unsurların ayıklanması sürecini başlatmış, ülke içinde bulunan Rum ve Ermenilerin Anadolu'dan çıkarılarak çoğunluğu Türk ve Müslüman olan bir toplum yapısı kurmaya çalışmıştır (Polat, 2011, 137).

II. Meşrutiyet devri Türk tarihinde birçok ilkin yaşandığı dönem olarak da bilinir. Siyasi katılımın yanında yeni bir toplum inşa etmeye çalışan İttihat yönetimi, Müslim-gayrimüslim ayrımının bir nebze olsun önüne geçmek için ilk kez milli bir bayram icat etmiştir. İyd-i Milli-yi Osmani (Osmanlı Ulusal Bayramı) II. Meşrutiyet'in ilan edildiği gün, bayram olarak kabul edilmiştir. II. Meşrutiyet Meclisi'nin toplandığı günün yıl dönümlerine özgü ''Meclis-i Millinin Yevm-i Küşadı bayramından başka Mektepliler Bayramı, Çocuklar Bayramı ve İdman Bayramı yeni bir vatandaş inşa etmeye çalışan iktidarın millileştirme çabaları olarak görülebilir (Üstel, 2008, 28-29). I. Dünya Savaşı döneminde milli bilinci uyanık tutma çabaları bayramlar vesilesiyle halk tabanına yayılmak istenmiştir.

Savaş yıllarında toplumsal alanda birçok gelişme yaşanmıştır. 1917 yılında yürürlüğe giren kanun ile Şer'iye mahkemeleri ayrı bir dal olmaktan koparılıp Adliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Dini mahkemelerin kontrol altına alınması laikleşme yolunda atılan çok önemli bir adımdır. 1917 yılında faaliyete geçirilen diğer bir uygulama ise Hukuk-u Aile Kararnamesi olmuştur. Bu kararname fetva yoluyla elde edilerek şeri özelliğini korumakla birlikte aile hukukunu düzenlemesi ve istisnai

durumlar dışında vatandaşlar arasında kâğıt üzerinde eşitlikler sağlaması yönünden son derece ehemmiyet arz etmektedir. Savaş nedeniyle orduda bulunan erkek nüfusun yerine ordunun yeme içme ve giyinme ihtiyacıyla birlikte şehirlerdeki aksaklıkların giderilmesi için de kadınlar iş hayatına atılmıştır. Kadınlar yavaş yavaş sosyal hayata adapte olmuş, ihtiyaç gereği olmaktan çıkarak tiyatro gibi çeşitli kültürel faaliyetlere de katılmaya başlamışlardır (Akşin, 2017, 463-464).

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'nde savaşın kaybedilmesi ve Sevr Antlaşması'nın toplum üzerinde oluşturduğu umutsuzluk, altından kalkması çok zor virane bir manzara oluşturmuştur. Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı, Türk milletinin en önemli varlık sebeplerinden biri olan bağımsızlık duygusunun yeniden canlanmasını sağlamıştır. Milli Mücadele döneminde ulusalcı yaklaşım etnik bir kimlik yerine farklılıkların bir çatı olma görevini yerine getirme amaçlı olmuştur. Türklük vurgusu toprak bütünlüğünü korumak adına ulus çerçevesini geniş yelpazede tutan bir ifade olmuştur (Hülür, Akça, 2007, 327). Vatandaşlığın tasarımı bu esaslara göre belirlenmiş, cumhuriyetin ilanının vatandaş nezdinde alt yapısı kurulmuştur.

Saltanatın ve Halifeliğin kaldırılması yüzyıllardır alışagelmiş biçimde tek elden yönetilen toplumda bazı rahatsızlıklar doğurmuştur. Meşrutiyet döneminde kısmen kırılmaya çalışılan saltanat rejimine karşın Hilafetin gücü sorgulansa da hiçbir zaman tamamen kaldırılması hususunda bir istek göze çarpmamaktadır. Mustafa Kemal'in bu ortamdaki hayalleri ise çok daha farklı olmuş o cumhuriyet rejiminin Türk milleti için en iyisi olduğuna inanmıştır. 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye devletinin yönetim biçiminin resmen cumhuriyet olması kabul edilmiştir (Lewis, 1993, 261). Hilafetin kaldırılması ise sadece Anadolu'da değil Müslüman coğrafyasında da geniş yankı uyandırmıştır. Birbirine vatandaşlık bağıyla bağlı olan toplumun, kültürel ve ortak ilgileri noktasında Müslümanlık kavramının hitap ettiği kitlelerin sınırlarını belirlemek imkânsızlaşmıştır. Bernarda Lewis (1993, 262) Türkiye'deki muhafazakâr muhalif kesimin asıl itirazının İslâmî ve imparatorluk geçmişiyle Müslümanların hamisi olan koca çınarın bu ülkeler ve halklarıyla bağının zayıflama ihtimalidir.

Tanzimat Fermanı'ndan bu yana halkın haklar konusunda ayrım gözetmeksizin eşit derecede yararlanması hedefi, milliyetçilik akımının etkileriyle somut bir mevcudiyet kazanamayarak politikaların bir bir çökmesine sebep olmuştur. Türkçülük fikri bu enkazın altından şahlanarak çıkmış ve yeni vatandaşın temelini atarak Cumhuriyet

döneminde vücut bulan Türk milleti ve Türk vatandaşlığı tabirinin omurgasını oluşturmuştur. Mustafa Kemal önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti, ulus devlet modeline uygun olarak halkı idealler, inançlar ve değerler çerçevesinde birleştirerek, dil birliği yoluyla çatışmaları önleyici tedbirler almıştır. Bu sayede ulusal bir kimlik oluşturmayı amaçlamıştır (Polat, 2011, 142).

Lozan Antlaşması'na ek olarak ifa edilen sözleşme sonucu Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi ülkedeki Türk nüfusunu arttırıp, gayrimüslim nüfusunu daha da azaltmıştır. 1924 Anayasası'nın 88. maddesinde geçen ''Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur" ifadesi Türk vatandaşlığının kimliğini oluşturmuştur. 1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi, 1928 yılında kaldırılarak yerine Türk Vatandaşlığı Kanunu getirilmiştir. Kan bağı ilkesine toprak faktörü de eklenerek Türkiye'de doğup velisi belli olmayan veya velisinden biri vatansız olan çocukta Türk vatandaşı kabul edilmiştir (Aybay, 1982, 75). 1930'lu yıllara kadar etnik milliyetçilikten uzak durularak Türkiye içerisinde vurgulanan milliyetçilik duygusu, ümmetten millete geçmenin amaçlarını taşırken bu tarihten sonra dünyada yükselen ırkçılık propagandasının etkisiyle Türkiye'de de ırki temelli politikalar yürütülmüştür. 1930'lu yıllarda ''Vatandaş, Türkçe Konuş!'' ifadesi ile dil birliği vurgusu yapılarak Türk olmayan unsurların Türkleştirilme çabaları görülmüştür (Üstel, 2008, 166-167). Arkeolojik, antropolojik ve tarih alanlarında yapılan çalışmalar Türk soyunun üstünlüğünü veya en az diğer milletler kadar üstün olduğunu kanıtlama çabalarıdır. Toplum içinde farklı milletlerin gruplaştığı bölgelerde zorunlu göç ve İskân Kanunu (1934) çerçevesinde yerleştirilen Türk nüfus, Türk olmayanları da Türkleştirme hedefini gerçekleştirmeye çalışmıştır (Aslan, Alkış, 2015, 30). 1930'lu yıllarda Türklük, Türk vatandaşlığıyla özdeşleştirilerek dünyadaki gelişmelerinde etkisiyle biraz daha soy temelli bir anlayışa bürünmüştür. 1924 yılında toprağa ve kan bağına ilişkili vatandaşlığı kabul eden anlayış, ilerleyen dönemlerde Türk etnisitesini merkeze alarak gayri Müslimleri dışlayıcı olmuştur.

1924 Anayasası ulusal egemenlik ilkesini merkeze alarak ulusal, demokratik ve laik bir oluşumun sürecini başlatmış böylece hukuk devleti özelliği oluşturulmak istenmiştir. Anayasada vurgulanan eşitlik ilkesinin gayrimüslimler adına tam olarak uygulanamamasını Polat (2011, 145) Anadolu'daki işgal döneminde bilhassa Ermenilerin ve Rumların işgalcilerle yaptıkları işbirliği Türk (Müslüman) halkı

tarafından kolayca unutulamamasına bağlamıştır. Bu nedenle istihdam noktasında bazı eşitsizlikler olmuştur.

Türk adı altında birçok etnik unsuru birleştirme çabası, laikleşme ve ulusal kimliğin oturmaya başlamasıyla Türk ırkı çerçevesinde gelişme göstermiştir. Vatandaşlığın tanımı bir nevi ulusun tanımını oluşturacak şekilde milliyetçi odaklı politikalar, Türk ve Müslüman olan halkın bazı ayrıcalıklar elde etmesine yol açarak gayri Müslimleri dışlayıcı yöntemler kullanılmıştır. Savaş yıllarında fedakârca çarpışan halkın yeni devlet kurulduktan sonra da ödevlerini yerine getirici ve kimi zamanda bu hususta motive edici uygulamalarla vatandaşın çağdaş ve laik bireyler olmasına yönlendirmeler yapılmıştır. Türk vatandaşı olmanın ayrıcalığı 1930'lu yıllardan sonra ivme kazanarak toplumsal alanlarda desteklenen uygulamalarla (dernek kurma, dergi ve gazete sahibi olma vb.) kanunlar çıkarılmıştır. Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun'un (1932) özellikle 1. maddesi ile dikkat çekmektedir. Maddeyi özetlemek gerekirse yabancıların Türkiye Cumhuriyeti topraklarında icra edemeyecekleri meslekler tek tek sayıp dökülmüştür.

1930'lu yıllar savaş ve ekonomik yoksulluktan silkelenmeye başlayan Türkiye Cumhuriyeti'nde vatana sadık bireyler yetiştirme gayreti görülmektedir. Bunu da çağın devletleri gibi ulus-devlet modeli ile sağlamaya çalışan yönetimin, oluşan veya oluşturulan yeni kavramlara anlam ve değer yüklemesi en büyük amaçlardan biri olmuştur. Ülke, vatan, yurt, millet, ulus vb. bu kavramların ne ifade ettikleri, birbirlerinden farklarının yanında birbirleriyle ilişkisi sadakat başlığı altında vatandaşlar oluşturmanın uğraşıları görülmüştür. Ayrıca bu kavramlar sadece kâğıt üzerinde kalmayıp halkın eğitilmesi yoluyla somutlaştırılarak kalıcılık sağlanmaya çalışılmıştır.

İsmet İnönü döneminde ırki temelli politikaların ve söylemlerin arttığını görmekteyiz. Vatandaşların din, dil, ülkü ve kültür çerçevesinde buluşmasına yönelik mesajlar verilirken, Türk milletinin tarihsel birikimine yeri geldiğinde Orta Asya Türklerine, Türk milletinin kökenlerine sıkça vurgu yapılması Türkleştirme siyasetinin yansımalarıdır (Üstel, 2008, 227-228). Dini yapılanmanın geri plana atılarak özde Türk ulusunun kökenlerinin öne çıkarılıp Türkçülük akımının cereyanlarını sürdürmek hedeflenmiştir. Türk tarihinin sadece Müslüman kısmı değil

İslamiyet öncesi de çeşitli övgülere sahne olacak şekilde düzenlenmiş ve vatandaş yetiştirme konusunda öncü fikri oluşturmuştur.

1945 yılından çok partili hayata geçiş aşamasına kadar devlet vatandaşından ödevlerini yerine getirmesini isteyerek milliyetçi ve vatansever duygularla yeni yönetim şekline sahip çıkmasını, devletini, milletini, ulusunu sevmesini, ülkesinin gelişmesi için çok çalışıp kurallara ve yasalara uyması yönünde direktiflerle geçiştirilmiştir. Vatandaşın hak ve özgürlükleri ise ikinci planda kalmış, gayrimüslimlere bazı eşitsiz ve adaletsiz uygulamalarda bulunulmuştur. 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi kurularak cumhuriyet tarihinde ilk kez çok partili döneme geçilmiştir. 1946'da çok partili seçim, 1950'de ise ilk kez CHP'nin iktidar olamadığı Demokrat Parti yönetiminin olduğu yıllar başlamıştır.

Osmanlı'nın tebaa kültürü, cumhuriyet döneminde henüz vatandaş halini alamamış bu nedenle haklarını arama ve koruma faaliyetlerini gerçekleştirme cesaretini gösterememiştir. Demokrat Parti döneminde, unutulan vatandaşlık hakları toplumda bir nebze olsun rahatlama ile talebe dönüşmeye başlamıştır. Jandarma baskısıyla hatırlanan dönemler, halkın sosyal ortamlarda bir araya geldiklerinde devleti eleştiren konuşmalara yapması başlangıç noktası olmuştur. Ancak bu durum yavaş ilerleyen bir süreç olmuştur. Geleneklerinde devleti güvenli liman ve baba gibi gören milletin II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle bu düşünüşü devam ettirmesi olasıdır. (İnan, 2014, 248-249). Türkçülük ise seyrini devam ettirerek farklı boyutlara evrilmiştir. 19. Yüzyılın sonlarında olgunlaşmaya başlayan akım, DP devrinde milliyetçi, muhafazakâr değerlerle yüklü olan Anadolu halkının fikirleri siyaset nezdinde daha fazla önem kazanmıştır. Bu dönemde Türk kavramı da özüne dönerek etnisite yerine kültürel bir kimlik olarak görülür ve farklı ırktan insanları da kapsar niteliktedir. Bu durum azınlıklar üzerinde hoş görülü bir politika oluştursa da 6-7 Eylül 1955 olayında Rumlara ait mağaza ve kiliselere büyük zararlar verilmiş diğer azınlık grupları da bu olaydan etkilenerek yurt dışına göç etmişlerdir (İnan, 2014, 253-256).

1960 yılında askeri bir darbe sonucu iktidardan azledilen DP, Türkiye'de demokrasinin gelişimine takılan en büyük çelmelerden biri olmuştur. Darbenin ardından oluşturulan 1961 Anayasası'nda milliyetçi sözcüğünün yerine milli kelimesi getirilmiştir. Milliyetçi sözcüğünün demokratik dünyada hiçbir anayasa da bulunmamasının yanında ırkçı anlamı yüklenen bir kelime olması, sözcüğün kullanımından uzak durmaya vesile olmuştur (Tanör, 2018, 389). 1961

Anayasası'nda bulunan "Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür" ifadesi ve ''Herkes…'' diye başlayan anayasa cümleleri, vatandaşın ırki temelinin Türk olduğuna bakıp bakmaksızın eşit hükümlerle hüküm giyeceğini göstermiştir (Tanör, 2018, 381). Anayasada, basın ve yayın hayatı koruyucu hükümlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Dernek, parti, sendika gibi ortaklaşa kurulan örgütlerin hareket sahasının genişletilmesi kanunlarla belirtilerek güvence altına alınmıştır. Ancak bu geniş özgürlükler devlet otoritesinin toplumun aleyhinde gelişmelere yol açması sonucu 1971 değişiklikleriyle özgürlüklerin ve hakların sınırlandırılmasını getirmiştir. Buna karşın çoğunlukçu bir anayasa yerine çoğulcu bir anayasa olarak kabul etmek mümkündür (Polat, 2011, 152-153).

Cumhuriyet tarihi darbe ve muhtıralarla dolu olan Türkiye'de 1980 darbesi yeni bir anayasa yapımı inşasını başlatmıştır. Üstel (2008, 279) 1982 Anayasası'nın vatandaşların haklarını kısıtlayıcı mahiyette olduğunu düşünmektedir. Sivil toplum örgütleri ve siyasi partilerin toplumun kutuplaşmasında rol oynaması, 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlük anlayışının iyi niyetli olarak kullanılmadığı algısını güçlendirmiştir. Darbe sonrası oluşturulan anayasada en dikkat çeken özellik Atatürk milliyetçiliğinin ağır basmasıdır. Atatürk milliyetçiliğinin tanımında "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı…'' ifadesiyle Türk milletinin diğer milletlerden aşağı ya da yukarı olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca demokratik, laik ve sosyal devlet vurgusuyla da milliyetçilik tartışmalarının ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Atatürk, toplumun ortak sempati kaynağı olarak kullanılmış ve bir tanımlama getirilerek anlaşmazlıkların önüne geçilmek istenmiştir. 1982 Anayasası tıpkı diğer anayasalarımızda olduğu gibi ırk, dil gibi ayniyet barındıran ifadelerle değil, birlikte yaşama arzusunu vurgulayan kendine has bir milliyetçi anlayış oluşturmuştur (Özgişi, 2009, 97).

1982 Anayasası'nın getirmiş olduğu vatandaşlık anlayışı, kargaşa ortamında güvensiz bir yaşamın sürdüğü Türkiye'de öncelikle güvenliği ve düzenlemeye ele alıcı tedbirler hayata geçirilmiştir. Bir önceki dönemde vatandaşların özgürlük ve haklarına genişçe yer verilen anayasa yerine, vatandaşların haklarının ve ödevlerinin ön plana çıktığı, devletin birinci önemde olup vatandaşın devletin yararına çalışması gerektiği vurgulanmaktadır. 1982 Anayasası günümüze kadar bazı değişikliklerle esnetilmeye çalışılsa da, ayrıntılı biçimde hazırlanıp sert bir görünüme sahip olması

bu değişikliklerin yeterince elverişli olmamasına yol açmıştır. 1982 Anayasası'nın vatandaş tanımını incelediğimizde, kültürel birlikteliğin parlatılarak farklılıkların kendi çapında güzellikler olduğu vurgulanmıştır. Türk milleti kavramı çatı görevi görerek içerisinde çeşitli etnik unsurları barındıran kimlik statüsündeyken, **''ortak tarih, geçmişe bağlılık ve birlikte güçlüyüz''** gibi ifadeler her kesimden vatandaşı kucaklayıcı olmuştur. Ülkenin zor zamanlarında aranan birlik ve beraberlik duygusu, maddelerle açık hale getirilmiştir.

2.2. Vatandaşlık Kavramının Eğitim Sistemine Girmesi

2.2.1. Avrupa'da Vatandaşlık Kavramının Eğitim Sistemine Girmesi

Vatandaşlık kelimesi Antik Çağ'dan beri insanların hafızasında yer etmekle birlikte anlam kazanarak kimlik statüsüne erişmesi Fransız İhtilali'yle birlikte Fransa topraklarında gerçekleştiği kabul edilmektedir. Ancak Batı dünyasını genel olarak incelediğimizde vatandaşlık kelimesinin taşıdığı anlam ve insana bahşettiği değer olarak öncü konumda olduğunu görmekteyiz. Araştırma, geçmiş yıllarda yapılan çalışmalar ışığında Avrupa genelinde vatandaşlık kavramının eğitim sistemlerine nasıl girdiğini incelemek üzerine olacaktır.

Batı dünyasında çocukların değerinin artmasıyla geleceğin yetişkinlerini yetiştirme endişesi vatandaş yetiştirmenin temelini oluşturmuştur. Avrupa ve Rusya genelinde çeşitli yazarlar ve düşünürler aracılığıyla çocuğun Hristiyan öğretisinin aksine günahkâr değil masum olduğu algısı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu yazarlar ''Yurttaşlık Bilgisi'' disiplinin oluşmasında farklı konular hakkında yayınladıkları eserler ve sosyal hayata yönelik eleştirileriyle katkıda bulunmuştur. Ancak Avrupa'da vatandaşlık eğitimi konusunda en etkili adımları Fransa atmıştır. Fransız İhtilali'nin ardından cumhuriyetçi yönetim anlayışıyla vatandaş kimliğinin belirlenmesi ve yasalarla güvence altına alınması işlemleri gerçekleştirilmiştir. Ancak vatandaşlık eğitiminin sistemde tam anlamıyla bir düzenleme ve disiplin olarak var olması III. Cumhuriyet döneminde olmuştur. 1882 sonrasında çocukların gelecekteki görevleri okullar vasıtasıyla kazandırılmaya çalışılmıştır (Üstel, 2008, 11-18). Fransa'da vatandaşlık ve ahlak öğretimi, 1976'da çok yönlü eğitim inkılabıyla vatandaşlık eğitimine evrilmiştir. Ders programı olmadan yeterli etkiyi oluşturamayan alan 1980'li yıllarda çeşitli düzenlemelere uğrayarak eğitim programlarında yer edinmiştir (Zabun, 2018, 26).

Avrupa'nın geneline hitap edecek şekilde bir inceleme yaptığımızda vatandaşın anlamı üzerinde sıkça değişimler yaşandığı ve genellikle ahlak kavramı üzerinden çocukların geleceğin yetişkinleri olarak yetiştirilmesi ve görev sorumluluğuyla devletine sadık bireyler olarak varlığını sürdürmesi hedeflenen amaç olmuştur. Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığı sonucu II. Dünya Savaşı'nın çıkması, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu gibi birliklerin kurulmasına yol açmıştır. Oluşum Maastricht Antlaşması'yla Avrupa Birliği adını alarak Avrupa Vatandaşlığı kavramının doğmasını sağlamıştır. AB, devlete benzer bir yapıyla vatandaşlık şekli oluşturmuştur. Bu vatandaşlık şekli eğitim programlarında da ortak hareket etme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Eurydice, son yıllarda Avrupa Birliği ülkeleri ve aday ülkeleri Avrupa Vatandaşlığı noktasında bilgilendirerek, birlik dâhilindeki ülkelerin nasıl bir anlayış ile hareket etmesi gerektiğini yönlendirici unsurları belirten kurum olmuştur. Eurydice (2012) yayınlamış oldu ilkelerinde; insan hakları ve demokratik değerler, eşitlik ve adalet temelli bir eğitim öngörmüştür. Tek bir vatandaş kimliği adı altında birleştirilmeye çalışılan Avrupa, ulus bazında ayrılıkları kabul etmiş hatta çok kültürlü eğitim programları hazırlanması noktasında desteklerde bulunmuştur. Eğitim programlarının ülkeden ülkeye değişiklikler gösterdiği kabul edilerek, eğitim programlarının sınırlarının belirlenmeye çalışıldığı bir Avrupalı görünümü kazandırılmak istenmiştir (Eurydice, 2012).

2.3. Türkiye'de Vatandaşlık Kavramının Eğitim Sistemine Girmesi

2.3.1. II. Mahmut – II. Meşrutiyet Dönemleri Arasında Vatandaşlık Eğitimi

Gayrimüslim tebaanın eğitim kurumlarına devletin hiçbir müdahale de bulunmaması, milliyetçilik düşüncesinin yaygınlaşmasına sebebiyet vermiştir (Demir, 2010, 286). Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nde vatandaşlık anlayışı büyük ölçüde Osmanlılık veya Osmanlıcılık dediğimiz fikir akımı çerçevesinde gelişerek, bütün etnik unsurları bir arada tutma hedefinde yürütülmüştür. Ancak somut olarak incelediğimizde Osmanlı devleti Müslüman olan ve olmayan ayrımı yaparak eşitsizlikle yönetilmekteydi. Tanzimat Dönemi'ne kadar fiilen hayata geçirilemeyen eşitlik, bu ferman sayesinde belli başlı yeniliklerle Osmanlı halkına her platformda birbiriyle eşit haklara sahip olması yolunda önemli bir adım attırmıştır. Tanzimat Fermanı

1839 yılında ilan edilmesine karşın, Kanun-i Esasi'nin ilanına kadar olan dönemi kapsamıştır.

II. Mahmut döneminde eğitim politikaları önemli görülmüş, örneğin ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Ancak dönemin dikkat çeken özelliği acil ihtiyaçlara cevap niteliğinde yeniliklere imza atılmasıdır. Müzüka Mektebi açılarak bu alandaki eksiklik giderilmek istenmiş, eğitimin dili Fransızca yapılarak da dönemin en etkin dillerinden birini bu okula gidecek olan öğrencilerin öğrenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca Avrupa'ya öğrenciler gönderilerek Avrupa dillerinin öğrenilmesinden yararlanılmış ve daha sonra Tercüme Odaları'nın kurulması sağlanmıştır. Ancak Abdülmecit döneminde kurulan Encümen-i Daniş'e kadar eğitimle ilgili gidişatı kontrol edebilecek bir yapı bulunmamaktaydı. Tanzimat Fermanı'ndan önce Batılı tarzda açılan yükseköğretimlerden Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane, Mekteb-i Harbiye gibi askeri-teknik öğretimli kurumlar, ilk ve orta dereceli okulların düzenlenmemesi sebebiyle bazen okuma yazmayı bile bilmeyen çeşitli yaşta öğrenciler barındırmıştır. II. Mahmut yalnızca 2 tane ortaokul seviyesinde açtığı Mekteb-i İrfan, Mekteb-i Maarif-i Edebiyye isimli okullarla alt seviyedeki eğitim açığını kapatmaya çalışmıştır (Ortaylı, 1987, 145). 1850 yılına gelinceye kadar 6 ortaokulda toplam 870 öğrenci bulunmaktaydı (Akşin, 2017, 43).

Encümen-i Daniş, yapısı itibariyle halktan kopuk olmasına rağmen halkın yüksek etkileşimde bulunduğu orta, meslek ve teknik okulların, Darülfünun'un, yabancı dil mekteplerine de ayarlamalar yapması ilginç olmuştur. Devletin siyasi bunalımların ertesinde 19. yüzyılın ortalarından itibaren eğitim konusunda üzerine düşen görevleri yerine getirmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Yeni okullar, öğretmen yetiştirme çabaları bu değişimin ilk aşamaları olmuştur. Osmanlılık ruhunun yerleşmesi için yenilikler genellikle ilköğretim kısmında ağırlık kazanmıştır (Erdoğdu, 1997, 185-186). Çocuğu temelden alarak sadık bir Osmanlı vatandaşı yetiştirme gayesi bu durumda etkili olmuştur. Ancak sıbyan mekteplerindeki değişim uygulama noktasında istenilen düzeyde tertiplenememiştir. İlkokul seviyesi kabul edilen sıbyan mektepleri çoğu zaman göz ardı edilmeye devam etmiştir (Ortaylı, 1987, 146).

Tanzimat Dönemi ile birlikte vatandaş yetiştirme konusu Osmanlılık fikri etrafında gelişerek çeşitli düzenlemelere sahne olmuştur. Öncelikli hedef, eğitim sisteminde çağın gerektirdiği ölçüde yenilikler yaparken, gayrimüslimlerin milliyetçilik duygusunu azaltarak Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını arttırmaktır. Buna müteakip

19. yüzyılın başlarında ordu ve mülkî idarelerde doğan modernleşme, laik anlayışa yakın çağdaş eğitim kurumlarının da kurulmasının önünü açmıştır. Eski okul diyebileceğimiz ulema sınıfının geleneksel eğitimi modern eğitim karşısında kan kaybetmeye devam etmiş, özellikle II. Meşrutiyet'te çok sayıda darbe almıştır (Erdoğdu, 1997, 187). Osmanlı'da sadece dine göre ayrım değil cinsiyet üzerinden de uygulanan ayrımcılık giderek azalma eğilimi göstermiştir. 1869 yılında çıkarılacak olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, eğitim sisteminin genelinde bir düzenleme amacı güderek hazırlıklar yapılmıştır. 1859 yılında ilk kez bir kız rüştiyesi olan Cevri Kalfa İnas Rüştiyesi'nin İstanbul'da açılması gibi güzel gelişmeler de olmuştur. İlk kız sanayi okulu 1869 yılında İstanbul Yedikule'de dikimhane olarak eğitim hayatına geçmiştir (Ortaylı, 1987, 146).

Maarif-i Umumiye Nezareti 1857 yılında kurularak eğitim işlerinin artık bir bakanlık tarafından yönetilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Islahat Fermanı ile duyurduğu eylemleri hayata geçiremeyen Osmanlı Devleti, Girit İsyanı'yla da baş edemeyince Avrupalı devletlerin yeni isteklerine maruz kalmıştır. Tasarı şeklinde hazırlanan istekler, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 1 Eylül 1869'da yayımlanmasını sağlamıştır (Erdoğdu, 1997, 207-208). Nizamname ile gayrimüslim okullarına denetim serbetliği getirilmiştir. Uygulamada yine istenen düzeye ulaşılamasa da, Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı hareketlerin önüne eğitim yoluyla bir engel koyma çabası görünmektedir. II. Mahmut devrinde zorunlu kılınanan ilköğretim pek uygulanamadığı için bu nizamname ile yeniden zorunlu olduğu belirtilmiştir. Çocuğunu okula yollamayan velilere belli yaptırımların yapılma kararı bile alınmıştır. Devlet tebaasını eğitime yönlendirme amacındayken bu konuda üzerine düşen görev olarak sadece tespit yapmakla yetinmiştir. Okulların açılması ve giderlerinin karşılanması işleri halka mâl edilmiştir. Sıbyan mekteplerinin giderleri mahalle ve köy ahalisinden, rüştiye mekteplerinin giderleri ise kurulacak olan maarif sandıklarından karşılanması tezahür edilmiştir. Öğretmen maaşlarının dâhi dörtte biri devlet tarafından karşılanırken geri kalan kısmını bugünkü il özel idarenin karşılığı olan her vilayetin umumi meclislerince ödenecektir (Ortaylı, 1987, 147). Devlet-tebaa ilişkisi incelendiğinde devletin halkını geliştirme isteğinden doğan unsurlardan biri olan eğitimin zorla hayata geçirilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Alınan kararlar şunu göstermektedir ki; Osmanlı Devleti, halkını eğitim yoluyla çağdaşlaştırma çabasına girerken bunu yapabilecek ekonomik ve siyasal gücü

olmadığından halkında yardımıyla işleri yola koymaya çalışmıştır. Ayrılıkçı ve milliyetçi hareketler nedeniyle başta gayrimsülimler olmak üzere devletten kopmayı hedefleyen milletlerin eğitimini kontrol altında tutarak, sadık birer Osmanlı vatandaşı yetiştirme gayesi gözetilmiştir.

Nizamnamede belirtilen, halkın hangi din ve mezhepten olursa olsun eğitim dilinin Türkçe olması Osmanlıcı bir politakanın sonucudur. Ancak rüştiyelerden itibaren her milletin kendi dilinde eğitim vermesine izin verilmiştir. Pratikte zayıf kalan nizamname, ülke içerisindeki her milletin sıbyan mekteplerinde kendi dilinde ve dininde eğitime devam etmesinin önüne geçememiştir (Ortaylı, 1987, 147-148). Bu durum ileride Osmanlıcılık politikasının neden işlemediğine dair bize ipuçları vermektedir.

23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe giren Kanun-i Esasi, aynı zamanda devletin yeni yönetim biçimini de ilan etmiştir. Meşrutiyet yönetimi Türk tarihinin ilk yazılı anayasası ile resmen tanınmış ve Sened-i İttifak'tan beri sorgulanmaya başlayan padişah iradesi ilk kez resmi olarak kısıtlanmıştır. Kanun-i Esasi'nin eğitimle ilgili maddeler barındırmasına rağmen patlak veren Osmanlı-Rus savaşı neticesinde meclisin kapatılması, bu maddelerin hayata geçirilmesini geciktirmiştir (Erdoğdu, 1997, 210).

II. Abdülhamit döneminde geçmişte gerekli önem gösterilmeyen sıbyan mektepleri imparatorluğun neredeyse her tarafında açılmıştır. Ayrıca askerî ortaokul ve lise (idadi) sisteminin yaygınlaştığı görülmektedir. Birçok yüksekokul açılmış ve var olanlar yine bu dönemde geliştirilmiştir. Abdülhamit'i eğitim sistemindeki dev reformalara iten sebepler ise emperyalist devletlerin baskısı ve ülke içindeki gayrimsülimlerin eğitim sistemlerinin ileri seviyede olmasıdır (Akşin, 2017, 43). Ayrıca II. Abdülhamit dönemi Osmanlı'da her düzey okul sayısının ve okullaşma oranının en çok artış gösterdiği dönemdir (Alkan, 2019, 311). II. Abdülhamit eğitimle öylesine özdeşleştirilen bir isim olmuştur ki ''Maarifperver'' lakabı ona müsait bulunmuştur.

Tanzimat döneminde geçerli olan fikir akımı Osmanlıcılık iken, II. Abdülhamit döneminde İslamcılık fikri ağır basmıştır. II. Abdülhamit devri ulema ve medreselerin pasif bırakıldığı dönemdir. Hukuk fakültesinin kurulması bile şeri hükümlerle yönetilen ve ulema sınıfının davalarda karar organı olduğu gerçeğini

yıkmaya yönelik adımlardan biridir. Tanzimat döneminde kurulan Tıbbiye, Mülkiye ve Harbiye okullarında ağırlıklı bulunan materyalist bilim dersleri Abdülhamit rejimine olan muhalefeti arttırdıkça eğitim programlarına İslamcılık fikrininde etkisiyle din ve ahlak dersleri eklenmiş ve giderek saat sayısı arttırılmıştır. II. Abdülhamit devrindeki İslamcılık düşüncesi Türklük vurgusunun İslam içinde eritilmesiyle oluşturulan bir politika haline dönüşmüştür (Alkan, 2019, 311-312). Ulema sınıfının İslam düşüncesi ile Sultan Abdülhamit'in İslam düşüncesinin çeliştiğini görmekteyiz. Geleneksel eğitim veren bu kurumlar yozlaşma ve geri kalmışlıkla suçlanmakta, batı kültürüyle eğitim alan kuşaklar tarafından aşağılanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde özel okullar ile devlet okullarının birbirinden farkı ve çıkarılan kanunlar-nizamnameler ile giderilemeyen açıklık, II. Abdülhamit'in baskın iradesiyle ülkenin eğitim sisteminde topyekûn değişimlere yol açmıştır. Sultan, İslam düşüncesinin halk tabanında varlığını sürdürmesi gerektiğini düşünürken çağın zaruretlerinin de farkında olarak Batı tarzıyla biçimlenen okulların içeriğinde dini ve ahlaki öğretiler barındırma hedefinde olmuştur. Alkan (2019, 320) Abdülhamit döneminin ders programı, müfredat ve kitapları incelemesinde ''gelenekçi modernizim'' kavramını kullanmayı uygun görmüştür. Eğitim, siyasetle paralel ilerleyerek iktidara ve devlete olan bağlılık dinsel/geleneksel yollarla sağlanmaya çalışılmıştır. Dünyanın çeşitli ülkelerinde görülen eğitimde dinselleşme hareketinin temeli bu modernleşmeye dayalıdır. (Alkan, 2019, 314).

Sultan II. Abdülhamit dönemindeki İslamcılık düşüncesi, milliyetçilik akımıyla Osmanlı'dan ayrılmak isteyen Arnavut, Kürt ve Arapların din şemsiyesinde toplanmalarına yönelik savunmacı bir politikanın ürünüdür. İslamcılık içeride birliği sağlamak dış ilişkilerde ise tehdit ve caydırıcı bir güç olarak kullanılmıştır (Alkan, 2019, 328-329). Halifelik makamı Avrupalı devletlerin gözünü korkutmak için sembolik bir güç ifade etmektedir. Avrupalıların Osmanlı topkralarına heveslenmesine karşılık olarak daima bir koz olarak kullanılmıştır. Sultan Abdülhamit tebaasını İslam çerçevesinde tutma yoluna giderken Avrupa'ya da yine İslamiyet'i kullanarak sopa göstermiştir. İslâm Tarihi dersinin okul programlarına eklenmesi eğitimdeki dinsellik faktörünün etkisini arttırmıştır. Ders programlarında Osmanlı tarihi, İslam tarihi içerisinde verilerek yetiştirilecek Osmanlı vatandaşlarının etnik kimliğinden önce İslamiyet ile zuhur bulması istenmektedir. Ayrıca ders kitaplarında İstanbul'un hilafet merkezi olduğu, padişahın ülkedeki tüm Müslüman

ve Hristiyanların hükümdarı, dünyadaki tüm Müslümanların ise halifesi olduğu vurgulanmıştır (Alkan, 2019, 340-341). Padişahın kendi ülkesindeki tüm insanları kucaklayıcı, dünya üzerindeki dindaşlarını ise yine kendi tebaası olarak görmesi Osmanlı Devleti'nin vatandaşa bakış açısını göstermektedir.

Askerî okullarda okutulan ders kitapları Meclis-i Maarif-i Askeri komisyonunun hükmünde oluşturulan kitaplar olmuştur. Kitaplarda Abdülhamit'in denetimindeki eğitim sistemine göre çok daha baskın bir şekilde Türk ırkı konusu üzerinde durularak, ilk çağlardan beri yani İslamiyet öncesi Türklerin yaşam biçimleri ve kökenleri ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Bu durum II. Meşrutiyet döneminin subaylarının Türkçülük şuuruyla hareket etmesinin zeminini oluşturmuştur (Alkan, 2019, 343).

2.3.2. II. Meşrutiyet - Cumhuriyet'in İlanı Arasında Vatandaşlık Eğitimi

Fransa merkezli olmak üzere Avrupa genelinde yaşanan vatandaşlık temelli gelişmeler, II. Abdülhamit baskısından kaçarak Avrupa'ya yerleşmiş Türk aydınlar tarafından yakından takip edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Malumat-ı Medeniye dersinin yürürlüğe girmesi ve ders kitaplarının yayımlanması bu konu üzerinde aydınların hazırlıklı olduğunu göstermektedir. Meşrutiyet rejimi devamlılığını sağlamak ve vatansever vatandaşlar yetiştirmek için öğretim programlarında bazı değişikliklere gitmiştir. Böylece Malumat-ı Medeniye dersi iptidai (ilkokul) mekteplerinde okutulmaya başlamıştır (Üstel, 2008, 23-24).

Oluşturulmak istenen insan tipi en başından yetişmeli düşüncesi doğrultusunda II. Meşrutiyet döneminde okullara, özellikle de ilkokullara büyük önem verilmiştir. Ağaç yaş iken eğilir atasözünü düstur edinen aydınlar, değişimi temelden başlatma hedefinde olmuşlardır. II. Meşrutiyet, vatandaş kavramının somut bir şekilde tanımlandığı yıllar olmanın yanında çocuk-vatandaş yetiştirme projesinin de uygulandığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar geleceğin vatandaşı olarak görülmüş ve ilk vatandaşlık kitabı olan Rehber-i İttihad çıkarılmıştır (Üstel, 2008, 32). Kitap çocuklara yönelik yazılmasına karşın, Osmanlıcılık anlayışıyla eğitim vererek gelecek inşa edilmeye çalışılmıştır (Toprak, 1988, 58).

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte 1908 yılından itibaren ibtidaiye, rüşdiye, idadiye ve sultaniye mekteplerinde okutulması için Malumat-ı Medeniye dersi ve aynı isimde kitaplar üretilmiştir. Ders içeriğinde vatan, millet,

devlet, vergi gibi kelimelerin taşıdığı anlamlardan ve öneminden bahsedilmiş, bireyin kendisine, ailesine, çevresine, vatanına olan sorumluluklarını bildirme görevini üstlenmiştir. Ayrıca vatandaşın sahip olduğu haklar ile devletin yönetim biçiminin ve işleyişinin nasıl gerçekleştiğine dair bir takım bilgiler içermektedir (Yaşar, 2018, 312). İktidar, yeni rejimle birlikte getirilen hak ve hukukları artık vatandaş olarak gördüğü tebaasına duyurma ihtiyacı hissetmiştir. Avrupalı devletler gibi çağdaş yönetim biçimi ve gelişmişlik duygusunu halka yaymak amacında olan yöneticiler aynı zamanda yüzyıllar boyunca kök salmış olan sultana bağlılık geleneğini de yıpratmış olmanın gururunu yaşamışlardır. Bu sebeple yeni yönetim biçiminin kalıcılığını sağlamak ve vatandaşın ne demek olduğunu vatandaşa anlatma gayesini kendilerinde bulmuşlardır. Malumat-ı Medeniye dersi yoluyla vatandaşı eğitme çabası güdülmüş, ders kitapları ülkenin her bir yanına götürülerek nüfuz korunmaya çalışılmıştır.

Meşrutiyet yönetimi dağılmakta olan Osmanlı Devleti'ni Osmanlılık çatısı altında birleştirme amacında olmuştur. Dönemin ders kitapları incelendiğinde Osmanlılık hüviyeti vurgulanmış, Tarih, Coğrafya ve Malumat-ı Medeniye gibi derslerle ortak bir kimlik inşası oluşturulmaya çalışılmıştır (Üstel, 2008, 36). Devletin bu politikası Balkan Savaşları'na kadar devam etmiştir. Dönemin basılan ilk Malumat-ı Medeniye kitabı olan Rehber-i İttihad'ın isminin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni çağrıştırması ilginçtir. Vatandaş ve vatandaşlık eğitimine çok önem veren meşrutiyetçilerin vatandaşın tanımı noktasında fikir ayrılıklarına düştükleri ve belirgin bir tarif getiremediklerini görmekteyiz (Üstel, 2008, 73). Osmanlıcılık fikri temelinde yürütülen eğitim programının vatandaşın tanımını yaparken de tek bir millet yerine birçok milletin oluşturduğu bir Osmanlı toplumu tezahürü dikkat çekmektedir.

Meşrutiyet yönetimi eğitim alanında vatandaşlık propogandasını yaparken beden ve beden sağlığına da önem vermiştir. Örneğin Mustafa Satı Bey Fenn-i Terbiye kitabında beden eğitimine ayrı bir başlık açarak medeniyet geliştikçe zihin kuvvetinin öneminin beden kuvvetini geçtiğine kısmen hak vermekle birlikte, yorgunluk, suskunluk, rüzgâr, yağmur gibi dayanıklılık kuvveti gerektiren durumların yine beden eğitimiyle sağlanabileceğini vurgulamıştır (Gündüz, 2012, 205). Çocuk eğitimine diğer bir önemle üzerinde durulan nokta ise ahlâki eğitimdir. Okuma kitaplarında yer alan hikâyeler yoluyla doğru, dürüst, çalışkan, saygılı, ailesine ve dinine bağlı kısacası manevi değerlerle yüklü yetişkinin emekleme

basamakları işlenmiştir (Batır, 2007, 184-185). 1911 yılında çıkan Yeni Malumat-ı Medeniye kitabında ‘’Vezaif-i İnsaniye ve Medeniyenin Tarif ve Taksimi’’ ile ‘’Vezaif-i Vataniyenin Tarif ve Taksimi’’ başlıklarında yukarıda sayılan ahlâki değerlerin bir vazife olduğu, neden ve nasıl yapılması gerektiği bir öğüt niteliğinde çocuklara anlatılmıştır (Ziya, Haydar, 1911’den aktaran İçen, 2017). Malumat-ı medeniye kitaplarında tasarlanan vatandaşlık anlayışının amacı iyi ve kötü tutum ve davranışlarla yeni insanın profilini zihinlerde oluşturmaktır. Bu yeni insan beden, akıl (fikrî) ve ahlak-ruh üçlüsü üzerinden inşa edilmek istenmiştir (Üstel, 2008, 80). Satı Beyin Fenn-i Terbiye kitabında bu üç temel taşın yeri ve önemini çok net biçimde görmekteyiz.

Eğitim sistemlerinin nihai hedefi genel olarak çocuğun geleceğin yetişkini olarak görülmesi ve buna göre yetiştirilmesidir. II. Meşrutiyet dönemi Osmanlısında bu görev Malumat-ı Medeniye derslerine yüklenmiştir. II. Abdülhamit devrinde olan **itaatkâr vatandaş yetiştirme** çabasının yerini II. Meşrutiyet’te **iyi vatandaş** yetiştirmeye dönüştürmüştür (Batır, 2007, 183). Değişen ideolojiler ve hükümetlerin politikaları vatandaşın üzerinde de etkisini göstererek özellikle eğitim yoluyla belli dayatmalara sahne olmuştur. İktidar hem kendi geleceğini hem devletin geleceğini düşünerek sadık ve güvenilir insan yetiştirmenin yollarını aramıştır. Ancak Malumat-ı Medeniye dersinin amacının açıklanan müfredat programlarında vatandaş yetiştirmek ifadesi bulunmamaktadır. Asıl amacın geleceğin yetişkinleri olan çocukların belirtilen insani niteliklerde yetiştirilmesidir (Yaşar, 2018, 321).

Akyüz (2016, 265-266) II. Meşrutiyet döneminin eğitim anlayışında gerçekleştirilen bazı değişimlere değinmiştir. Programlara toplumsal, siyasal içerikli, hayata dönük derslerin girmesi bunlardan bazıları olmuştur. Ayrıca öğretmen, kitap, hafıza üçgeninde dönen bilgilerin yerini yaşamaya, dokunmaya, görmeye ve hissetmeye dayalı doğa, eşya, olay, deney türü öğretim teknikleri getirilmiştir. Meşrutiyet devrinin eğitim alanında yöntem ve tekniklerde belirgin değişimler görülmekle birlikte Üstel’in ifadesiyle (2008, 73) vatandaşın ne olduğuna dair açık bir tanım getirilememesi her alanda ortaya çıkan düşünce ve davranış farklılıklarına bağlanmıştır. Ancak yine de dönemin eğitim amacını incelediğimizde Balkan Savaşları’na kadar Osmanlılık ülküsü ve Osmanlı insanı yetiştirilerek ülkeyi bir arada tutacak düşünce sistemiyle hareket edilmiş, amaçlar, ders kitaplarıyla vs. bu

anlayışla hazırlanmaya yönelik bir eğilimin olduğunu görmekteyiz (Akyüz, 2016, 266).

Balkan Savaşları, II. Meşrutiyet döneminin en trajik olaylarından biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yüzlerce yıl yönettiği topraklar milliyetçilik akımı nedeniyle kaybedilmiştir. Sırp, Bulgar, Yunan, Karadağ, Romanya ve Müslüman olmasına rağmen Arnavutların kendi devletlerini kurma ideali Osmanlıya karşı birleşerek cephe oluşturmalarına sebep olmuştur. Osmanlılık fikri bu savaşla birlikte işe yaramayan politikalardan biri olarak tarihte ki yerini almıştır. Türkçülük fikri yeni bir arayış olarak vatandaş yetiştirmenin omurgasını oluşturmuştur. Meşrutiyetle birlikte Türk Derneği (1908), Türk Yurdu (1911) ve bunları içine alan Türk Ocağı (1912) Türk toplumunun eğitim ve ekonomisinin yükselmesi, Türkçenin sadeleşmesi ve gelişmesi için çalışmalar yapmıştır (Akyüz, 2016, 294). Ancak Arai (2008, 147) Türk milliyetçilerinin mutlak laikleşme ya da Batılılaşma düşüncesinde olmadıklarını asıl amaçlarının İslâmın özüne dönme ve modernleşme olduğunu söylemektedir.

1913 yılında Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-i Muvakkati (İlköğretim Geçici Kanunu) çıkarılmış ve birçok yeniliğe imza atılmıştır. Bu kanun ilköğretimin zorunlu, devlet okullarının parasız olduğunu kabul ederek bir ilki gerçekleştirmiştir. Okulların yapısında değişikliklere gidilerek iptidaî (ilkokul) ile rüşdî (ortaokul) birleştirilerek ilköğretimin 6 yıla çıkması sağlanmıştır. Tarihî Temsil adıyla bir ders eklenerek özellile tarih alanında tiyatro ve drama uygulamaları eklenmiştir (Akyüz, 268-269). Devletin Balkan Savaşlarından sonra silkelenerek eğitim alanında görmüş olduğu eksiklikler kanunlar yoluyla giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim bu konuda Sakaoğlu (2003, 135) ''Herkesin kurtuluşu eğitimde görmesi, düşmanın Çatalca'ya kadar gelmesinden sonradır'' sözleriyle gelinen noktayı özetlemiştir. İttihat ve Terakki yönetimi Osmanlılık düşüncesiyle vatandaş yetiştirmeye çalışırken bu düşüncenin değişen dünyaya ayak uydurmadan geleneksel yöntemlerle verilmeye çabalanması ters tepmiştir. Çağın gerekliliğiyle yapılması icap eden eğitim-öğretim faaliyetleri Osmanlının yıllarca hüküm sürdüğü kendi tebaasına yenilmesinin ardından gündeme gelmiştir. Balkan Savaşlarının ardından eğitim sisteminde hem düşünce hem de yöntem ve teknik olarak değişimlere gidilerek yeni bir vatandaş yetiştirme amacı doğmuştur. II. Mahmut döneminden itibaren zorunlu kılınmaya çalışılan ilköğretim, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kısmen ''ucuz'', Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-i

Muvakkati ile tamamen ücretsiz olmuştur. Böylece yeni vatandaş yetiştirme ve halkı bilinçlendirme adımlarında kolaylıklar sağlanmıştır.

Balkan Savaşları ve yaşanan felaketler eğitimin öneminin artmasına vesile olmuştur. Osmanlıcılık fikri önemini kaybetmiş, İslamcılık ise iyiden iyiye zayıflamıştır. Yeni nesil yani yeni vatandaş Türkçülük felsefesiyle yetişecektir. Ancak yaşanan gelişmeler gerek siyasi alanda gerek eğitim dünyasında sadece fikirleri empoze etme ile başarılamayacağı anlaşılarak öğretim yöntem ve tekniklerinde değişikliklere gidilmiş, okulun imkanları düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu hususta 1913'ten sonra Satı Beyin araştırmalarıyla oluşturulan yeni eğitim sisteminin yetiştirdiği öğretmenler ilköğretime hareketlilik getirse de yeterli olmamıştır (Akyüz, 2016, 269). Balkan felaketinden çıkarılan dersler yararlı gibi görünmekle birlikte 2 yıl sonra 1914'te çok daha büyük bir savaş olan I. Dünya Savaşı, eğitimde gerçekleştirilen reformların yarım kalmasına neden olmuştur (Akyüz, 2016, 294).

I. Dünya Savaşı'nda çok sayıda şehit verilmesi nedeniyle öğretim faaliyetlerinde aksamalar olmuştur. Bu durum Cumhuriyet dönemini de etkileyen bir süreç olmuştur. Yitirilen öğretmen ve aydınlar savaştan sonra aranan beyin gücü olmuştur. Savaş sırasında düşman bloğunun okulları kapatılmış yerlerine Almanya'dan uzman ve eğitimciler getirilmiştir (Akyüz, 2016, 294-295). Bu durum siyasetin eğitime ne kadar etki ettiğine kanıt niteliğindedir.

Savaş yıllarında da eğitim hayatında düzenlemeler devam etmiştir. İptidai mektepleri modern ilkokul görünümünde olmakla birlikte eski sistem medreselerinde eğitimi devam etmekteydi. 2 Nisan 1917'de Medaris-i İlmiye hakkında çıkarılan kanun ile bu medreselerde ıslahat yapılmak istenmiştir. Ders programlarına pozitif ve doğal bilimler ile batı dilleri girmiştir (Akşin, 2017, 464). I. Dünya Savaşı'nda hükümetin Alman yanlısı politikaları kısa süreliğine de olsa hem askeri eğitimde hem de toplumun eğitilmesinde tesirleri olmuştur. Geleneksel eğitimin temsilcisi medreselerin, batı dilleri ve pozitif bilimlere bakış açısının değişmesi, çocuklarını buralara yollayan ailelerin de ister istemez değişim rüzgarına katmıştır. Osmanlı vatandaşı Türkçülük idealini korumakla birlikte yüzünü batıya dönen ve onun ilmi ışığında yolunu bulmaya çalışan bir duruma evrilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi sonucu devlet büyük bir çöküşe sürüklenmekteyken, 1922 yılının sonlarında Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının

belirleyici rol üstlendiği siyasal-anayasal kurumlarıyla yeni bir devletin kurulma çabaları bas göstermiştir (Tanör, 2018, 225). Milli Mücadele yılları eğitime bakış açısını derinden etkilemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından 16 gün sonra 9 Mayıs 1920'de okunan hükümet programında eğitimle ilgili, milli bilinci geliştirici, kendine güven duyma, girişim ve üretici fikirleri destekleyici gibi temel ilkeler barındırmaktadır (Karagözoğlu, 1985, 195-196). Kurtuluş Savaşı döneminde ayrıyeten halkın millî kurtuluş meselesinde bilgilendrilmesi amacıyla halk eğitimi çalışmaları yapılmıştır (Akyüz, 2016, 317).

TBMM, Milli Mücadele döneminde ülke genelinde ve Anadolu insanı üzerinde nüfuzunu arttırmak için her alanda girişimlerde bulunurken eğitimi de unutmamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk Milli Eğitim Bakanı Rıza Nur, cumhuriyetin ilanından sonra ise Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa Sözer olmuştur. Yunan işgali sırasında Yunanlıların, Ege'nin kendi eğitim sistemine bağlı olduğunu ilan etmesine karşılık Ankara Maarif Vekâleti, Anadolu öğretmenlerini örgütleyerek buna engel olmaya çalışmıştır. 1920 Temmuz ayında Ankara'da Muallime ve Muallimler Cemiyeti kurularak bakanlığında desteğiyle geniş bir örgütlenme ağı oluşturulmuştur. Maarif Vekâleti öğretmenlerin kontrolünü Ankara üzerinden sağlamaya çalışmıştır. 1922 yılında ise Vekâlet'in İstanbul şubesi kurulmuştur (Kapluhan, 2012, 11-12).

I. Dünya Savaşı birçok yeniliğin yarım kalmasına sebep olmuştur. Savaşın kaybedilmesinin ardından Mustafa Kemal önderliğinde yeni devlet ve yeni eğitim sloganıyla hareket eden aydınlar, II. Meşrutiyet aydınlarının yarım bıraktığı işi tamamlamaya çalışmıştır. Kurtuluş Savaşı boyunca eğitim ve insan yetiştirmeye büyük önem verilirken, radikal kararlarla devrimler yapılmış ve toplum cumhuriyet sistemine alıştırılarak sonunda yeni yönetim biçimi benimsenmiştir.

2.3.3. 1923 – 1968 Yılları Arasında Vatandaşlık Eğitimi

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yepyeni bir dönem başlamıştır. Yüzyıllarca süren devlet geleneği hükümdar ve tebaası şeklindeyken, meşrutiyet yönetimiyle birlikte bu anlayış yavaş yavaş kırılmaya başlamış, kısa bir süre sonra yaşanan siyasi gelişmelerin de etkisiyle vatandaş ismini alan halkın kendi kendini yönetme yetkisini elde ettiği günler başlamıştır. Sosyal Bilgiler dersinin 1968 öğretim programıyla

birlikte vatandaşlık eğitimiyle yakın ilişkisi başlamış ve araştırmanın bu bölümündeki sınırını belirlemiştir.

Dönemin toplumsal vaziyeti incelendiğinde %10'u bile bulmayan okuma yazma oranı eğitime atfedilen önemin her zamankinden daha fazla olmasına sebep olmuştur (Akyüz, 2016, 327). Okuma yazma oranının kırsal kesimlerde %1' e düştüğünü belirten Arayıcı (2014, 35) 1928 yılında kabul edilen yeni Türk harfleriyle hazırlanmış Türk diline uygun olan ve öğrenmesi kolay Latin Alfabesi'ne geçilmesini bir fırsat olarak görmektedir.

Eğitimin yaygınlaştırılması ve yönlendirilmesinde en etkili araçlardan biri okuldur. Cumhuriyet seçkinleri için okul kavramı, toplumun şekillenmesinde merkezi bir yere sahiptir. Ayrıca okul, inşa edilmek istenen laik devlet tasarısında eğitim ve denetimin tek merkezden istikamete ulaştırmak ve şekillendirmek avantajını sunmuştur (Dubet, 1999, 15'ten aktaran Üstel, 2008, 127-128). Okulla ilgili atılan en büyük adımlardan biri ise 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu olmuştur. Mektep – medrese ikiliğini ortadan kaldıran kanun ile Türkiye'deki tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimine tabi olmuştur. Yabancı okullar dahil bütün okullarda dinî eğitime son verilerek laiklik ilkesi hayata geçirilmiştir (Karagözoğlu, 1985, 198). Tevhid-i Tedrisatla birlikte Türkçe, Türkiye Tarihi, Türkiye Coğrafyası ve Malumat-ı Vataniye derslerinin önemi artmıştır (Üstel, 2008, 128). 1928'de Anayasa'dan ''Türkiye Devleti'nin dini İslam Dinidir'' ibaresinin kaldırılmasıyla laik ve demokraitk temelli eğitim anlayışına geçildiğinin duyurusu yapılmıştır (Arayıcı, 2014, 32).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus devletin ihtiyaçları doğrultusunda çalışmalara yön verilmiştir (Üstel, 2008, 128). Özellikle Atatürk'ün eğitimin millileştirilmesi yönündeki görüşleri dikkat çekmektedir. 16 Temmuz 1921'de Maarif Kongresi'nin açılış konuşmasındaki şu sözleri milli eğitimin önemini vurgular niteliktedir: (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, 16).

> ''… millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafı fıtriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyei milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kasdediyorum. Çünkü dehayı millîmizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir''.

Eğitim – öğretim üzerinde yapılan düzenlemelerin hayata geçirilmesi öğretmen yoluyla olmaktadır. Öğretmenin olmadığı bir okulda eğitim verilemeyeceği ve bilgilerin aktarılamayacağı tabiidir. Cumhuriyetçiler, milli eğitim davasıyla çıktıkları bu yolda kendileri gibi düşünen öğretmen yetiştirmenin de asli vazifelerden biri olduğunu bilmektedir. Bu amaçla 1924'te Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu ve 1926'da Maarif Teşkilâtına Dair Kanun çıkarılarak öğretmenlik meslek olarak belirtilmiş, eğitim-öğretimden sorumlu kişiler olduğu vurgulanmıştır (Akyüz, 2016, 380).

Atatürk döneminin vatandaşlık eğitimiyle ilgili yaşanan gelişmelerini incelediğimizde ilk karşımıza çıkan unsur, Hayat Bilgisi dersinin barındırdığı Tarih, Coğrafya, Tabiat, Eşya ve Yurt Bilgisi öğretileridir. 1926'da çıkarılan İlkmektep Müfredat Programı ile Malumat-ı Vataniye dersinin adı Yurt bilgisi olarak değiştirilmiş ve ilkokullarda belli saat ve dönemlerde okutulmuştur. Temel gayesi yurttaş yetiştirmek olan bu ders, ilköğretimin amaçlarını kazandırma özelliğine de sahiptir. Yurt Bilgisi dersinin öğrencilerin ülke sorunlarına ilgi duymasını sağlayan bir işlevi olduğu vurgulanmıştır (Üstel, 2008, 131). 1936 yılında İlkmektep Müfredat Programı yenilenirken, ilkokulun vatandaş eğitimindeki mihenk taşı önemini korumuştur. Programda fark edilen en büyük değişim ise Türklük vurgusunun ağırlık kazanmasıdır. İlkokul programlarının vatandaş yetiştirme konusundaki bu gayretinin sebebi ise zorunlu eğitimden sonra çocukların genelde eğitimlerini devam ettirmemesi ile alakalıdır. Programda belirtildiği üzere yurttaşlar topluluğu oluştururken bunu millilik bilinci ile gerçekleştirme hedefi vardır. İlkokul bahsi geçen milli yurttaşın üretim merkezi olarak görülmüştür (Üstel, 2008, 137-141).

Eğitimin verilmesinde öğretmenden sonra belki de en önemli unsur olan ders kitabı da yetiştirilmek istenen vatandaş tipini aktarmaktadır. Bu anlayışla Cumhuriyet döneminde Yurt Bilgisi ders kitabı önceki vatandaşlık eğitimi ders kitaplarından bazı farklılıklar içererek hazırlanmıştır. 1927 yılından itibaren geçerlilik kazanan Yurt Bilgisi ders kitabı, II. Meşrutiyet ve 1924-1927 yılları arasında okutulan Malumat-ı Vataniye kitaplarındaki büyük bir aile tasviri yerine, devletin bir militanı olmak gibi vatandaş yetiştirme hedefinde olmuştur. Geçmişe göre en büyük fark ise II. Meşrutiyet döneminde vatandaşlık konusunda var olan kafa karışıklığı ve fikir farklılıklarının yerine tek tip bir amaç uğrunda birleşme hedefi olmasıdır (Üstel, 2008, 134-135). II. Meşrutiyet dönemindeki kitaplara benzer yönü ise İstibdat devri

ve Osmanlı saltanat sistemini kötüleme geleneğinin sertleşerek devam etmesi olmuştur. Dini esaslara dayanan saltanat, hükümet ve halifeliğin hainliği gibi yaftalamalar yapılırken cumhuriyet rejiminin en iyisi olduğu vurgulanmıştır. Ders programında doğrudan halkın hakları ve görevleri belirtilerek adeta bir anayasa gibi kural koyucu hükümler yer almaktadır (Gölpınarlı, 2007, 19-22). 1927-1928 yıllarında ders kitabı olarak okutulan Gölpınarlı'nın (2007) kitabını incelediğimizde yurt bilgisi tarih öğretimiyle başlarken, devamında hükümetin görevlerinden ve devlet işleyişinden bahsedilmiş, anayasa ve hukuk hayatının yanısıra halkın yarırına bilgilerden de örnekler verilmiş ve tasarrufun önemine değinilmiştir.

1930'lu yıllarda karşımıza çıkan vatandaş yetiştirme odaklarından bir diğeri ise köy ve köylülerdir. Köylülere olabildiğince değer verilen bu anlayışta, köylünün yurttaşlar topluluğuna dâhil edilmesi hedeflenmiştir. Köyde cumhuriyetin temsilcileri olan muhtar, öğretmen ve jandarma üzerinden otorite kurulmaya çalışılmıştır (Üstel, 2008, 201). Dewey ve Kühne'nin raporları doğrultusunda köye göre eğitim ve köy öğretmenliği konusunda bazı atılımlar yapılmıştır. Anadolu'nun bazı kentlerinde köy muallim mektepleri açılmış böylece köylüyü yerinde eğitmenin yolları aranmıştır (Akyüz, 2016, 392-393). Köylülere verilen önemin altında ekonomik değeri yatmaktadır. Ülke ekonomisinin sıfırı gördüğü yıllarda tarım yoluyla kalkınma çabası, köylünün köyde eğitimini sağlayarak bilinçli üreticiler olmasını hedeflemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi yazılarının da bulunduğu, Afet İnan'ın kaleme aldığı Medeni Bilgiler kitabı vatandaşa her alanda geniş bilgiler sunmaktadır. Millet, devlet, cumhuriyet gibi kavramların tanımı yapılırken, Türklerin kökenine, kültürüne ve Türk milletine ait değerlere de değinilmiştir. Ayrıca devletin halka, halkın devlete karşı olan sorumlulukları belirtilmiş, devlet yapısı anlatılarak yönetim biçimine değinilmiş ve devleti ayakta tutan yapılar (maliye, ekonomi, bayındırlık vb.) açıklanarak halkın bilinçlendirilmesi sağlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın görevi belirtilirken '' Bakanlık, öğrenim derecelerine göre çeşitli basamaklarda bilgili ve etkin vatandaşlar yetiştirmekle yükümlüdür'' ifadesi eğitim sisteminin doğrudan vatandaş yetiştirmekle görevli olduğunu kanıtlar niteliktedir (İnan, 2010, 389).

Cumhuriyet'in ilanından Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne kadar olan kısmı değerlendirdiğimizde, 1928'deki ''Devletin dini İslam'dır'' ibaresinin kalkması, milletvekilleri ve cumhurbaşkanının yaptığı yeminlerde dini kelimelerin çıkarılması

laiklik yolunda ilerlemelere örnek oluşturmuştur. Aynı yıl harf inkılâbı ile Arap harflerinden Latin harflerine geçilmesi, yeni inşa edilmek istenen vatandaşın geçmiş ile olan bağlantısını zayıflatıcı, Batı ile olan bağını ise kuvvetlendirici etkiler oluşturmuştur. Yapılan değişiklikler ‘’İnkılâplar, Kemalist Devrim, Atatürk Devrimi, Türk Devrimi’’ gibi isimler almıştır (Tanör, 2018, 321). Bu durum dünya genelinde yükselmeye başlayan ırkçılığın, eğitim sisteminde de Türkçülük fikriyle Türk gelenek ve göreneklerinin ön plana çıkmasına, diğer etnik unsurların göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Eğitim programlarında sık sık Türk tarihi ve kültürü vurgulanmış, Halkevleri aracılığıyla da şehirli insanın yine milli anlayışla beslenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bu dönem köylüye verilen değer ile de dikkat çekmektedir.

Atatürk döneminde köy mektepleri şeklinde örgütlenen yapılar, 1940 yılında köy enstitüleri adını alarak radikal uygulamalara sahne olmuştur. Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940’ta kurulmuştur. Akyüz (2016, 393), köy enstitülerinin köy mekteplerinden felsefi açıdan farklılıkları olduğunu savunmuştur. Mevcut öğretmen yetiştirme düzenin de kitap kalem ile okuma yazma öğrenilen ve kitabî bilgilerle yetinilen bir ortamdır. Köy Enstitüleri ise köy ahalisini yalnızca kalem ve kitapla öğretim yapmak değil, köylünün işi olan kazma, kürek, çapa gibi malzemelerle vatandaş yetiştirme amacında olan öğretmenleri yetiştirme gayretinde olmuştur. Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç’un katkılarıyla oluşturulan Köy Enstitüleri kırsal kesimlerde kurulmuştur. Enstitülerin temel felsefesi ise hümanizm akımıdır. Bu anlayış ile herkesi kucaklama amacı güdülmüştür. Enstitü ile öğretmen, öğrenci ve emekçisiyle köylerde çağdaş ve üretken bireyler yetiştirmek murat edilmiştir. Ayrıca köylünün eğitimi ve kalkınması sağlanarak olası göç hareketlerinin de kontrol altında tutulmaya çalışıldığı görülmektedir (Gül, Alican, 2014, 22).

Köy Enstitülerinin okul binaları genellikle öğrenciler tarafından yapılmıştır (Akyüz, 2016, 394). Eğitim ve öğretimin zor koşullarda icra edildiği bu kurumlarda köylünün bildiği işler yanında entelektüel bilgi birikiminin de artması hedeflenmiştir. Eğitimin yaparak yaşayarak öğrenme stratejisine dayanarak uygulama yapılan okullarda, çağdaş bir eğitim sistemi kurulmuştur. Köy Enstitüleri, cumhuriyet rejiminin kırsal kesimlerde de benimsenmesi ve yerinden yönetim sayesinde devamlı olarak kontrol altında tutulmasını sağlayan kurum olmuştur. Öğretmenler aracılığıyla köy halkı

üzerinde belli bir nüfuz alanı oluşturarak eğitim yoluyla vatandaşın yönlendirilmesi amaçlanmıştır.

Merkezden uzak köşelerde eğitimin kontrol edilmesinde devletin eli konumundaki kişiler ise öğretmenler olmuştur. Köy Enstitülerinin öğretmenleri; yükseköğretim kurumları, enstitüler ve sanat okullarından tayin edilecek öğretmenlerden oluşacağı belirtilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın etkileri sebebiyle bu konu ciddiyetle ele alınamamış, bazı köy öğretmenleri ve hatta gelişigüzel kişilerden dahi enstitülere atamalar olmuştur (Akyüz, 2016, 395). Seçilen öğretmenler yalnızca diplomalarının derecelerine göre değil, yeteneklerine, çalışkanlıklarına ve işe uygunluklarına göre seçilmişlerdir (Altunya, 2014,38).

II. Dünya Savaşı siyasi, sosyal ve ekonomik değişmelere sebep olmuştur. Bu durum yeni bir eğitim programının hazırlanmasının önünü açmıştır. Yaşanan sıkıntılı süreç CHP hükümetine de gölge düşürerek 1950 yılında iktidarı kaybetmesine neden olmuş, yeni oluşan hükümetle birlikte eğitim sisteminde de bazı değişikliklere gidilmiştir. 1948 İlkokul Programı'yla Köy Enstitülerinin amacından saptığı yaygın görüş olmakla birlikte, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından değişen siyasal konjonktürün etkisi de yadsınamamaktadır. Köy Enstitülerinin kapatılmasının gerekçeli kararında üretici ve sanatkâr yetiştirilmesinin beklenen düzeyde olmaması nedeniyle devletin malî yükünü hafifletmediği ve öğretmenlerin uygun biçimde çalışamadığı gösterilmiştir. 1954 yılında 6234 sayılı kanunla enstitülerin tamamı geleneksel İlköğretmen okullarıyla birleştirilmiştir (Akyüz, 2016, 396). ABD ile girişilen ilişkiler sonucunda tam bağımsız ve demokratik Türkiye'nin varlığını ortaya koymak amaç edinilmiştir. Sol ve komünist damgası yiyen Köy Enstitüleri bu anlayışın kurbanı olmuştur. Köy Enstitüsü sisteminin Sovyet Rusya'nın eğitim modeli örnek alınarak oluşturulduğu iddiaları bu algıyı desteklemiştir (Vural, 2014, 175). Ayrıca köylüye maddi ve manevi olarak fazla yük binmesi, köylülerin sürekli okul inşaatlarında çalışmaktan dolayı şikâyet etmesi de diğer sebepleri oluşturmuştur (Kapluhan, 2012, 188).

1948 yılında yayımlanan İlkokul Programı, yepyeni bir müfredat ve köy enstitülerine göre çok farklı bir gelenek sunsa da sosyal bilgiler olgusunun tam olarak yerleşmediği bir dönem olmuştur. Bu nedenle 1962 yılında çıkarılan program taslağı ile bazı eksiklikler giderilmeye çalışılmış ancak en önemli işlev olarak 1968 programının öncü ve alt yapı kimliğine bürünmesiyle yetinmiştir. Darbeden sonra

hazırlanan 1961 Anayasası'nın etkisiyle özgürlükçü ve serbest yaşamı destekleyici adımlar atılmıştır. Vatandaş yetiştirme konusu iyi ve sadık bireyler olarak yinelenmiş, ilkokul dördüncü ve beşinci sınıflarda okutulan Tarih, Coğrafya ve Yurt bilgisi dersleri Toplum ve Ülke İncelemeleri adında bir ders oluşturularak burada toplanmıştır. 1962 program taslağıyla adı koyulan Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi, 1968 yılı program taslağıyla Sosyal Bilgiler olarak değiştirilmiş, içeriği ise aynı kalmıştır (Aktan, 2006, 95-97). Araştırmamızda konu başlığının sınırını belirleyen 1968 İlkokul Programı, Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimini ilk kez bünyesinde barındırması sebebiyle oluşturulmuştur. 4 ve 5. sınıflara okutulan ders, Sosyal Bilgiler adını aldıktan sonra 6, 7 ve 8. sınıflara da okutulmaya başlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin 1 Temmuz 1968 yılında yayınlanan kararnamesinde Sosyal Bilgiler programının Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi olmak üzere 3 ana konuyu içerdiği belirtilmiştir fakat hazırlanan ders kitaplarında tarih ve coğrafya konularına yer verilmiştir (Akşit, Asal 1973). Sosyal Bilgilerin yetiştirmesi gereken vatandaş tipi ise; aydınlanmış, uyanık, sorumluluk almayı bilen, Türk milletinin geçmişteki başarılarıyla gurur duyan, demokratik ve yurt sevgisiyle dolu birey olarak tanımlanmıştır.

2.3.4. 1968'den Günümüze Vatandaşlık Eğitimi

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1 Temmuz 1968 tarihinde yayınladığı kararname ile Sosyal Bilgiler dersi Türk Eğitim Sisteminde yerini almış ve böylece zorunlu olarak Türkiye'de ilk kez okullarda okutulmaya başlanmıştır. Tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi derslerinin birleşimi olarak sunulan Sosyal Bilgiler dersi daha önceleri kullanılan bir kavram olsa da programlara girişi 1968 yılında gerçekleşmiştir. Yayınlanan programa göre hazırlanan 1968 Müfredatı ilk olarak 1970-1971 yılında uygulanmaya başlamıştır. Sosyal Bilgiler dersi için geçici olarak hazırlanan ders kitaplarının bazı okullarda denenmesi ve sonrasında gerekli iyileştirmeler yapılarak bütün okullarda okutulması gerçekleştirilmiştir. 1970-1971 öğretim yılında pilot uygulama olarak ders kitapları hazırlanmış ve uygulanması kararlaştırılan okullarda denenmesi için ortam oluşturulacağı bildirilmiştir. Kitapların Milli Eğitim Bakanlığınca incelemeden geçirilerek iyileştirme yapılana kadar devamına karar verilmiştir (MEB 1969, 427). Kararda belirtilen geçicilik ilkokul dönemindeki okulları kapsarken, 1970-1971 öğretim yılında ortaokullarda da sosyal bilgiler dersinin uygulanmaya başlamasıyla yeni öğretim programı ve ders kitapları da

hazırlık aşamasına getirilmiştir. Bu program 1973-1974 öğretim yılıyla birlikte tam anlamıyla yürürlüğe sokularak eski programa ait Yurttaşlık Bilgisi kitaplarının yenileriyle değiştirilmesi ve kademeli olarak üst sınıflara da uygulanması kararlaştırılmıştır (MEB, 1973, 379).

1968 yılında yayınlanan ilkokul programı Cumhuriyet dönemi ilkokul programları arasında en uzun ömürlü olanıdır. Programda belirtilen dersin amaçlarında ilk başta millet kavramı ve Türk milliyetçiliğinin öne çıktığı görülmektedir. Türk milletinin zeki, kabiliyetli, çalışkan, cesur ve kahraman olduğu, sanat ve estetik yönden zengin olduğu ayrıca insanlık duygularının büyüklüğünü tarihten ve günümüzden örneklerle öğrencilere kavratmanın önemine değinilmiştir. Ayrıca Üstel (2008, 261) programın ülke sorunlarına duyarlılık noktasında öğrencilerden aktif katılımın istenmesini demokratik bir program olarak yorumlamasına neden olmuştur. 1961 Anayasası'yla birlikte özgürlükçü düşüncenin yaygınlaşması ve anasayanın çoğulculuğu esas alan yapısı öğretim programlarına geçte olsa yansımıştır. 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlük havasından sonra bu özgürlüğün fazla olduğu düşüncesi 1971 ve 1973 değişiklikleriyle kısmen törpülenirken 14. 06. 1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda da demokratik eğitimin hedefledikleri sınırlar daha kalın çizgilerle çizilmiştir (Üstel, 2008, 265).

1968 yılında yürülüğe giren sosyal bilgiler öğretim programı, zaman zaman ufak değişiklikler yaşamasına rağmen 1985 yılına kadar köklü bir değişime girmemiştir. 1968 yılında Sosyal Bilgiler dersinin temelde 3 disiplini barındırarak oluşturulan yapısı değişen siyasi konjonktörün etkisiyle 1985 yılında tekrar ayrı disiplinlere bölünmesine yol açmıştır. Talim Terbiye Kurulu'nun 17.06.1985 tarihinde aldığı kararla Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgileri dersleri oluşturularak sosyal bilgiler dersinin uygulanmasına son verilmiştir. Üstel (2008, 278) derslerin adındaki değişikliğin dönemin vatandaşlık anlayışını yansıttığını düşünerek 1940'lı yılların ''militan yurttaşlık'' algısına geri dönüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca askeri darbeden sonra oluşturulan 1982 Anayasası'nda ve hükümet programında Türk milliyetçiliği yerini Atatürk milliyetçiliğine bırakmış önce devlet denilerek vatandaşların haklarında kısıtlamalara gidilmiştir (Üstel, 2008, 279). Durumu eğitim açısından incelediğimizde ise 1968 yılında uygulanması düşünülen disiplinlerarası yaklaşımın terk edildiği görülmektedir. Atatürk milliyetçiliği, ders programlarında

daha fazla yer alarak ve ders isimlerinde ‘’milli’’ ibaresi geri getirilerek yetiştirilmek istenen vatandaş tipinin amacı ortaya konmuştur.

1990 ilköğretim programı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın 30. 05. 1990 tarihli 62 sayılı kararı ile kabul edilmiş; 25.06.1990 tarih ve 2315 sayılı Tebliğler Dergisinde yayınlanmıştır. Programın yürürlüğe girmesiyle birlikte İlkokul 4 ve 5’inci sınıflarda Sosyal Bilgiler dersinin kabulü bildirilmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin amaçları ‘’Vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları, toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri, çevreyi, yurdu ve dünyayı tanıma yeteneklerini geliştirmek, ekonomik yaşama fikrini ve yeteneklerini geliştirmek’’ yönleriyle 4 ana başlıkta toplanmış ve alt maddelerle açıklanmıştır (MEB, 1990, 457-458). Dersin amaçları incelendiğinde öğrencilerin düzeylerine göre sosyal hayatını şekillendirme ve belli başlı sorumlulukların belirtilmesiyle daha geniş ve detaylı bir eğitim-öğretim sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Önceki sosyal bilgiler programları ve ders kitaplarında millilik, Atatürkçülük ve vatandaşın ödevleri gibi başlıklarda toplayabileceğimiz durumlar ağırlıktayken, 1990 programında ilkokul 4 ve 5. sınıflar için kabul edilen sosyal bilgiler dersinin toplumsal yönünün de fark edildiği belirlenmiştir. Sosyal bilgiler dersi ulusal olmaktan çıkarılarak küresel çapta amaçlar edinmiş ve sadece ödevlerini yerine getiren vatandaş yerine yeteneklerini geliştiren, ekonomik yaşama daha fazla önem veren amaçlar edinmiştir.

Öğretim programlarında önemli değişikliklerin olduğu dönemlerden biri 1998 yılı olarak göze çarpmaktadır. 28 Şubat 1997 yılında ordunun el atmasıyla İslami özelliği ön planda olan Refah Partisi’nin yönetimden uzaklaştırılması sonucunda, ders programlarında etkisi olduğu düşünülen İslamcılık ideolojisinin de ortadan kaldırılması hedeflenmiştir (Şen, 2018, 1112). Üstel (2008, 299)’e göre 1990’ların sonlarında İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi kitaplarında ‘’Milli Güvenlik Devleti’’ kavramının yansımaları görünmektedir. Ayrıca kitaplarda törerizm ve iç tehditler vurguları dikkat çekerken zaman zaman başka devletlere göndermelerde de bulunularak milli güvenlik ilkesi korunmaya çalışılmıştır. İç tehdit kısmında ise güncel tehdit başlığı belirtilerek ‘’Bölücü, yıkıcı ve irticai’’ unsurlara değinilmiştir (Üstel, 2008, 306). İrtica kelime anlamı olarak eskimiş, gericilik sözcüklerine karşılık olduğundan yukarıda belirtilen İslamcı düşüncenin üstünün çizilmeye çalışıldığının göstergesidir.

18 Temmuz 1997 yılında 4306 sayılı, İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile ilköğretim programında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden en önemlisi Milli Eğitim Temel Kanunu vasıtasıyla ilköğretimin 8 yıl zorunlu hale getirilmesidir. Düzenlemenin ardından 1998 yılında yayınlanan öğretim programları ilköğretim bütünlüğüne dayanmaktadır (Keskin, 2012, 454). İlkokul, ortaokul ayrımının kesin çizgilerle belirtilmesinden vazgeçilirken sadece 4 ve 5. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler dersi ilköğretimin 8 yıl zorunlu eğitime çevrilmesiyle yeniden düzenlenmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin programı 1998 yılındaki düzenleme ile İlköğretim 4-7. sınıflar arasını kapsayan zorunlu bir ders haline gelmiştir. Nisan 1998 tarih ve 247 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan kararlar ile Milli Tarih, Milli Coğrafya ve daha önce kabul edilen Sosyal Bilgiler ders programları kaldırılarak TTKB'nin 02.04.1998 tarih ve 62 sayılı kararı ile yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kabul edilmiştir (MEB, 1998, 531). Programda, genel amaçlar 1968 programında olduğu gibi aynı şekilde 4 ana başlıkta toplanırken, alt maddelerde az sayıda değişiklikler olmuştur. Bunun yanında sınıflara göre üniteler esas alınarak özel amaçlara da yer verilmiştir. Ayrıca bu dönemde ilk kez eğitim fakültelerinde sosyal bilgiler eğitimi ana bilim dalı kurularak okullarda sosyal bilgiler öğretmeni olarak görev yapacak branş öğretmenlerinin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Vatandaşlık ve İnsan Hakları dersi de düzenlenerek 7. ve 8. sınıflarda haftada birer saat olmak üzere okutulmasına karar verilmiştir. 1998 Sosyal Bilgiler programında tarih, coğrafya ve vatandaşlık konularının yanında ekonomi, psikoloji, sosyoloji vb. derslerin de sosyal bilgiler dersi içerisinde bulunan disiplinler olduğunun belirtilmesi disiplinler arası eğitim yakınlaşmanın göstergesidir (Sağdıç , 2018, 298).

Programın vatandaşlık eğitimi açısından genel amaçları incelendiğinde Atatürkçülük ve Atatürk ilkelerinin vurgusu yine dikkatten kaçmamaktadır. Türk milleti, Türk bayrağı, Türk ordusu gibi kelimelere sıkça yer verilirken vatana hizmet eden her bireyin saygı, sevgi çerçevesinde güven duyulan makamlar olduğu belirtilmiştir. Vatandaşlardan kanunlara uyarak hak ve sorumluluklarını yerine getirmesi istenirken aile bütünlüğünün korunmasıda önemsenmiştir. Sosyal hayatın gereği olan insan-çevre ilişkisine değinilerek sürekli bir değişim ve gelişimin olduğu belirtilirken toplumun normlarına da uymanın gerekliliği vurgulanmıştır. Çevreyi korumanın önemine değinilmiş, ekonomik hayatın getirdiği yükümlülükler ve üretim yapmanın önemine değinilmiştir. Programın özel amaçları incelendiğinde ise her sınıf düzeyine

göre üniteler başlığı altında öğrencilere kazandırılması istenen bilgiler yer almıştır. Programda yer alan özel amaçlar, genel amaçların daha net ve anlaşılır hali olarak ne tür bilgilerle hangi sınıfa hangi düzeyde ve hangi konular vasıtasıyla verilmesi gerektiğini belirtmiştir (MEB, 1998, 537-560).

21. yüzyıl, dünyanın baş döndüren hızda gelişim gösterdiği bir dönem olmuştur. Tüm dünyada bilimsel, toplumsal, ekonomik ve teknolojik ilerlemeler gibi birçok unsurun etkisi insanların yaşam tarzlarındaki ani değişmelere yol açımştır. Eğitim sistemi de bu değişimden payını alarak yeni akımlar, yöntemler ve teknikler edinerek ilerlemesini sürdürmüştür. Türkiye değişime ayak uydurmak adına eğitim sisteminde köklü bir yenilik yaparak çağdaş vatandaşlar yetiştirme gayesinde olmuştur. Siyasi iktidarın da her zaman olduğu gibi eğitim politikaları üzerindeki etkisi bu dönemde de hissedilmiştir. 59. ve 60. Hükümetlerde Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürüten Hüseyin ÇELİK, Türk eğitim sistemindeki köklü değişimin de sembolü olmuştur. 59. Hükümet programında insan merkezli bir eğitim sisteminin vurgusu yapılmış, öğrenci merkezli ve aktif öğrenmeyi sağlayan yapılandırmacılık yaklaşımının esas alınacağı bildirilmiştir (Cankar, 2017, 194).

Sosyal Bilgiler dersinin de içinde bulunduğu öğretim programlarının en köklü değişimlerinden biri 2005 yılında yaşanmıştır. Yeni vatandaşlık tanımı; iyi sorumlu olan, insan ve toplum gibi kavramları içselleştiren ve disiplinler arası yaklaşımı benimseyen bireyler üzerinde durmuştur. Bilgi merkezli anlayışın yanında değer ve becerilere de ağırlık verilmiştir. Vatandaş yetiştirmede okul dışına vurgu yapılarak medya organları, sivil toplum örgütleri ve toplum gibi faktörülerin etkilerinden söz edilmiştir (Kuş, Aksu, 2017, 21). Değer ve beceri kavramları eğitim-öğretim faaliyetinin okulla sınırlandırılmaması gerektiğine vurgu yapan yöntemler olmuştur. Değerlerin gelenek ve görenek kavramlarıyla eşleştirilmesinin yanında insani değerleri de kapsaması, sosyal bilgiler dersinin hayata hazırlayan misyonunu gerçekleştirme hedefinde önemli bir adım olmuştur. Vatandaş yetiştirmenin insan yetiştirme ile benzer öğretiler içerdiği çıkarılabilecek sonuçlardan biri olmuştur. Beceriler ise bu değerleri edinmede ve sosyal bilgiler dersinin kazanımlarını gerçekleştirmede edinilmesi gereken yetileri belirtmiştir. Beceriler vasıtasıyla öğrenmeler sağlanarak hedeflerin amaca hazır kılınması sağlanmıştır.

Müfredat programlarında yapılan 2005 yılı değişikliklerinde değerler ve beceriler kavramlarının eklenmesi, eğitim-öğretim anlayışında yeni bir soluk getirmiştir. Bu

yenilik, 2017 yılında taslak şeklinde hazırlanan ve 2018 yılında son şeklini alan öğretim programlarının da temelini oluşturan atılımlar olmuştur.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın açıklamış olduğu eğitim politikasının ardından 2004-2005 eğitim-öğretim yılında ilköğretim 1-5. sınıf programlarında pilot uygulamalarla yenileştirme başlamıştır. Bir sonraki yıl ilköğretim birinci kademesinde yeni programlar uygulanmaya başlamıştır. 2005 yılında yayınlanan ve 2004-2005 yılında pilot uygulaması yapılan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 2005-2006 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde uygulanmıştır. Program, öğrenci merkezli olarak hazırlanmış ve yapılandırmacı yaklaşımın egemen olduğu biçimde düzenlenmiştir. (Keskin, 2012, 456). Çağdaş eğitim sistemi kurulmaya çalışılan dönemde gelişmiş ülkelerin eğitim programlarıyla benzer özelliklerde olması dikkat çekicidir. Dünya genelinde kabul edilen yapılandırmacı (oluşturmacı) yaklaşım Türkiye'de ilk kez resmi olarak kabul görmüştür. Programda Sosyal Bilgiler ile T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ders saatlerinde bir değişiklik olmamıştır (Sağdıç, 2018, 299).

2005 yılı programıyla birlikte disiplinler arası yaklaşımın benimsendiği ve sosyal bilgiler dersi özelinde birçok ara disiplinin bulunduğu belirtilmiştir. Bu ara disiplinlerden biri de ''İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi'' olmuştur. Vatandaşlık eğitimi doğrudan bir ders olarak verilmek yerine bu tip alt disiplinler aracılığıyla kazandırılmak istenmiştir. Programda ayrı ders olarak bulunan ''Vatandaşlık ve İnsan Hakları'' dersi ise kademeli olarak kaldırılma kararı alınarak 2008-2009 eğitim-öğretim yılında zorunlu ders olmaktan çıkarılarak seçmeli ders statüsüne getirilmiştir. Vatandaşlık ve insan hakları ara disiplin olarak Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi, Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji, İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi, Müzik ve Beden Eğitimi derslerinde verilmesi hedeflenmiştir (Merey, Karatekin, Kuş, 2012, 800-801). Yeni eğitim sistemiyle birlikte vatandaşlık eğitimi bir nebze daha önemini yitirirken disiplinler arası yaklaşımın önemi artmıştır. Vatandaş yetiştirmek sadece sosyal bilgiler öğretmenlerinin çabası ya da vatandaşlık bilgisi gibi derslerin doğrudan eğitim vermesiyle değil, tüm eğitim camiasının birlikte çalışarak ve birbirlerine yardımcı olarak yerine getirmesi gereken bir görev olduğu mesajı verilmiştir. Ancak Sosyal Bilgiler bir mihver ders olarak vatandaşlık eğitiminin en çok işlendiği ders statüsünü korumuştur. Mihver (eksen) ders, anlatım ve beceriye dayanan diğer derslerin etrafında toplandığı ders olarak tanımlanmaktadır. İlkokulda Hayat Bilgisi ve Sosyal

Bilgiler (4. Sınıf) ortaokulda Sosyal Bilgiler mihver derslerdendir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin düzenlemesi için temel dayanak mihver dersler olup, diğer dersler de bu dayanak noktası çevresinde şekillenerek yardımcı dersler görevini üstlenmektedir (Sözer, 1998, 25-26).

2010 yılında 18. Milli Eğitim Şurası'nda tartışılan 4+4+4 şeklindeki kademeli eğitimi öneren teklif, 2012 yılında yürürlüğe girmiştir. 1998 yılından itibaren kabul edilen 8 yıllık kesintisiz eğitim sonlandırılmıştır. Ayrıca zorunlu eğitim süresi de bu sistemle birlikte 12 yıla çıkarılmıştır. Eğitim sistemindeki bu önemli değişiklik Sosyal Bilgiler ile T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük derslerinin süresinde bir değişikliğe neden olmamıştır (Sağdıç, 2018, 299). 2012'den sonra, İlkokul 4. sınıflarda ''İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi'' dersi okutulmaya başlanmıştır. Ortaokullarda ise zorunlu bir ders olarak doğrudan vatandaşlık eğitimini veren bir ders bulunmamaktadır. Vatandaşlık eğitimi 1990 öğretim programıyla birlikte ulusal olmaktan uzaklaşmaya başlayıp yaşam şartlarının değişmesiyle evrensel nitelikte bireyleri yetiştirme çabasında olmuştur. Bu nedenle eski önemini yitirerek alt disiplinler aracılığıyla kazandırılmak istenmiştir.

Türkiye dünyadaki hızlı değişim ve gelişmelere sessiz kalmayarak çağdaş adımlar atmak istemiştir. Dünyanın hızla değişmesi küreselleşme olgusunu doğurmuştur. Küreselleşme, sosyal alanlarda da etkisini günden güne hissettirerek hayatımızın bir parçası haline gelmiş, kültürel anlamda tüm insanların ortak kültürünü oluşturduğu bir yapı haline bürünmüştür. Bu durum da insanların yalnızca ülkesine karşı sorumluluklarını yerine getirmek yerine daha geniş anlamda bütün insanlığa karşı kendisini sorumlu hissetmesini sağlayan dünya vatandaşlarına çevirmiştir. Küresel vatandaş kavramı ise bu bilince sahip vatandaşlar olarak tanımlanmaktadır (Kan, 2009, 25-26). Türk eğitim sistemi, Türk vatandaşının tanımını yapmak ve vatandaşının haklarını savunmanın önemini vurgulamakla birlikte eskisi kadar sorumlu ve ödevlerini yerine getirmesi gereken bireyler olarak değil çevresinden başlayarak dünyanın, insanlığın birer eseri ve emaneti olarak gözü gibi bakabilmesini sağlayacak adımlar atmasını sağlama hedefindedir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçları bölümünde 16. Madde '' Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri'' ile 17. Madde '' Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri'' bize açıkça vatandaşlık kelimesinin artık daha geniş anlamlar

barındırdığını göstermektedir (MEB, 2018, 7). Günümüz eğitim programında Türkiye'de vatandaşlık baş düsturlarını (Türk milleti, Atatürk ve ilke ve inkılapları, Türk kültürü ve tarihi vb.) korumakta ancak özellikle teknolojinin getirmiş olduğu hız ve gelişmelerin etkisini göz ardı etmeden küreselleşmenin izlerini de taşımaktadır. Araştırmanın temel sorunlarından birini oluşturan 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda vatandaşlık eğitimi ayrıntılı olarak ele alınmış ve bazı tespitlerde bulunulurak vatandaşlık eğitiminin günümüz şartlarındaki yeri değerlendirilmiştir.

2.4. 2018 Ortaokul Sosyal Bilgiler Müfredat Programı

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ilk ve ortaöğretim düzeylerinde okutulmak üzere 2017 yılında öğretim programları yeniden hazırlanmıştır. Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı da yeniden hazırlanarak 2017-2018 öğretim yılında 5. sınıflarda uygulanmaya başlamıştır. Ancak 2018 yılının ocak ayında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yeni ve önemli değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikleri; başlıklar ve başlıklarda yer alan metinler, beceriler kısmına hukuk okuryazarlığının eklenmesi ile metinlerde yer alan ifadelerde bazı değişiklikler olarak ifade edilebilirken en büyük farklılık ise kazanımlarda meydana gelmiştir. 4 ay gibi kısa süre içerisinde bu kadar fazla değişiklik yapılmasına gerek görülmesi 2017 taslak programının yetersiz bir hazırlık sürecinden geçerek hazırlandığını göstermektedir.

Öğretim programı, bir dersin okutulacağı sınıf düzeyini, kaç saat okutulacağını, kazandırılması öngörülen dersin genel amaçlarını, kazanım, beceri, değer ve kavram gibi unsurlar ile öğrenme-öğretme sırasında kullanılacak strateji, yöntem ve teknikler, etkinlikler ve ölçme değerlendirme teknikleriyle ilgili bilgilendirmelerin yer aldığı kılavuz olarak tanımlanmaktadır (Turan, 2018, 620).

Öğretim programları ülkelerin değer ve inançlarından yola çıkarak hazırlanan eğitim programlarının uygulayıcısı olarak hazırlanmaktadır. Öğretim programları geleceği planlamanın eğitim aracılığıyla gerçekleştirilmesi olarak açıklanabilir. Bu programlar sabit ve değişmez metinler olmayıp, dünya genelinde yaşanan bilimsel, teknik, sosyal, ekonomik vb. gelişmelerin sonucuna bağlı olarak devamlı güncellenmelidir (Turan, 2018, 621). 2005-2006 eğitim-öğretim döneminde köklü değişikliklere uğrayan müfredat programı, Sosyal Bilgiler dersinin de dâhil olduğu 2017 yılı program taslağında yeni düzenlemelere sahne olmuştur. 2018 yılında ise son halini

alan program şuan uygulamada olan mevcut durumuna kavuşmuştur. Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı (2018 Sosyal Bilgiler) programı, Sosyal Bilgiler dersinin özel amaçlarını, temel becerileri, değerleri eğitimini ve öğrenme alanlarını barındıran ve açıklayan bir rehber olmuştur. Öğrenme alanlarının 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda hangi ünitede nasıl işlenmesi gerektiği de belirtilmiştir.

Programın son halini incelediğimizde, dersle ilgili hususlardan önce Milli Eğitim Bakanlığı öğretim programları ve öğretim programlarının amaçlarına başlıklar halinde yer verilmiştir. Öğretim programlarının perspektifi başlığı altında ise değerlerimiz ve yetkinlikler alt başlıkları bulunmaktadır (MEB, 2018, 3-5). Yetkinlikler öğrencilerin, ulusal ve uluslararası düzeyde; kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatında gereksinim duyacakları becerileri kapsamakta olup Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) adı altında açıklanmıştır (MEB, 2018, 3).

Ölçme ve değerlendirme yaklaşımı, Sosyal Bilgiler dersi özelinde belirtilmeyip, diğer derslerin öğretim programlarını da kapsayacak şekilde 7 madde ile uygulamalara yön verici ilkeler bulundurmaktadır. Ölçme ve değerlendirme yaklaşımının maddelerinde süreç vurgusu dikkat çekmektedir. Buna göre 3. madde de ‘’ Ölçme sonuçları tek başına değil izlenen süreçlerle birlikte bütünlük içinde ele alınır’’ ile 7. madde de ‘’… süreç içindeki değişimleri dikkate alan ölçümler kullanmak esastır’’ vurguları yapılmıştır. Ayrıca öğrencinin bütünsel gelişimine de dikkat çekilerek sadece bilişsel odaklı ölçümlerden uzak durulması ve çok odaklı ölçme değerlendirme yapılması esas kabul edilmiştir (MEB, 2018, 6).

Bireysel Gelişim ve Öğretim Programları başlığında, öğretim programlarının bireysel gelişime katkısı anlatılmaktadır. Programların, temel gelişim ilkelerini dikkate alarak, gelişimin homojen kurallarla belirlenemeyeceği, her insanın tek ve biricik olduğu unutulmadan esnek yapıda hazırlandığı belirtilmiştir. Programların uygulama kısmında öğrencilerin gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak öğretmen tarafından gerekli düzenlemelerin yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle ergenlik dönemi gibi gelişimin hızlı olduğu evrelerde öğretmenlere düşen görevin arttığı işaret edilmiş, öğretmenin bu zamanlarda öğrencilerine karşı daha duyarlı olması gerektiği söylenmiştir (MEB, 2018, 6-7).

Sonuç kısmında programın hazırlanmasında, farklı ülkelerdeki güncel programların incelendiği, yurt içi ve yurt dışında müfredat programlarına yönelik yapılan

akademik çalışmaların tarandığı, zümre raporlarının incelendiği vb. birkaç unsurun dikkate alınarak programın tasarlandığı vurgulanmıştır. Ayrıca 2018-2019 eğitim öğretim yılı itibariyle yürürlüğe geçirilen öğretim programlarının, dünyadaki gelişmelere bağlı olarak (bilimsel, sosyal, teknolojik vb.) ihtiyaç dâhilinde güncelleneceği belirtilmiştir (MEB, 2018, 7).

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Özel Amaçları bölümünde 18 madde bulunmaktadır. Dikkat çeken maddeleri incelediğimizde; 1. madde ''Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri'' şeklinde doğrudan doğruya vatandaş yetiştirmenin Sosyal Bilgiler dersinin bir amacı olduğu işaret edilmiştir. Atatürk ilke ve inkılaplarının benimsenmesi gerektiği, hukuk kurallarının herkesi bağlayıcı olması sebebiyle eşitlik ilkesinin vurgulandığı görülmektedir. 4. madde Türk kültürünün ve tarihinin öneminden bahsederek kültürel mirasa sahip çıkan bireylerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Dersin coğrafya alanıyla ilgili amaçlarında ise insan çevre ilişkisine değinilmiş, doğal kaynakların ve doğal çevrenin korunması gerektiği vurgulanmıştır. Eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi hedeflenirken, her mesleğe saygı duyulması gerektiği de unutulmamıştır. Farklı döneme ait tarihsel kanıtların irdelenerek neden-sonuç ilişkisi içerisinde yordama yeteneğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bilim ve bilimsel düşünceyi temele alarak bilgiye ulaşmanın önemi anlatılmıştır. Girişimcilik duygusu teşvik edilerek TYÇ çerçevesinde ''İnisiyatif alma ve girişimcilik'' yetkinliği desteklenmiştir. 15. madde de insan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik ve cumhuriyet kavramlarının günümüz Türkiye'sine etkilerinin kavranması ile demokratik yaşamın sınırlarının çizilmesi hedeflenmiştir. Son üç madde de ise millî ve manevi değerlerini bilmesinin yanında evrensel değerler ile yetişmesi hedeflenen bireylerin, ülke ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlı, özgür bireyler olarak davranması Sosyal Bilgiler dersinin özel amaçlarını oluşturmuştur (MEB, 2018, 8).

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda beceriler bölümü iki kısımda incelenmiştir. TYÇ başlığı adı altında öğretim programlarının genel olarak kazandırması gereken yetkinlikler bulunurken, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Temel Beceriler başlığında ise Sosyal Bilgiler dersine ait beceriler tablo halinde belirtilmiştir. TYÇ bölümünde ki yetkinlikler kısa açıklamalarla sunulurken, Sosyal Bilgilere ait 27 temel beceri yalnızca isim olarak geçmektedir.

Aynı şekilde Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Değerler Eğitimi bölümünde de 18 adet değer belirtilmiş ancak bunların açıklamalarına yer verilmemiştir. Ayrıca Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar başlığı da dersin yararlı, verimli geçmesi için bazı uyarılarda bulunulmuştur (MEB, 2018, 9-10).

Sosyal Bilgiler dersi müfredatının ana yapısını oluşturan kısım ise öğrenme alanları olarak göze çarpmaktadır. Derse has belirtilen amaçlar, beceriler ve değerler kısa cümlelerle ifade edilmiş veyahut yalnızca isim olarak yer almıştır. Öğrenme alanları bölümü ise açıklamalar halinde verilmesinin yanında ders kapsamındaki ünitelerinde alt yapısını oluşturmuştur. Öğrenme alanı MEB (2018, 11) Sosyal Bilgiler öğretim Programı'nda ''… öğrenmeyi organize eden disiplinler arası bir yapı'' olarak açıklanmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinde 7 tane öğrenme alanı belirlenmiştir. Bunlar Birey ve Toplum, Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Bilim. Teknoloji ve Toplum Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Etkin Vatandaşlık, Küresel Vatandaşlık' tır (Tablo 1).

Tablo 1: Sosyal Bilgiler Dersi Öğrenme Alanları

✓ Birey ve Toplum	✓ Üretim, Dağıtım ve Tüketim
✓ Kültür ve Miras	✓ Etkin Vatandaşlık
✓ İnsanlar, Yerler ve Çevreler	✓ Küresel Bağlantılar
✓ Bilim, Teknoloji ve Toplum	

Milli Eğitim Bakanlığı, 2018. **Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.** Ankara. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf [17.07.2019].

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan bilgiler incelendiğinde öğrenme alanlarının barındırdığı anlam ve kazandırması hedeflenen ilkelerin vurgulandığı göze çarpmaktadır. Aşağıda verilen bilgiler ile MEB (2018, 11-12) öğrenme alanları kısaca açıklanmıştır.

***Birey ve Toplum*:** Ben ve biz olma felsefesi üzerine kurulmuş olup, sosyal bilimlerden psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji disiplinlerinin ağırlık kazandığı bir öğrenme alanı olmuştur.

Kültür ve Miras: Tarih odaklı olmasının yanında Türk kültüründen hareketle kültürün korunması ve geliştirilmesi için millî bir bilincin oluşturulması hedeflenmiştir. Böylece kültürel özelliklerin toplumların farklılıkları olduğu öğrencilere kazandırılmak istenmiştir.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler: Coğrafya disipliniyle bağlantılı bu öğrenme alanında insanın yaşamını sürdürebilmesi için lazım olan bilgi, beceri ve değerleri kazanması hedeflenmiştir. Yerine göre bireysel veya toplumsal bakış açısı oluşturabilmek esastır. Öğrencilere; araştırma, çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, gözlem, harita okuryazarlığı ve mekânı algılama becerileri kazandırılmak istenmiştir. Bu alanda basitten karmaşığa ve yakından uzağa öğretim ilkelerinin uygulanması makul görülmüştür.

Bilim, Teknoloji ve Toplum: Öğrencilere bilim ve teknolojide yaşanan gelişmelerin yenilikçi, eleştirel, bilimsel düşünce sistemi ile mümkün olduğu belirtilmiş, bilgiye ulaşmada teknolojiyi kullanma becerisinin önemi vurgulanmıştır. Bilimsel eserlerin telif hakkı gibi yasalarla korunduğu imlenmiş, akademik dürüstlük ilkesi dikkate alınmıştır.

Üretim, Dağıtım ve Tüketim: Girişimcilik ve bilinçli tüketici becerilerinin geliştirilmek istendiği bu öğrenme alanında, ekonomik konular temel alınmıştır. Ayrıca öğrencilerin meslekleri tanıması ve ilgi duyduğu mesleklerin şartlarını bilmesi hedeflenmiştir.

Etkin Vatandaşlık: Sosyal bilimlerden sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk çerçevesinde gelişen öğrenme alanı, toplum hayatında baş gösteren olayların, grup, kurum gibi sosyal örgütlerin oluşumunu etkileyen faktörleri bilmesi hedeflenmiştir. Grup, kurum ve sosyal örgütlerin kendisi ve toplum üzerindeki etkilerini düşünmesi istenerek devlet kavramının önemini bilmesine ehemmiyet verilmiştir. Egemenliğin kaynağının millete dayandığı ilkesiyle bireysel ve toplumsal hakların korunması için yapılması gerekenleri keşfetmesi istenmiştir.

Küresel Bağlantılar: Günümüz dünyasında inançlar, fikirler, insanlar, sermaye, bilgi, teknoloji gibi unsurlar teknolojinin de etkisiyle kolayca yayılabilmektedir. Böyle bir dönemde devletlerin birbirleriyle işbirliği yaparken aynı zamanda rekabet etmesi gibi ilişkilerin öğrenci tarafından doğru bir biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu öğrenme alanıyla güncelliğini koruyan öğrencinin karşılaştığı

sorunlar karşısında çözüm üretebilen Türk vatandaşı olarak öne çıkması istenmektedir.

Sosyal Bilgiler Dersi Programı Öğrenme Alanları ve Süreleri adıyla bir tablo yayınlanmıştır. Bu tabloda 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda kazandırılması beklenen öğrenme alanlarının sınıflara göre kazanım sayısı, süresi ve kapsadığı ders saati belirtilmiştir. Kazanımlar, öğrenme alanlarına göre numaralandırılmış bir kod ile belirlenmiş, sınıf düzeyi, öğrenme alanı numarası ve kazanım numarası bu kod ile örnek verilmiştir. Ayrıca Sosyal Bilgiler ders kitabının sınıflara göre değişkenlik gösteren biçimce farklı esasları belirtilen tabloda bulunmaktadır (MEB, 2018, 12-13).

Son olarak her sınıfa ait kazanımlar, öğrenme alanlarının belirlediği gövde yapısıyla yukarıda bahsi geçen kod biçiminin kısa açıklamalarıyla izah edilmiştir. Sınıf düzeyi belirtilerek kazanım ve açıklamalar başlığı altında kısa bir ön bilgi verilmiş, sonrasında konulara göre kazandırması gereken beceriler belirtilmiştir (MEB, 14-25).

2.5. 2018 Ortaokul Sosyal Bilgiler Müfredatında Vatandaşlık Eğitimine Yönelik Yaklaşımlar ve Kullanılan Kavramlar

2.5.1. Sosyal Bilgiler Müfredat Programında Temel Yaklaşımlar

19. yüzyıl sosyal bilimleri oluşturan disiplinlerin teorik olarak ortaya çıkmaya başladığı bir dönemdir. Sosyal, ekonomik ve siyasî alanda yaşanan gelişmeler sanayi inkılâbının gerçekleştiği bu dönemde toplumlardaki değişmeler sosyal bilimlerin önemini ortaya çıkarmıştır (Bilgili, 2019, 17). Tüm bu gelişmeler sosyal bilimler disiplinini doğurmuştur. Bu disiplinlerden biri de sosyal bilgiler olarak adlandırılmıştır. Sosyal bilgiler, sosyal bilimlerin içerisinde yer alan farklı disiplinlerin birleştirilmesiyle ortaya çıkarılmış bir öğretim şeklidir (Bilgili, 2019, 4).

Sosyal bilgiler eğitim ve öğretimi 20. yüzyıl ile birlikte hayatımıza girmeye başlayan bir disiplin olmuştur. Ülkelerin kendi içlerindeki koşullara göre değişen özellikler, sosyal bilgiler eğitiminde de kendini göstermiştir. Birbirinden farklı amaçlara hizmet eden bu politikalar nedeniyle öznel değerlendirmeler yapılarak eğitim sisteminde geleceğin tasarımları ortaya çıkarılmıştır. Sosyal bilgiler dersi, toplumu incelemesi ve insan hayatının idame ettirilmesi açısından bu politikaların vatandaş yetiştirme dalı olarak en çok etkilendiği alanlardan biri olmuştur. Çeşitli yaklaşımlar ele

alındığı zaman içerisinde, 3 temel yaklaşım günümüzde etkinliği sürdürmektedir. Bunlar;

1. ‘’Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler,
2. Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler,
3. Yansıtıcı Öğrenme Araştırma Sosyal Bilgiler’’ olarak belirlenmiştir (Aslan, 2016, 38-40).

Bunlardan en eski yaklaşım olan Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler Eğitimi, geleneksel eğitimi ifade etmektedir. Öğretmen merkezli modelin temel alındığı, öğretmenin öğrencilerin nasıl bir tipte insan olarak yetiştirileceğini tasarladığı yaklaşımdır. Öğretmen, toplumun beklentileri doğrultusunda öğrencilere kültürel özelliklerin aktarılması nedeniyle geleneksel eğitim-öğretim faaliyetleri içerisine dahil edilmiştir. Bu yaklaşımda birinci amaç vatandaş olarak geleneklere bağlılık kazandırmaktır. Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler yaklaşımının amacı, toplumun devamlılığını sürdürmek için gerekli görülen değerlere inanmayı sağlamaktır (Barr, Barth, Shermis, 2013, 18-20).

Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler eğitiminin vatandaş yetiştirme prensibi, sosyal bilimlerle içselleştirilmiş bir öğretim şeklini tarif etmektedir. Öğrenci; anlayacak, değerlendirecek ve çıkarımda bulunarak mantıklı bir sonuç üretmesi istenecektir. Öncelikle sosyal bilimlerin barındırdığı disiplinlerin öğrenilmesine dikkat edilmelidir. Söz konusu ekonomi, arkeoloji, antopoloji vb. bu alt disiplinlerin çalışma yöntemlerinin ve ortamlarının zihinde yapılandırılmasına, düşünme örüntülerinin oluşturulmasına sebep olacaktır. Yetişecek olan vatandaşlar sosyal bilimlerin düşünme örüntülerini, sosyal bilimcilerin algıladığı şekilde algılayarak karar vermelidir (Barr, Barth, Shermis, 2013, 21-22).

Yansıtıcı Öğrenme Araştırma Sosyal Bilgiler eğitimi yaklaşımı en kısa haliyle vatandaşlık görüşü; ‘’mantıklı, iyi düşünülmüş ve dikkatli karar verme süreciyle ilgilidir’’ (Barr, Barth, Shermis, 2013, 23). Yansıtıcı Öğrenme Araştırma yaklaşımı 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan John Dewey’in felsefesini temel almıştır. Dewey’in görüşlerinde öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları dikkate alınarak karar vermelerine yardımcı olacak öğrenmelerin sağlanması hedeflenmiştir (Aslan, 2016, 40). Yansıtıcı Araştırma yaklaşımı, Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler geleneğine karşı çıkarak kurulmuştur. Karşı çıkmalarının en büyük sebebi ise vatandaşlık aktarımında toplumun kabul ettiği iyi ve doğru davranışların yansıtıcı araştırmalar tarafından toplumun dayatmaları olarak görülmesidir. Yansıtıcı

araştırmacılar kendi değer yapılarını oluşturmakta ve bir değerin, inancın ya da sosyal görüşün diğerinden daha üstün olmadığına inanmaktadır. Birey, yaşantılarında ve seçimlerinde özgür iradesini akıl ve mantık çerçevesinde değerlendirerek ulaşma amacında olmalıdır (Barr, Barth, Shermis, 2013, 23-24).

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu Sosyal Bilgiler Öğreitm Programı, yukarıda bahsi geçen 3 temel yaklaşımını da geçmişte kullanmıştır. 2004 yılına kadar Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler yaklaşımı ağırlıklıktayken, bu yıldan itibaren yapılandırmacı eğitime geçilmesinin etkisi ile köklü değişikliklerle farklılaşma görülmüştür. Topkaya (2019, 35) eskiden Sosyal Bilgilerin; Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisinden oluştuğunu söylerken yeni programla birlikte Ekonomi, Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji vb. sosyal bilim dallarının da açıkça belirtilmiş olmasına dikkat çekmiştir. Sosyal bilim olarak sosyal bilgiler yaklaşımı 2004-2005 öğretim programıyla birlikte net bir şekilde kendini belli etmiştir. Son güncellenen 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yine bu disiplinleri sayıp dökme yöntemine gidilerek; tarih, coğrafya ekonomi, sosyoloji, insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi gibi birçok alanı barındıran bir ders olduğu vurgusu yapılmıştır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanmasına Dikkat Edilecek Hususlar başlığında belirtilen bu durum, aynı başlıkta doğrudan belirtilerek de dikkat çekmiştir. 3. Madde de ''Sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler ve yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgiler anlayışlarına önem verilmelidir'' ifadesi kullanılmıştır. Barr, Barth ve Shermis'in (2013) ifadelerine benzerlik göstererek sosyal bilim olarak sosyal bilgiler yaklaşımının düşünce yapısı olan sosyal bilimci gibi düşünme ve sosyal bilimcinin kullandığı yöntemlerin sezdirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Temelini John Dewey'in görüşlerinden alan yansıtıcı düşünmenin gerçekleştirilmesi için, okul içindeki ve dışındaki olaylardan yararlanılarak öğrencilerin gerçek hayat sorunlarıyla karşı karşıya kalmaları sağlanmak istenmektedir (MEB, 2018, 10).

Bu konu ana başlığında, 2017 yılında taslak olarak çıkarılan ve 2018 yılında birçok değişiklikle son halini alan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı vatandaşlık eğitimi açısından değerlendirilmiştir. Değerledirmenin alt başlıklarla bölümlere ayrılarak çözümü daha kolay hale getirme ve tasnif yoluyla basitleştirilmesi sağlanmak istenmiştir. Öncelikle Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) genel eğitim amaçları ele alınmış, sonrasında Sosyal Bilgiler dersinin uygulaması ve özel amaçları

incelenmiştir. Sosyal Bilgiler müfredatının omurgasını oluşturan öğrenme alanları detaylı bir analizden geçirilmiş ve son olarak Sosyal Bilgiler eğitiminde kullanılan yaklaşımlar ve programa yansımalarına bakılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitiminin biraz daha arka planda tutulmaya çalışıldığı anlaşılmıştır. 2004-2005 öğretim programına kadar tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi üzerine kurulan sosyal bilgiler, bu tarihten itibaren sosyal bilimlerin etkisi altına girerek ekonomi, sosyoloji, psikoloji gibi birçok disiplinin bulunduğu bir ders haline bürünmüşür. Ayrıca bu tarihten itibaren geleneksel yaklaşımların terk edilerek yapılandırmacı (oluşturmacı) prensibin benimsenmesi de öğrencilerin kendi öğrenmelerini oluşturarak daha bireysel, toplumun dayatmalarına uzak hale gelmiştir.

Güncel Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Türk tarihinin ve kültürünün önemini vurgulayarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının temel ilkelerini dile getirmiştir. Ancak vatandaşın telkinlerle hareket etmesini engelleyerek yansıtıcı, yenilikçi ve girişimci olmanın önünü açıcı düşünme etkinlikleri düzenlenmiştir. Vatandaşın görev ve sorumlulukları dile getirilse de bunun nedenleri belirtilerek yapılması, öğrencilerde ön yargı oluşmasına engel olma çalışmalarıdır. Kültürel mirasın, yardımlaşma ve dayanışmanın toplumsal birlikteliğin anahtar kavramları olduğu anlaşılmaktadır. Türk kültürünün öznel ve biricik olduğu belirtilirken dünyanın başka yörelerindeki kültürel faaliyetlerin de bizim kültürümüzün olduğu gibi dünya kültürel mirasının bir parçası olduğu anlatılmıştır. Ayrıca toplumsal sorunların yanında tüm insanlığı ilgilendiren bazı sorunlara da değinilerek küresel bağlantılar kurulmaya çalışılmıştır. Yetiştirilmek istenen vatandaş tipi, etkin vatandaşın özelliklerini barındıran hem bireysel hem toplumsal sorunlara ilgili, daima aktif katılım sağlayarak fikir üreten ve bunları hayata geçirmek için fırsat kollayan bireylerdir. Öğretim programının, öğrencileri özgür düşünce konusunda teşvik ederek demokratik toplum oluşturma gayesinde olması takdire şayan bulunmuştur. Vatandaşlık vurgusu örtülü olarak verilmeye çalışılmış, vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler geleneğinin izlerinden kurtulmak istenmiştir. Çağdaş yaklaşımların benimsenmesi, programın güncelliğini koruması açısından olumlu karşılanmıştır. Değerler eğitimi ve beceriler vatandaşlık eğitimini dallara ayırarak kolaylaştırılmasını sağlamıştır. Vatandaşın değerlerini bilerek yetişmesi ve becerileri elde ederek programın hedefi doğrultusunda başarılı olması bu kavramların

içselleştirilmesiyle mümkün kılınmıştır. Ancak programın en büyük eksikliği öğrencilerin pratik yapmasına yönelik etkinliklerin eksik düzenlenmesidir. Öğrenme alanları programda belirtildiği usullerle son derece demokratik ve kültürlü bireyler vaat ederken, bu bilgilerin temel alınan yaklaşımlardan yansıtıcı düşünmeye yönelik faaliyete geçici etkinliklerden oluşmaması göze çarpmaktadır. Vatandaşlık duygularının yaşatılması için verilmek istenen değer eğitimi manevi olarak bunu karşılasa da öğrencilerin okul dışında yapabileceği aktiviteler sınırlı kalmıştır.

2.5.2. Sosyal Bilgiler Müfredat Programının Vatandaşlık Eğitimi Açısından İncelenmesi

Müfredat programları diğer adıyla öğretim programları MEB' e bağlı birim olan Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) tarafından hazırlanıp onaylanmaktadır. Müfredat programları bilgi aktarma amacında olup genellikle usul bildiren metinlerdir. Bu başlıkta bilgi metinleri ve yönlendirmeleri üzerinden vatandaşlık eğitimine dair neler istendiği ve vatandaşlık eğitiminin öğretim programında ele alınış biçimi incelenmiştir. Araştırmanın konusu kapsamında 2018 Sosyal Bilgiler Müfredatı vatandaşlık eğitimi yönünden değerlendirilerek, ülkemizin güncel vatandaş yetiştirme politikasının hedefleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak araştırmada ortaokul düzeyinin ele alması bakımından MEB Öğretim Programları ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın 5, 6, 7. sınıfların kazanım ve amaçları ile sınırlandırılmış ve bu kazanım ve amaçlar üzerinden vatandaşlık eğitimine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. MEB Öğretim Programları kısmında bilim ve teknolojiyle beraber karakteristik özelliklerin belirtilmesinin yanında gerçekleşen hızlı değişimden söz edilirmiştir.

> ''Bu değişim bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen topluma ve kültüre katkı sağlaya vb. niteliklerdeki bir bireyi tanımlamaktadır'' (MEB, 2018, 3).

Bu tanım doğrudan olması gereken ve istenen vatandaş tipini tarif etmekle birlikte değişimin tam olarak ne olduğu belirtilmeden bireyin uyum sağlaması gereken özellikleri sıralamıştır. Program, bir takım demokratik sıfatlar kullanarak vatandaşın özgür düşüncelerle yetişmesini isterken madalyonun öteki yüzünde yine yetişmesini istediği insan tipinin profilini çizmiştir.

Öğretim Programlarının Amaçları bölümünde yukarıda tanımlaması yapılan bireyin özelliklerinin kazandırılması hedeflenirken hayatilik (yaşama yakınlık) ilkesinin yansımaları görülmektedir. 4 madde de belirtilen davranışlar; okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve liseyi tamamlayan öğrencilerin kazanması gereken özellikleri sıralarken bunları hayatında kullanması gerektiği belirtilmiştir. Ortaokul ve lise düzeyini tamamlayan öğrencilerin Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) kapsamında kazanması ön görülen davranış değişiklikleri de işaret edilmiştir. Bu çerçeveye göre ortaokul düzeyinde öğrencilerin temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış olmaları beklenmektedir (Mlli Eğitim Bakanlığı, 2018, 3). TYÇ program içerisinde ayrı bir başlık olarak belirtildiğinden daha sonra detaylı olarak değinilmiş ve vatandaşlık eğitimine yönelik ifadeler analiz edilmiştir.

Öğretim Programlarının Perspektifi bölümünde ‘’Eğitim sistemimizin temel amacı değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir’’ denilerek doğrudan yetiştirilmek istenen vatandaş tipine atıf yapılmıştır. Değerlerimiz ve yetkinliklerin tanımı yapılarak neden sahip çıkmamız gereken kavramlar olduğu açıklanmıştır. Değerlerimiz ve Yetkinlikler olarak iki alt başlık açılan bu bölümde öğretim programının perspektifinde yer alan amaçlarla ilişkilendirme yapılmıştır. Bir toplumun geleceğinin inşasını, geçmişimizdeki değerler ve kültürün aktarılmasıyla sağlanabileceği vurgulanmıştır. Yetiştirilmek istenen vatandaş tipi ‘’Bundan dolayı eğitim sistemimiz her bir üyesine uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlarında sergileme yeterliliğini kazandırma amacıyla hareket eder’’ olarak açıklanmıştır. Ayrıca değerlerimizin her şeyin temelinde olduğu belirtilmiş, öğretim programındaki amaçların bu çerçevede geliştiği açıklanmıştır (MEB, 2018, 4).

Yetkinlikler ise işin teori kısmını temsil ederek bilgi, beceri ve davranış odaklı çalışmalarla birey yetiştirmenin adı olmuştur. 8 madde ile sınıflandırılan bu yetkinlikler daha önce değinilen Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi ile toplanmıştır. Bu maddeler:

- Anadilde iletişim
- Yabancı dillerde iletişim
- Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler
- Dijital yetkinlik
- Öğrenmeyi öğrenme

- Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler
- İnisiyatif alma ve girişimcilik
- Kültürel farkındalık ve ifade

olarak belirlenmiştir. Maddeler, vatandaş yetiştirme ve ideal vatandaşın davranış biçimini belirlemektedir. Ayrıntılı olarak incelediğimizde iletişim yetkinliğiyle ilişkili olan 1. ve 2. maddelerin vatandaşlık eğitimiyle ilgili hedefleri; sözlü ve yazılı olarak dilsel etkileşimin önemi ve kültürlerarası anlayış becerileri olarak özetlenebilir.

3, 4 ve 6. Maddeler yetkinlik kelimesiyle biten doğrudan amacı belirten sınıflandırmalar olmuştur. Matematiksel yetkinlik mantıksal ve uzamsal düşünmenin anahtarı olarak görülmektedir. Argümantasyon yönteminin benimsendiği bu yetkinlikte kanıta dayalı sonuçlar elde etmenin önemi vurgulanırken insan davranışlarının değişimini bilim ve teknolojik açıdan sorumluluk almaya teşvik etmektedir. Dijital yetkinlik, bilgiye erişim ve bilginin değerlendirilmesi, saklanması, üretilmesi vb. yetkinliklerin temel becerilerini kazandırma hedefindedir. 6. Madde olan ‘’Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler’’ araştırmanın konusu ile doğrudan bağdaşmaktadır. Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik olarak katılımcı bireyler yetiştirmenin önemine vurgu yapılmış, aktif vatandaşın ve demokratik davranışın çağdaş yaşamdaki yerine dikkat çekilmiştir.

Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde yer alan 5. Madde ‘’Öğrenmeyi Öğrenme’’ öğrenme etkinlikleriyle ilgili olup öğrencinin öğrenmenin peşine düşmesini ve hayat tecrübelerini kullanmayı öğütlemektedir. Vatandaşlık yönünden çok vurgusu olmasa da bireysel ve toplumsal davranışların düzenlenmesi açısından insan-çevre ilişkisi irdelenmiştir. 7. Madde olan ‘’İnisiyatif alma ve girişimcilik’’ yetkinliği öğretim programında yer alan şekli ile ‘’ Bireyin düşüncelerini eyleme dönüştürme becerisini ifade eder’’ olarak belirtilmiştir. Vatandaşlık eğitimi açısından değerlendirildiğinde bireyi, sadece topluma yönelik sorumluluklara özen gösteren olmakla değil özellikle iş hayatında özgün fikirler ile cesaretli adımlar atmayı da destekleyen bir yetkinliktir. Ayrıca etik değerlere de önem vermenin gerekliliği vurgulanmıştır. 8. ve son madde ‘’Kültürel farkındalık ve ifade’’ adıyla belirlenen, kültürel faaliyetlerin iletişim araçları aracılığıyla ifade edilmesini konu almaktadır (MEB, 2018, 4-5).

Müfredat programının sonuç kısmında programın nasıl oluşturulduğu ve güncellendiğini özetler nitelikte açıklamalara yer verilmiştir. Farklı ülkelerin

programlarının incelenmesi, yurt içi ve yurt dışında eğitim-öğretim programları üzerine yapılan akademik çalışmaların taranması, Anayasa ve ilgili mevzuatın hükümetin programlarına, şûra kararlarına, sivil örgütler tarafından hazırlanan raporlara vb. dokümanların analizi, zümre raporları, branşlara yönelik yapılan açık uçlu sorular ve anketlerden alınan geri dönüşler ile eğitim fakültelerin hazırladıkları raporların dikkate alındığı ifade edilmiştir. Öğretim programının hazırlanmasında izlenen yol, toplumun eğitimle ilgili birçok kesimden görüşlerin ve raporların incelenmesinin yanında farklı ülkelerin öğretim programlarının da incelenmesi, yetiştirilmek istenen vatandaş tipinin dar bir bakış açısından uzak olduğuna işaret etmektedir. Yapılan incelemelerin ayrıntılarına değinilmemiş ve kimler tarafından hazırlandığı belirtilmemiş olması gizlilik ilkesiyle bağdaştırılabilir. Ancak sonuç kısmındaki bilgi metninin, birey değerlendirmesinden çok, programın güncelliğini belirten ifadelerden oluştuğu görülmektedir. Program, öğrenciler üzerinde ne tip bir etkide bulunacağına değinmeden, inşa bölümünde geçirilen aşamaları değerlendirmiştir. İhtiyaçlar dâhilinde öğretim programının güncelleneceği vurgusu vatandaşın ve bireyin isteklerine bir nebze olsun dikkat edildiğinin göstergesidir (MEB, 2018, 7).

Öğretim programındaki bir sonraki başlık Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçları olarak belirtilmiştir. Vatandaşlık eğitimine dair ibarelerin bulunduğu maddeleri incelediğimizde, 1. Madde ''Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, milli bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri'' şeklinde açıklanarak tam bir vatandaş tanımlamasına yer vermiştir. Böylece sosyal bilgiler dersinin ilk amacı madde de belirtildiği tipte Türk vatandaşı yetiştirmektir. 2. Madde de Atatürk ilkelerini kavrama ve yaşatma, 3. Madde de ise hukuk kurallarının herkesi bağlayıcı olduğu ve yine herkesin kanun önünde eşit olduğu belirtilmiştir (MEB, 2018, 8). İlk 3 maddenin doğrudan vatandaşlıkla ilgili olması sebebiyle vatandaşlık eğitiminin Sosyal Bilgiler dersi için ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Öncelikle Türk vatandaşının tanımı yapılmış, sonra Atatürk ilke ve inkılâplarının yaşatılması benimsetilmiş, son olarak da hukuk kurallarının vatandaşlar nezdinde herkese eşit hükümler içerdiği izlenimi oluşturulmuştur.

Türk tarih ve kültürünün önemine vurgu yapılan 4. Madde de ''Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel ögeye süreçleri kavrayarak milli bilincin oluşmasını sağlayan

kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri'' ifadesine yer verilmiştir. Milli bilinç sözcük grubu burada dikkati çekerken Türk tarihi ve kültürünün bilincin oluşmasındaki en önemli unsurlardan olduğu anlaşılmaktadır. Vatandaş kavramının önce oluşturulması sonra da devamlılığının sağlanması için yapılması gerekenler işaret edilmiştir. Ayrıca 10. Madde de bu kurala ekleme yapılarak farklı dönemlere ait tarihsel kanıtların ve kalıntılarında kültürel mirasın parçası olduğu vurgulanmış değişim ve süreklilik ilkesine değinilerek açıklama yapılmıştır. 5. ve 6. Maddelerde çevre eğitiminin ehemmiyeti üzerinde durulmuş, çevre duyarlılığına dikkat çekilerek çevreyi korumanın vatandaşlık görevlerinden biri olduğu vurgulanmıştır (MEB, 2018, 8).

Sosyal Bilgiler dersinin kapsamış olduğu disiplinlerden biri de ekonomidir. Ekonomi ara disiplini farklı isimler ve yan dallarıyla sosyal bilgiler müfredatının temel beceriler, değerler eğitimi ve öğrenme alanlarında da yer almaktadır. Vatandaşlık eğitiminin de bir parçası olan ekonomi, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçlarındaki 8. Madde de dile getirilerek millî ekonomi kavramına vurgu yapılmıştır. 9. Madde de çalışmanın toplumsal hayattaki değeri ve her mesleğin saygın olduğu vurgusu dikkat çekmektedir. 11. Madde de bilimsel ve teknolojik gelişmelerin toplum üzerindeki etkilerinin kavranması istenmiştir (MEB, 2018, 8).

Özel amaçlardan 13. Madde de toplumsal ilişkilerin sosyal bilimlerle olan bağına dikkat çekilmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin barındırmış olduğu birçok alt disiplin ile sosyal bilimler alanının asıl işlevinin toplum ve ulusa inildiğinde vatandaşla ilişik olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Toplumsal alanlarda karşılaşılan sorunların çözümleri olarak temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin kavram ve yöntemlerinin kullanılabilirliği gösterilmektedir. 14. Madde, toplumsal sorunların çözümünde diğer bir yöntemin de katılımcı yani girişimci bireyler olmak gerektiği ile ilişkili olduğuna dikkat çekmiştir (MEB, 2018, 8).

15. madde ''İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri'' şeklinde belirtilmiştir. Maddeyi açtığımızda Türk vatandaşının sahip olması gereken ilkelerin sıralandığını görmekteyiz. Vatandaş kelimesinin kazandırdığı bazı unsurların tarihsel süzgeçten geçerek günümüze nasıl ulaştığını ve günümüzde ne gibi anlamlar ifade ettiğini belirtme çabasındadır. 16. Madde de millî değerler vurgusunun yanında

evrensel değerlerin de benimsenmesi gerekliliğine dikkat çekerken 17. Madde de ise duyarlılık değeri üzerinden bir amaç belirtilerek kişilerin ‘’Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri’’ istenmiştir (MEB, 2018, 8).

Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Özel Amaçları değerlendirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının tanımı ve genel hatlarıyla vatandaşın sorumlukları dile getirilmiştir. Atatürk ilkeleri ve bunu benimsemenin önemine dikkat çekilmiş, kanun önünde tüm vatandaşların eşit haklara sahip olduğu vurgusu yapılmıştır. Türk kültürünün millî bilinç sağlanmasındaki başat faktör görevi belirtilirken önceki medeniyetlerden kalma eserlere de sahip çıkmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Son yıllarda önemi artan çevre eğitimine de atıf yapılarak duyarlılık değerinin kazandırılması hedeflenmiştir. Katılımcı ve girişimci bireylerin yetişmesinin önü açılmış, hem millî hem evrensel değerlerin farkındalığı oluşturulmak istenmiştir. Özel amaçlar, ulusal bir kimlik inşasını devam ettirmek isterken aynı zamanda teknolojik ve bilimsel gelişmelerin insan ilişkilerini arttırmasına bağlı olarak evrensel birey olmanın da amacını taşımıştır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda bir diğer konu başlığı da kazandırılması hedeflenen temel becerilerdir. Becerilerin, TYÇ ile uyumlu olduğu belirtilmiştir. Beceriler, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak herkesi bağlayan yetkinlikler olmakla birlikte bazı kavramların daha bireysel ve öğrencinin kendi işine yarayacak türden yetenekler olduğu anlaşılmaktadır. Bazı kavramların ise doğrudan vatandaşın görev ve sorumlulukları dâhilinde gelişen ve edinilen bilgiler olduğu söylenebilir. Programın değerlendirilmesi aşamasında daha sonraki başlıklarda hangi sınıf düzeyinin hangi öğrenme alanında hangi becerileri öğreneceği detaylı olarak verilmiştir. Aynı sayfada yer alan bir diğer kavram ise değerler eğitimidir. Değerler eğitiminin önemi Sosyal Bilgiler Dersi Özel Amaçları başlığında belirtildiğinden ek bir açıklamaya gerek duyulmamış kazandırılması hedeflenen değerler tabloda gösterilmiştir (MEB, 2018, 9).

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar başlığı dersin uygulama aşamasının düzenlenmesini öngörmektedir. Hususların belirtilmesi Sosyal Bilgiler dersinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmakla birlikte, dersin işleniş biçiminin de esaslarına değinilmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin işleyişi ve vatandaşlık eğitimiyle ilgili maddeleri incelediğimizde; 1. Madde de:

> ‘’Sosyal Bilgiler öğrenme alanlarında; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ile insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konuları bütünleştirilmiş olarak ele alınmaktadır. Konular tarih, coğrafya, insan hakları ve vatandaşlık diye ayrı ayrı değil, disiplinler arası yaklaşımla işlenmelidir’’ (MEB, 2018, 10)

cümleleriyle sosyal bilgiler alanının kapsamını ve disiplinler arası yaklaşımın önemini nitelemektedir. Konuların yüklenmiş olduğu temel disiplinler belirtilmiş ve birbirlerinden ayrılmadan işlenmeleri istenmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin tanımı diyebileceğimiz bu madde de vatandaşlık ve insan hakları konusunun tarih ve coğrafyayla birlikte temel disiplinlerden biri olduğu uygun bir dil ile belirtilmiştir. 3. Madde de sosyal bilgiler dersinde uygulanması gereken yaklaşımların **‘’Sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler’’** ve **‘’Yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgiler’’** olduğu belirtilmiş, **‘’Vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler’’** geleneğinden söz edilmediği tespit edilmiştir. 6. Madde de millî ve dinî bayramların, mahallî kurtuluş ve kutlama günleri ile önemli olaylar belirgin gün-haftalardan yararlanılarak milli bilincin geliştirilmesi hedeflenmiştir. 7. Madde de çevre duyarlılığı ve tarihsel bilincin yansımaları, 8. Madde de ise efsane, destan vb. sözlü ve yazılı edebiyatımızın kullanılarak kültürel mirasımızı yaşatmanın önemi belirtilmiştir. 10. Madde de dijital dünyanın getirmiş olduğu yeni durumların (sanal ticaret, sosyal medya vb.) ve birtakım sorunların (kimlik hırsızlığı, siber dolandırıcılık vb.) dijital vatandaşlık yeterliliklerini geliştirme ile çözümlenmesi gerektiği, bu konuda ders içi ve dışında etkinlikler yapılması gerektiği vurgulanmıştır (MEB, 2018, 10). Konu başlığını incelediğimizde 1. ve 10. Maddelerin sosyal bilgiler dersindeki vatandaşlık ve insan hakları konusundaki yeri daha net anlaşılmaktadır.

2.5.3. Öğrenme Alanları

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın Yapısı başlığında; sosyal bilgiler dersinin sınıf düzeyleri açısından hangi konular çerçevesinde geliştiğini, bu konuların barındırdığı beceri ve değerlerin öğrenme alanları aracılığıyla nasıl ve nerede kazandırılacağına ait alt başlıklar bulunmaktadır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 7 öğrenme alanı üzerine kurulmuştur. Bu öğrenme alanları; Birey ve Toplum, Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Bilim, Teknoloji ve Toplum, Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Etkin Vatandaşlık, Küresel Bağlantılar olarak belirlenmiştir. Her bir öğrenme alanının bulundurduğu hizmet ile kazandırdığı beceri

ve değerler öğrenme alanlarının kendi başlığı altında belirtilirken 4, 5, 6 ve 7. sınıflara ait başlıklarda da detaylı olarak açıklanmıştır. Ayrıca ‘’Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Öğrenme Alanları ve Süreleri’’ adlı tabloda her bir öğrenme alanının sınıf düzeylerine göre kazanımda bulunduğu kavram sayısı ve oranı gösterilmiştir (MEB, 11-25). Araştırmanın konusunun bir sonraki alt başlığında, ortaokul düzeyini kapsaması hasebiyle 5, 6 ve 7. sınıfların öğrenme alanlarında kazandırılan değer ve beceriler üzerinden vatandaşlık eğitimi incelenmiştir.

2.5.3.1. Birey ve Toplum

Tablo 2: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Birey ve Toplum Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler

Öğrenme Alanı	Sınıf	Kazandırması Beklenen	
		Değer	Beceri
Birey ve Toplum	5	✓ Bilimsellik ✓ Aile Birliğine Önem Verme ✓ Sorumluluk	✓ Sosyal Katılım
	6	✓ Dayanışma ✓ Yardımseverlik	✓ Eleştirel Düşünme ✓ Zaman ve Kronolojiyi Algılama
	7	✓ Özgürlük ✓ Sorumluluk	✓ İletişim ✓ Medya Okuryazarlığı

Milli Eğitim Bakanlığı, 2018. **Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.** Ankara. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf [17.07.2019].

Birey ve Toplum öğrenme alanı temellerini ben ve biz kelimelerinin anlamlandırılması üzerine kurmuştur. Sosyal bilimlerden psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji konularının disiplinler arası yaklaşım ile işlenmesi hedeflenmiştir (MEB, 2018, 11).

Bu öğrenme alanının 5. sınıflardaki yansımasını incelediğimizde; **bilimsellik, aile birliğine önem verme** ve **sorumluluk** değerleriyle birlikte **sosyal katılım** becerisinin kazandırılmasına dikkat edilmiştir. 3 adet değer, 1 adette beceri eğitimi verilerek kazanım yapılmıştır. Kazanımlar numaralandırma sistemiyle belirtilmiştir. Örneğin **‘’SB.5.1.1.’’** kodu Sosyal Bilgiler dersi 5. sınıflarda 1. öğrenme alanının 1. kazanımını ifade etmektedir. Maddenin açıklanmasında ‘’ Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder’’ sözleriyle vatandaş olmanın temel yükümlülüklerinden birinin yerine

getirilmesi istenmektedir. SB.5.1.3. ve SB.5.1.4 maddelerinde öğrencinin sahip olduğu haklar ve grup ortamlarında üstlenmesi gereken sorumluluklar belirtilmiş, örnek durumlarla hak ve sorumlukların önemine değinilmiştir (MEB, 2018, 17). Birey ve Toplum öğrenme alanı 5. sınıf düzeyinde hak ve sorumluk kavramları üzerinden ben ve biz olarak düşünmenin yani sosyal katılım becerisinin çevresinde gelişen ilkeleri barındırmaktadır.

6. sınıf kazanımlarını incelediğimizde; **dayanışma ve yardımseverlik** değerlerine ek olarak eleştirel düşünme ile **zaman ve kronolojiyi algılama** becerilerinin hedeflendiği gözlemlenmiştir. Birey ve Toplum öğrenme alanında toplum kavramının daha ön planda tutulduğu bu sınıf düzeyinde, sosyal ve kültürel bağlantıların devamlılığı temel alınarak toplum birlikteliğinin önemi ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle yardımseverlik ve dayanışma değerlerinin üzerinde durularak değişimin de göz önünde bulundurulması ve toplumsal rollerinde bu değişime ayak uydurmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca Birey ve Toplum öğrenme alanının temel kazanımlarından olan hak, sorumluluk ve özgürlük kavramlarının da SB.6.1.5 numaralı son kazanımda tekrar hatırlatılması yoluna gidilmiştir (MEB, 2018, 20). Sosyal rollerin önemine değinilmesi, kültürel ve tarihi bağların toplumsal birlikteliğin korunmasındaki yerine dikkat çekilmesi, farklılıklara karşı hoşgörü ve dayanışma faaliyetlerinin vatandaşlık bilincine yapmış oldu katkılar bu sınıf düzeyinin vatandaşlık eğitimi açısından en belirgin kazanımları olmuştur.

Birey Toplum öğrenme alanının 7. sınıf düzeyinde kazandırması beklenen değerler; **özgürlük ve sorumluluk**, beceriler ise **iletişim ve medya okuryazarlığı**dır. Kazanımlarda bulunan değerler doğrudan vatandaşlık eğitimiyle ilgili olup, becerilerin ise toplum iletişimi ve iletişim araçlarının etkisiyle yaşanan algı değişikliklerinin saptanması olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca 5. sınıf düzeyinde olduğu gibi sorumluluk değeri ön plana çıkarak bu öğrenme alanının temel işlevini yansıtmaktadır. Sorumlu bir vatandaşın kendisine ve topluma sağlamış olduğu katkının değerine atfedilerek vatandaş yetiştirme gayesinde olunmuştur. 7. Sınıf düzeyindeki kazanımlara genel ifadeyle bakıldığında, iletişim faktörünün üzerinde durularak bireysel ve toplumsal ilişkilerdeki önemine değinilmiş ve medyanın iletişim araçları vasıtasıyla sosyal değişimin bir parçası olduğu vurgulanmıştır. SB.7.1.4 maddesi ‘’İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve

sorumluluklarını yerine getirir'' yine sorumluluk değerinin unutulmaması gerektiği hatırlatılmıştır (MEB, 2018, 23).

2.5.3.2. Kültür ve Miras

Tablo 3: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Kültür ve Miras Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazanılması Gereken Başlıca değerler ve Beceriler

Öğrenme Alanı	Sınıf	Kazandırması Beklenen	
		Değer	Beceri
Kültür ve Miras	5	✓ Estetik ✓ Kültürel Mirasa Duyarlılık	✓ Türkçeyi Doğru, Güzel ve Etkili Kullanma ✓ Araştırma
	6	✓ Kültürel Mirasa Duyarlılık	✓ Zaman ve Kronolojiyi Algılama
	7	✓ Kültürel Mirasa Duyarlılık ✓ Estetik	✓ Kanıt Kullanma

Milli Eğitim Bakanlığı, 2018. **Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.** Ankara. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf [17.07.2019].

Tarih disiplininin merkeze alındığı belirtilen bu öğrenme alanında, Türk kültürünün korunarak millî bilincin oluşturulması amaçlanmıştır. Böylece toplumlar arasındaki farklılıklara dikkat çekilerek dünya kültür mirasının bir parçası olduğu kazanımının edinilmesi hedeflenmiştir (MEB, 2018, 11).

5. sınıf düzeyinde öğrenme alanının barındırdığı değerler; **estetik** ve **kültürel mirasa duyarlılık** olurken beceriler ise **Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma** ile **araştırma** olmuştur. Genel anlamda bu öğrenme alanı kültürel mirasın zenginliklerini bilme ve yaşatmanın yanında analiz etme becerisini geliştirerek kültürel farklılıkların neden-sonuç ilişkisini belirleme çabası gütmüştür. SB.5.2.1 kodlu madde sadece kendi kültürümüzün değil Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının da insanlık tarihindeki yerine değinmek istemiştir. Ayrıca öğrencinin yaşadığı çevredeki kültürü ile ülkemizin başka yerlerindeki kültürlerin karşılaştırılmasını yaparak bir sonuca varılması hedeflenmiştir (MEB, 2018, 17). Kültür ve Miras öğrenme alanı 5. sınıflar için kültürün öğrenilmesi, yaşatılması ve çeşitli kültürlerle karşılaştırılarak hepsine saygı ve hoşgörüyle yaklaşmasını öğreterek bilinçli vatandaşlar yetiştirme maksadıyla hazırlanmıştır.

Kültür ve Miras öğrenme alanının 6. sınıf düzeyinde kazandırması hedeflenen değer; **kültürel mirasa duyarlılık** beceri ise **kronolojiyi algılama** olmuştur. Öğrenme alanının işlenmesinde kronolojik bir sıra izlenerek öncelikle Orta Asya'da kurulan Türk devletleri konu edinmiş sonra İslamiyet dininin oluşturduğu etki gözetilmiş, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte yaşanan siyasi, sosyal ile kültürel değişimler üzerinde durulmuş ve son olarak Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle değişen siyasi havanın kültürel etkinlikler üzerindeki durumuna değinilmiştir. Son kazanımda ise İpek Yolu ve Baharat Yolu gibi tarihî ticaret yollarının toplumların etkileşimindeki rolü belirtilmiştir (MEB, 2018, 20). Öğrenme alanının açıklamasında söz edildiği gibi tarih alanının ağırlıkta olduğu bir eğitim-öğretim yöntemi tercih edilerek kültürel mirasın nasıl kazanıldığı ve bugünlere hangi aşamalardan geçerek ulaştığı öğrencilere bilinçlendirme tekniğiyle kazandırılmak istenmiştir. Vatandaşlık eğitiminde kültürün korunması, geçmişin tanınması ve böylece buna sahip çıkarak gelecek nesillere aktarılması toplumsal birlikteliğin en önemli gereçlerinden biri olduğu vurgulanmıştır.

7. sınıfların bu öğrenme alanıyla ilgili değer kazanımları bir önceki öğrenme alanında olduğu gibi 5. sınıfların değer eğitimiyle benzerlik göstermiştir. **Kültürel mirasa duyarlılık ve estetik** kazandırılması hedeflenen değerler olurken, **kanıt kullanma** becerisinin geliştirilmesi hedeflenen beceridir. 6. sınıflardaki kronolojik düzen devam ederek Anadolu'daki Türk-İslam devletlerinin sonuncusu ve günümüze en yakın olan Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkış nedenleri, gelişmesindeki faktörler, dış dünyadaki gelişmelerin etkisiyle güç kaybetmesi ele alınmıştır. Diğer başlıklarda olduğu gibi son kazanım biraz daha farklı bir rol üstlenerek öğrenme alanının özünde kazandırmak istediği yetkinlikleri barındıran esasları belirtmiştir. SB7.2.5 maddesi ''Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir'' cümlesiyle kültürel mirasımızın Türkiye Cumhuriyeti'nden önceki son varisi olan devletin değerlerini anlamanın önemi vurgulanmıştır (MEB, 2018, 23). Kültür ve Miras öğrenme alanı 5. sınıflarda temel gayelerini kazandırdıktan sonra 6 ve 7. sınıf düzeyinde Türk tarihi özelinde yaşanan değişim ve gelişmelerin günümüze kadar ki serüvenini konu edinmiştir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kültürel mirasa sahip çıkılması için öncelikle bu mirası anlamanın önemi vurgulanarak günlük yaşantımızdaki karşılaştığımız olayların bu mirasın etkilerinin bir sonucu olduğu olgusuna varılmıştır.

2.5.3.3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler

Temelinde coğrafya eğitimi bulunan bu öğrenme alanında mekân bilgisi en önemli etken olarak görülmektedir. İnsan-çevre ilişkisi kurularak etkileşimin sonuçları değerlendirilmiştir. Öğrenme alanının açıklamasında basitten karmaşığa, yakından uzağa gibi öğretim yöntemlerinin kullanıldığı belirtilmiştir (MEB, 2018, 11).

5. sınıf düzeyinde İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanı duyarlılık değeri üzerinden doğal çevreye duyarlılık ve dayanışma değerlerini kazandırmayı hedeflerken, çevre okuryazarlığı ve gözlem gibi becerileri kazandırmayı da hedeflemiştir. Öğrenme alanının ilk maddesi olan SB.5.3.1. harita çizimi ile ölçeklerin kullanımının öğretilmesi amaçlamış, harita okuma becerisi geliştirilerek öğrencinin yaşadığı yer ve çevresini tanıması istenmiştir. SB.5.3.2. ve SB.5.3.3. maddelerinde iklimin ve doğal güzellikler vasıtasıyla çevrenin insan faaliyetlerindeki etkisi örnekler ile açıklanarak içerisinde yaşadığı çevreyi tanıma ve anlama becerisi kazandırılmak istenmiştir. Son maddede ise doğal afetlerin toplum üzerindeki etkisine değinilmiştir (MEB, 2018, 17-18). İnsanın çevreyle olan ilişkisi ve iklimin şekillendirici etkisiyle insan davranışlarındaki farklılıkların ayırt ediciliğine dikkat çekilmiştir. Yer şekillerindeki farklılıkların insanların nüfus dağılımını bile değiştirebileceği vurgulanmıştır. İçerisinde yaşanılan coğrafi çevrenin insanlar üzerindeki etkisini analiz etme özelliğinin öğrenciye kazandırılması hedeflenmiştir.

Tablo 4: 2018 Sosyal Bilgiler Programında İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler

Öğrenme Alanı	Sınıf	Kazandırması Beklenen	
		Değer	Beceri
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	5	✓ Doğal Çevreye Duyarlılık ✓ Dayanışma	✓ Harita Okuryazarlığı ✓ Çevre Okuryazarlığı ✓ Gözlem
	6	✓ Vatanseverlik ✓ Doğal Çevreye Duyarlılık	✓ Mekânı Algılama ✓ Harita Okuryazarlığı
	7	✓ Özgürlük	✓ Kanıt Kullanma ✓ Problem Çözme ✓ Tablo, Grafik, Diyagram Çizme ve Yorumlama

Milli Eğitim Bakanlığı, 2018. **Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.** Ankara. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf [17.07.2019].

6. sınıf düzeyinde kazandırılması hedeflenen değerler, **vatanseverlik ve doğal çevreye duyarlılık** olurken beceriler, **mekânı algılama ve harita okuryazarlığı** olmuştur. Bu sınıf düzeyinde tümdengelim yöntemi kullanılarak kıtaların, okyanusların ve Türkiye'nin konumu belirlenmiş böylece öğrencilerin Türkiye'nin mutlak ve göreceli konumuyla ilgili yordama yetisi sorgulanmıştır. Türkiye'nin fiziki coğrafyasına detaylı bir yönelimde bulunulmuş, harita üzerinden coğrafi ve beşeri özelliklerin tespit edilmesi sağlanmıştır. SB.6.3.4 kodlu son kazanımda tersten gelim tekniğiyle iklim üzerinden insan davranışları tespit edilmeye çalışılmıştır (MEB, 2018, 21). İnsan-çevre ilişkisi öğrenme alanının temel işlevi olduğundan 6. sınıfta da bunun üzerinde durulmuş ancak Türkiye topraklarının daha iyi tanınması hedeflenerek yaşadığımız yerin jeopolitik konum gibi birtakım avantajlarının öğretilmesi hedeflenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak sergilenen yaklaşımda, ülkenin dünya yüzeyindeki yerini ve önemini vurgulayarak bağlılık oluşturulmak istenmiştir.

7. sınıfların İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında **özgürlük** değeri ile **kanıt kullanma, problem çözme, tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama** gibi becerilerin kazandırılması hedeflenerek öğrencinin soyut kavramları anlama yetilerine göre daha çok uğraş isteyen yöntemler kullanması istenmiştir. Öğrencilerin gelişimine göre anlamlı bir eğitim yoğunlaşması oluşturulmuştur (MEB, 2018, 23).

Tarihi serüvenin gözden geçirilmesiyle geçmişten günümüze insanların yerleşme biçimlerinin analiz edilmesi istenen bu öğrenme alanında neden-sonuç ilişkisi yine başroldedir. İnsanların yerleşme düzenlerini etkileyen faktörler belirlendikten sonra Türkiye'de nüfusun dağılışının sebepleri yorumlanmış ve tablo grafiklerden yola çıkarak demografik özellikler belirlenmeye çalışılmıştır. Örnekler yoluyla göçün neden ve sonuçları sorgulanmış ve buradan yola çıkarak temel haklardan olan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün önemi vurgulanmıştır (MEB, 2018, 23-24). 5. sınıfta harita okuryazarlığı gibi keşfetme ve açıklama teknikleri kullanılırken 6. sınıfa gelindiğinde bilgilerin biraz daha derinleştirilerek detaylı bilgi verme aşamasına geçilmiş Dünya ve Türkiye'nin bu düzlemdeki konumu mutlak ve göreceli olarak belirlenmeye çalışılmıştır. 7. sınıfta ise bilgiler pratiğe dönüştürülerek tablo ve grafik gibi görsel kaynakların yorumlanmasına ve nüfus yapılanmasının neden-sonuç ilişkisine değinilmiştir.

Vatandaşlık eğitimi açısından 7. sınıf düzeyinde İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanı insanların ne şartlarda yerleşim gösterdiğine ve tablo, grafik, diyagram gibi istatistiki veriler aracılığıyla ülkenin nüfus yapısının yorumlanmasına odaklanılan bir süreç oluşturulmuştur. Göç konusunun önemsenerek nedenleri sorgulanmış buradan yola çıkarak daha çok günümüz insan yaşamına yansıması olan yerleşme ve seyahat hakkının vatandaşlık açısından yorumunun yapılması hedeflenmiştir.

2.5.3.4. Bilim, Teknoloji ve Toplum

Bilimsel düşünmenin ön plana çıktığı bu öğrenme alanında yenilikçi ve eleştirel fikirlerin bilimsel düşünmenin temellerinden olduğu vurgusu yapılmıştır. Bilim aracılığıyla teknolojinin gelişmesi ve bunun toplum yaşamına yansımaları öğrenme alanının ana başlığını oluşturmaktadır. Teknolojinin yararlarının yanında zararlarına da değinilmiş, akademik dürüstlük ilkesi gereği bilimsel eserlerin koruma altında olduğunun öğrencilerin dikkate alması istenmiştir (MEB, 2018, 11).

Tablo 5: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler

Öğrenme Alanı	Sınıf	Kazandırması Beklenen	
		Değer	Beceri
Bilim, Teknoloji ve Toplum	5	✓ Dürüstlük ✓ Çalışkanlık ✓ Bilim Etiği	✓ Öz Denetim ✓ Dijital Okuryazarlık
	6	✓ Bilimsellik	✓ Yenilikçilik ✓ Araştırma
	7	✓ Bilimsellik ✓ Özgürlük	✓ Zaman ve Kronolojiyi Algılama

Milli Eğitim Bakanlığı, 2018. **Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.** Ankara. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf [17.07.2019].

Bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde belirtildiği şekliyle **dürüstlük, çalışkanlık ve bilim etiği** değerleri üzerinde durulurken, **öz denetim** ve **dijital okuryazarlık** becerilerinin kazandırılması hedeflenmiştir. SB.5.4.1. kodlu kazanımda ‘’Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır’’ ifadesiyle teknolojinin doğrudan insan hayatına etkisi sorgulanmıştır. Sonraki iki kazanım sanal ortamla ilgili olup bu ortamın güvenirliğinin öğrenciler tarafından irdelenmesi istenmiştir. Bilimsel düşünmenin de önemine değinilerek bir buluş yapmanın ne kadar değerli olduğunun anlaşılmasına yönelik bilimsel etik ilkelerine uygun hareket etmenin gereklilikleri belirtilmiştir (MEB, 2018, 18). Özellikle bilimsel etik değeri üzerinden başkalarının haklarına saygı göstermenin öneminin anlaşılması ve teknolojik gelişmelerin bireysel ve toplumsal alanlardaki etkisinin gözlemlenmesi, vatandaşın geleceğe yönelik düşüncelerinin şekillenmesinde büyük adımlar atılmasına neden olmuştur. Çocukların bu bilinçle yetişmesi, büyüdüklerinde bilimsel etkinliklerde yer almanın şevk ve heyecanını duymalarına neden olmuştur.

6. sınıf düzeyinde **bilimsellik değeri** ile **yenilikçilik** ve **araştırma** becerileri öğrenme alanının başlıca kazanım noktalarını oluşturmuştur. Sosyal Bilgiler dersi içinde bulunan sosyal bilim disiplinleri 6. sınıfın Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında gündeme getirilerek sosyal bilimlerdeki çalışmaların toplum üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Psikoloji, felsefe, arkeoloji gibi bazı disiplinlerin örneklerle öğrencilere tanıtılması istenmiştir. Bu sınıf düzeyinde 5. sınıfta var olan bilgilerin kapsamı genişletilerek geleceğe dair fikirler, bilimsel araştırma basamakları

ve telif, patent haklarının fonksiyonlarını öğrenme amaç edinmiştir (MEB, 2018, 21). Sosyal bilimlerin sosyal bilgiler dersi içerisinde olan disiplinleri barındırdığı öğrenci tarafından bilinmelidir. Vatandaşlık eğitimi gibi birçok alt disiplinin Sosyal Bilgiler dersi vasıtasıyla işlerlik bulduğu öğrencilere benimsetilmiş, bilimin ve özgün fikir üretmenin değerinin anlaşılması için telif ve patent hakkının saygınlığını kazandırmak gayesinde olunmuştur.

Bu öğrenme alanının 7. sınıf düzeyinde **bilimsellik** ve **özgürlük** değerleri ile **zaman ve kronolojiyi anlama** becerisinin kazandırılması amaçlanmıştır. Türk-İslam uygarlığının yetiştirmiş olduğu bilginlerin ve bu bilginlerin çalışmaları ile 15. ve20. Yüzyıllar arasında Avrupa'da yaşanan gelişmeler ışığında günümüze yansıyan bilimsel birikimin etkileri, 7. sınıfta Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanının geçmişi öğretmesi ve olayların birbiriyle bağını çözmesi açısından temelini oluşturmuştur. Özgürlük değerinin dolayısıyla özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere yapmış olduğu katkıların da SB.7.4.4. kodlu kazanımda değerlendirilmesi hedeflenmiştir (MEB, 2018, 24). Bilimsel birikimin birbirini tamamlar biçimde ırk, dil, din ayırt etmeden üstüne katarak gitmesi insanlığın ortak hafızasıdır. Bilimsel gelişmeler her yerde ve her zaman uygun ortamı bulduğunda varlığını sürdürmektedir. Bu uygun ortamın da en önemli dayanak noktası özgür düşüncedir.

2.5.3.5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim

Tablo 6: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler

Öğrenme Alanı	Sınıf	Kazandırması Beklenen	
		Değer	Beceri
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	5	✓ Sorumluluk	✓ İş Birliği ✓ Yenilikçilik ✓ Girişimcilik ✓ Araştırma
	6	✓ Vatanseverlik ✓ Doğal Çevreye Duyarlılık ✓ Sorumluluk	✓ Girişimcilik ✓ Yenilikçilik ✓ Araştırma
	7	✓ Dayanışma ✓ Dürüstlük ✓ Çalışkanlık	✓ Araştırma ✓ Değişim ve Sürekliliği Algılama ✓ Zaman ve Kronolojiyi Algılama

Milli Eğitim Bakanlığı, 2018. **Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.** Ankara. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf [17.07.2019].

Girişimcilik becerisinin esas alındığı öğrenme alanında bilinçli tüketicinin önemini kavramak hedeflenmiştir. Ülke kaynaklarının sınırlı olması ve öğrencinin yaşadığı bölgede yürütülen ekonomik faaliyetlerin farkında olarak bunu değerlendirmesi ve geliştirmesi kazanılması hedeflenen bazı davranışlardır. Ekonomi alt disiplininin çevresinde gelişen bu öğrenme alanında başlıkta geçen temel kavramların öğrenilmesiyle öncelikle kendisine, sonra ailesine ve çevresine derken ülkesine faydalı olacak ekonomik girişimlerin ve meslek gruplarının özelliklerini benimsemesi amaçlanmıştır (MEB, 2018, 11).

Bu öğrenme alanı 5. sınıf düzeyinde **sorumluluk** değeriyle **iş birliği, yenilikçilik** ve **araştırma** becerilerinin başlıca etken kazanımlar olduğu belirtilmiştir. SB.5.5.1. numaralı kazanım öğrencinin yaşadığı yer yani coğrafi özellikleriyle ekonomik etkinliklerinin ilişkilendirmesini istemiş, bir sonraki kazanımda ise bu ilişkilendirme neticesinde meslek gruplarına yansımasını değerlendirmiştir. Birçok öğrenme alanında olduğu gibi yaşanan gelişmelerin tekrar toplum üzerindeki etkisi sorgulanmıştır. Üretim, dağıtım ve tüketimin nasıl gerçekleştirildiği ve yeni fikirler

ile nasıl gerçekleştirilebileceği irdelenmiştir. SB.5.5.6. numaralı son kazanımda ‘’Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır’’ cümlesiyle hak kavramının vurgulandığı saptanmıştır (MEB, 2018, 18). Yaşadığı çevreden yola çıkarak öğrencinin girişimci olma ve yenilikçi düşünme becerisi toplumu anlama açısından önemli bulunmaktadır. Bilinçli bir tüketici olmanın tasarruf ve israftan kaçınma boyutunun yanında haklarını bilerek gerekli durumlarda tüketici haklarını kullanan bir vatandaş olmanın önemi vurgulanmıştır.

6. sınıflarda Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı işlenirken **vatanseverlik, doğal çevreye duyarlılık** ve **sorumluluk** değerlerini benimsetirken, 5. sınıf düzeyinde olduğu gibi başlıca beceriler olarak **girişimcilik, yenilikçilik** ve **araştırma** becerilerini işaret edilmiştir. Ülkemizin kaynaklarıyla doğru ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi ve kaynakların bilinçsizce kullanılmaması için yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji türlerinin iyi analiz edilmesi hedeflenmiştir. Bilgilerin düşünce ve fikir üretme aşamasına geçildiği bu sınıf düzeyinde ülkemizin coğrafi özellikleriyle uygun yatırım ve pazarlama projeleri üretmenin önemine değinilmiştir. Vatanseverlik değeri gereği SB.6.5.4. kodlu kazanımda ‘’Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur’’ denilerek önemli bir sorumluluğun üzerinde durulmuştur. Ana hatlarıyla Türkiye ekonomisi üstünde gelişen bu öğrenme alanı 5. sınıfta meslekleri tanımaya yönelik çalışmalar yaparken 6. sınıfta ilgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kriterleri öğrenmesi hedeflenmiştir (MEB, 2018, 21-22). Türkiye ekonomisinin geliştirilmesinin temel alındığı bu yaklaşımda, öğrencilerin mesleki gruplara ilgi duyması ve seçeceği mesleğin yavaş yavaş belirlenme aşamasına geçmesi istenmiştir. Vatanseverlik değerinin ağır bastığı Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında coğrafi özellikler ve ekonomik faaliyetler ilişkilendirilirken aynı zamanda vatandaş olarak vergi verme gibi görevlerin yerine getirilmesi vatanın devamlılığını sağlamadaki yerini belirtmiştir.

7. sınıf düzeyinde **dayanışma, dürüstlük** ve **çalışkanlık** değerleriyle **araştırma, değişim ve sürekliliği algılama ile zaman ve kronolojiyi algılama** becerilerinin kazanılması en önemli hedefler olarak görülmektedir. SB.7.5.1. numaralı kazanımda üretimde toprağın önemi, SB.7.5.2. numaralı kazanımda ise üretim teknolojisinin gelişiminin sosyal ve ekonomik hayata etkileri sorgulanmıştır. Kızılay ve Yeşilay gibi sivil toplum örgütlerinin sosyal hayattaki rolleri irdelenmiştir. Ahilik ve Lonca

teşkilatı gibi Türklerde ve Dünya'da mesleklerin geçmişten günümüze serüveninin üzerinde durulmuştur. Dünyadaki gelişmeler sonucu yeni ortaya çıkan mesleklerin dikkate alınması ve araştırılması istenmiştir. E-ticaret kavramı açıklanarak dijital teknolojilerin üretim, dağıtım ve tüketim ağında gerçekleştirmiş olduğu değişiklikler analiz edilmiştir (MEB, 2018, 24-25). Üretim, dağıtım ve tüketim bu sınıf düzeyinde farklı boyutlar kazanarak geçmişteki meslek edinme alışkanlıkları ve günümüzde ortaya çıkan yeni meslek gruplarının öğrenilmesi hedeflenmiştir. Sivil toplum örgütlerinin yanında Türk tarihinden örneklerin bulunması vatandaşlık şuurunun korunması ve bu tip örgütlerin topluma katkılarının bilinmesi açısından önemli bulunmuştur. Günümüz teknolojisinde büyük yer edinen dijital pazarlamanın ise üretim, dağıtım ve tüketimdeki alışkanlıkları nasıl değiştirdiğini analiz etmek ve buna göre yol belirlemek önemsenmiştir.

2.5.3.6. Etkin Vatandaşlık

Vatandaş olarak görev ve sorumluluklarımızı yerine getirmede, fikir üretmede, bilgilerimizi pratiğe dökmede, etkinlikler yoluyla çevremize faydalı olmada en önemli unsur etkin vatandaş olmaktan geçmektedir. Müfredat programında sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk alt disiplinlerinin etrafında gelişen bir kavram olduğu belirtilmiştir. Grup, kurum ve sosyal örgütlerin bireyler ve kültür üzerindeki etkileri ile toplumumuzda ve diğer toplumlardaki durumun karşılaştırılması istenmiştir. Devlet yapısının önemini benimsenmiş, devleti güvenilir kılan ve toplumsal sorunlarda çözüm sağlayan işlevini öğretmek hedeflenmiştir. Egemenliğin kaynağının millet olduğu vurgusuyla bireysel hakların ve toplumsal düzenin sağlandığının öğrenilmesi gerekliliği belirtilmiş, toplumsal hizmetlere katılımı sağlayarak demokratik yöntemlerin uygulanması teşvik edilmiştir (MEB, 2018, 12).

Tablo 7: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler

Öğrenme Alanı	Sınıf	Kazandırması Beklenen	
		Değer	Beceri
Etkin Vatandaşlık	5	✓ Özgürlük ✓ Bağımsızlık	✓ Araştırma ✓ Sosyal Katılım
	6	✓ Eşitlik	✓ Eleştirel Düşünme ✓ Türkçeyi Doğru, Güzel ve Etkili Kullanma ✓ Politik Okuryazarlık
	7	✓ Barış	✓ Problem Çözme

Milli Eğitim Bakanlığı, 2018. **Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.** Ankara. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf [17.07.2019].

5. sınıf düzeyinde Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı, **özgürlük** ve **bağımsızlık** değerleriyle **araştırma** ve **sosyal katılım** becerilerinin kazandırılmasını en baş hedefler olarak koymuştur. SB.5.6.1. numaralı kazanım bireysel ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması için çalışan kurumların ilişkilendirilmesini öngörürken, öğrencinin günlük yaşamda karşılaştığı bu kurumların vatandaşların haklarını koruma ve geliştirme gibi etkinliklerinin incelenmesi ve e-devlet portalının vermiş olduğu hizmetlerin öğrenilmesini istemektedir. SB.5.6.2. kodlu kazanımda yaşanılan yerin yönetim birimlerinin öğrenilmesi teşvik edilmiştir. Diğer kazanımda temel hakların korunması, özellikle katılım ve düşünce özgürlüğü hakkının değerlendirilmesi istenmiştir. Son kazanım olan SB.5.6.4. ‘’Milli egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizin Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir’’ ifadesi doğrudan milliyetçilik duygusunun vatandaşlık duygusuna yansımasıdır (MEB, 2018, 19).

6. sınıf düzeyinde bu öğrenme alanı **eşitlik** değeri ile **eleştirel düşünme, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma** ile **politik okuryazarlık** becerileri etrafında bir eğitim öngörmüştür. Kazanımları incelediğimizde, demokrasinin temel ilkelerini yerine getirmek adına farklı yönetim biçimlerinin karşılaştırılması ile Türkiye Cumhuriyeti’nde **yasama, yürütme, yargı organlarının ilişkisi ve kuvvetler ayrılığı ilkesi** ilk iki kazanımı oluşturmuştur. **Politik okuryazarlık** becerisi gereği siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının medya ve kamuoyu tarafından nasıl

etkilendikleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Demokrasinin önemine bir kez daha vurgu yapılırken, 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü'nün değerlendirilmesi istenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak hak ve sorumlukların güvence altında olduğu vurgulanmış, konu biraz daha özele indirilerek kadın haklarının Türk tarihinden ve güncel yaşamdan örneklerle desteklenmesi amaçlanmıştır (MEB, 2018, 22). Bu sınıf düzeyinde Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı vasıtasıyla demokrasi kavramı üzerinden hak ve sorumlulukların bilinmesine önem verilmiştir. 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü ile kadın hakları konusuna ayrı bir parantez açılarak, toplumun kanayan yaralarına parmak basan kazanım hedefleri olarak tespit edilmiştir.

Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı 7. sınıfta **barış** değerini ve **problem çözme** becerisini kullanmayı hedef olarak koymuştur. Konunun ilk kazanımı SB.7.6.1. geniş çerçeveden alarak demokrasinin ortaya çıkışını ve günümüze kadar geçirdiği evrimi ele almıştır. SB.7.6.2 kodlu kazanımda ''Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar'' ifadesi, konunun detaylarına inildiğinde TBMM ve Cumhuriyet'in ilanı gibi gelişmelerden bahsedilmesine neden olmuştur. Demokratik toplumlarda görülen antidemokratik uygulamalara değinilerek güncel sorunlar üzerinde durulmuş ve öğrencinin çevresinden yani aile, okul vb. ortamlardan demokratik uygulamaların değerlendirilmesi istenmiştir (MEB, 2018, 25). Bu sınıf düzeyinde demokrasinin tam olarak anlaşılması için temellerine kadar inilmiş ve antidemokratik durumların tespit edilerek öğrencinin doğru kararlar alması hedeflenmiştir. Ayrıca Atatürk'ün önder olduğu Türk demokrasisinin gelişiminin incelenerek bilinçli vatandaşlar olmanın temelleri atılmıştır.

2.5.3.7. Küresel Vatandaşlık

Tablo 8: 2018 Sosyal Bilgiler Programında Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanında Vatandaşlıkla İlgili Kazandırılması Gereken Başlıca Değerler ve Beceriler

Öğrenme Alanı	Sınıf	Kazandırması Beklenen	
		Değer	Beceri
Küresel Vatandaşlık	5	✓ Kültürel Mirasa Duyarlılık	✓ Araştırma ✓ Yaratıcılık
	6	✓ Kültürel Mirasa Duyarlılık	✓ Araştırma ✓ Eleştirel Düşünme
	7	✓ Barış ✓ Saygı	✓ İş Birliği ✓ Problem Çözme ✓ Kalıp Yargı ve Ön Yargıyı Fark Etme

Milli Eğitim Bakanlığı, 2018. **Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.** Ankara. http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf [17.07.2019].

Günümüzde başta teknolojik gelişmelerin etkisiyle dünya ulusları arasında artan iletişim olanakları, inançlar, fikirler, kültürler vb. birçok özelliğin sınırları aşarak tüm insanlar tarafından kolaylıkla ulaşılabilen unsurlar haline gelmesine yol açmıştır. Öğrencilerden bu ilişkileri kavrama ve değerlendirmesi hususunda bilinçli olmaları istenmektedir. Küresel Bağlantılar öğrenme alanı; dünyadaki gelişmelerin takip edilmesini, karşılaşılan sorunlara çözüm üretilmesini ve bu konudaki mesuliyeti üstlenen Türk vatandaşlarının yetiştirilmesini hedeflemektedir (MEB, 2018, 12).

5. sınıf düzeyinde Küresel Bağlantılar öğrenme alanı **kültürel mirasa duyarlılık** değeri ile **araştırma** ve **yaratıcılık** becerilerinin geliştirilmesini temel hedefler olarak belirlemiştir. SB.5.7.1. numaralı kazanımda tarım, turizm, ulaşım vb. ekonomik faaliyet alanlarının öğrenci tarafından yaşadığı yer ve çevresi ile ülkemiz ve diğer ülkeler arasındaki ekonomik ilişkililerin değerlendirilmesini amaçlamıştır. Bunu yaparken ikinci kazanımda iletişim ve ulaşım olanaklarının rolü belirlenmeye çalışılmıştır. Turizm sektörüne ayrı bir kazanım belirlenerek farklı ülkelerin özellikle kültürel açıdan birbiriyle ilişkileri yorumlamasının yapılması istenmiştir. Küresel bağlantılar kavramının ilkelerinden olan ortak miras vasfının anlamı irdelenmiştir (MEB, 2018, 19). Öğrencinin bu düzeyde yakından uzağa yöntemin esas alınarak çevresinden dünya uygarlıklarına bir ilişki çemberi kurulmuş, kültür alışverişi

durumlarının analiz edilmesi istenmiştir. Ülkemizin merkeze alınarak diğer ülkelere bakış açısı geliştirilmek istenirken, insanlığın ortak miras olarak kabul ettiği kültürel varlıkların da yadsınamayacağı belirtilmiştir.

6. sınıfta bu öğrenme alanı işlenirken 5. sınıfta olduğu gibi **kültürel mirasa duyarlılık değeri** kazanımlarda bulunmuştur. **Araştırma** ve **eleştirel düşünme** ise başlıca hedeflenen beceriler olmuştur. 6. sınıf düzeyinde biraz daha millî hassasiyet gözetilerek kazanımlarda ülkemizin öncelikle diğer Türk Cumhuriyetleri ile kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkileri analiz edilmiş, sonra ise diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerin ele alınması yoluna gidilmiştir. SB.6.7.3 kodlu kazanımda ‘’Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder’’ cümlesiyle öğrencinin ülkesini sosyal bilimler açısından her alanda tanımasının gerekliliği vurgulanmıştır. SB.6.7.4. numaralı kazanımda öğrencilerin popüler kültür olarak adlandırılan kültürümüze ait olmayan unsurların medya yoluyla toplumu nasıl tesir altına aldığını fark etmesi istenmektedir (MEB, 2018, 22). 6. sınıf düzeyinde millî kültür kavramının üzerinde durularak kültürel miras değeri ön plana çıkarılmıştır. Millîlik vurgusu kazanımlarda en önemli durum olarak dikkat çekerken, kültürün korunması ve geliştirilmesi hedeflenmiştir. Vatandaşlık kelimesinin anlamlı olabilmesi için kültür olgusunun hayatta tutularak birleştirici ve bütünleştirici varlığımız olduğu duygusunun verilmesi ana hedefi betimlemektedir.

Küresel Bağlantılar öğrenme alanı 7. Sınıf düzeyinde **barış** ve **saygı** gibi değerlerle **iş birliği, problem çözme** ile **kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme** becerilerinin kazanılmasını amaçlamıştır. Kazanımlar bu düzeyde daha net ifadelerle belirtilmiş ve çözümlenmesi daha zor durumlarla öğrencilerin karşı karşıya kalması sağlanmıştır. İlk 2 kazanım; Türkiye’nin üye olduğu kuruluşlara örnekler ile Türkiye’nin bulunduğu ekonomik bölge ve kuruluşlar olarak belirlenmiştir. Bu kazanımlar Türkiye’nin dünya üzerindeki yerinin belirlenmesinde ve dünyanın diğer ülkeleriyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğunun kestirilmesini hedefleyen durumları ifade etmektedir. SB.7.7.3. numaralı kazanım kalıp ve ön yargıları yıkmak adına çeşitli kültürlere yönelik çalışmaları barındırmıştır. SB.7.7.4. kodlu son kazanımda ise küresel iklim değişikliği, doğal afetler, terör gibi dünyayı ilgilendiren küresel sorunların, öğrencilerin arkadaşlarıyla fikirler üreterek çözüm olabilecek senaryoları düşünmesi önerilmiştir (MEB, 2018, 25). 6. sınıfta millî kültür kavramı etrafında

gerçekleşen durumlar 7. sınıfta küresel boyut kazanarak tüm insanlığa ait sorunların ele alınması olarak güncellenmiştir. Başta Türkiye'nin diğer ülkelerle ilişkisine değinilse de her bir insanın birer dünya vatandaşı olduğu yani her insanı ilgilendiren, hepimizin ortak derdi olan bazı konuların da üzerinde durularak olaylara karşı duyarlı olmanın önemi belirtilmiştir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

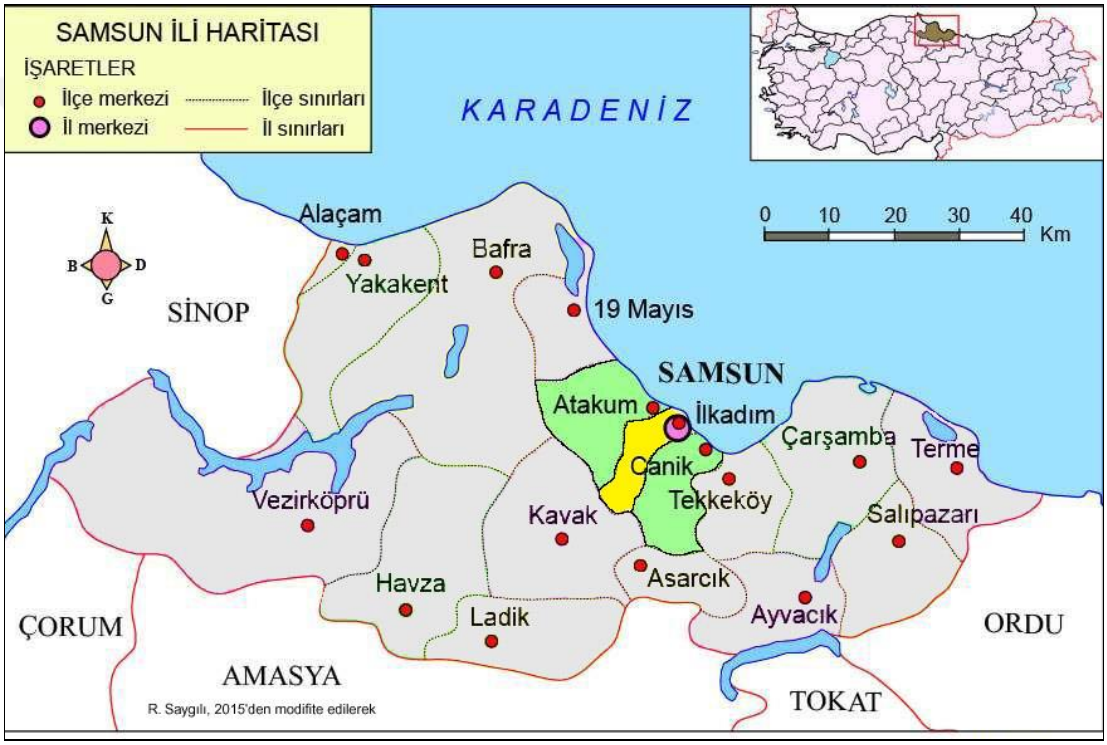
Araştırmanın amacı 2018 Sosyal Bilgiler dersi müfredat programında yer edinen vatandaşlık eğitiminin önemini belirlemek ve bu konuda mesleğini devam ettirmekte olan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini almaktır. Vatandaşlık eğitiminin geçmişten günümüze değişiminin işlendiği çalışmada, günümüz Türkiye'sinde ayrı bir disiplin olmadan çeşitli dersler içine dağıtılmış olması sorgulanmıştır. Sosyal Bilgiler dersi, dağılımdan en büyük payı alan ders olarak araştırmamıza konu olmuş vatandaşlık eğitiminin çerçevesi belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın alan yazın kısmında var olan araştırmalar incelenmiş, öğretmen görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile düzenlenmiştir.

Araştırma bulguları nitel araştırma yöntemleri ile analiz edilmiştir. Nitel araştırma insan davranışlarını veya tecrübelerini tarif etmek için kelimelerden veriler oluşturarak sonuca ulaşmayı hedefler. İlişkinin manasını ve türünü keşfetmek için elde edilen bulguların derinlik ve zenginlikleriyle yorumlanmasıdır (Gürsakal, 2001, 119-120). Nitel araştırma desenlerinden durum çalışması **(örnek olay)** kullanılmıştır. Durum çalışması literatürde örnek olay incelemesi veya vaka çalışması gibi adlar ile de anılmaktadır (Subaşı, Okumuş, 2017, 419). Durum çalışmaları, güncel bir olguyu gerçek hayat çerçevesinde ele alırken, olguların içinde bulunan durumlarla bağlantılarının kesin hatlarla belirgin olmadığı davranış biçimlerini incelemede kullanılır (Gürsakal, 2001, 118). Durum çalışmaları, bir veya birden fazla olayın, ortamın, programın, toplumsal bir zümrenin veya herhangi birbiriyle ilişkili olan sistemsel verilerin derin olarak incelendiği yöntemi tanımlamaktadır. Durum çalışmaları, bir varlığın mekâna ve zamana göre tanımlanarak ve özelleştirilerek araştırılmasıdır (McMillan, 2000'den aktaran Büyüköztürk ve diğ., 2016, 22). Creswell (2013, 97) durum çalışmasını; gerçek yaşam, güncel bir sistem veya belirli zaman içerisinde gerçekleştirilen durumlar hakkında gözlem, görüşme, görsel-işitsel malzemeler, dökümanlar, raporlar vb. vasıtalarıyla ayrıntılı biçimde bilgi toplandığı ve belirlenen durumların betimlenmesi ya da temalarının oluşturulduğu araştırma

deseni olarak açıklamaktadır. Elde edilen görüşmeler sonucunda değerlendirme aşaması içerik analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin vermiş olduğu cevapların çözümlenmesi ile verilerin sınıflandırılarak sonuca ulaşılmasında bu yöntemin önemi dikkat çekmektedir.

3.2. Çalışma Grubu

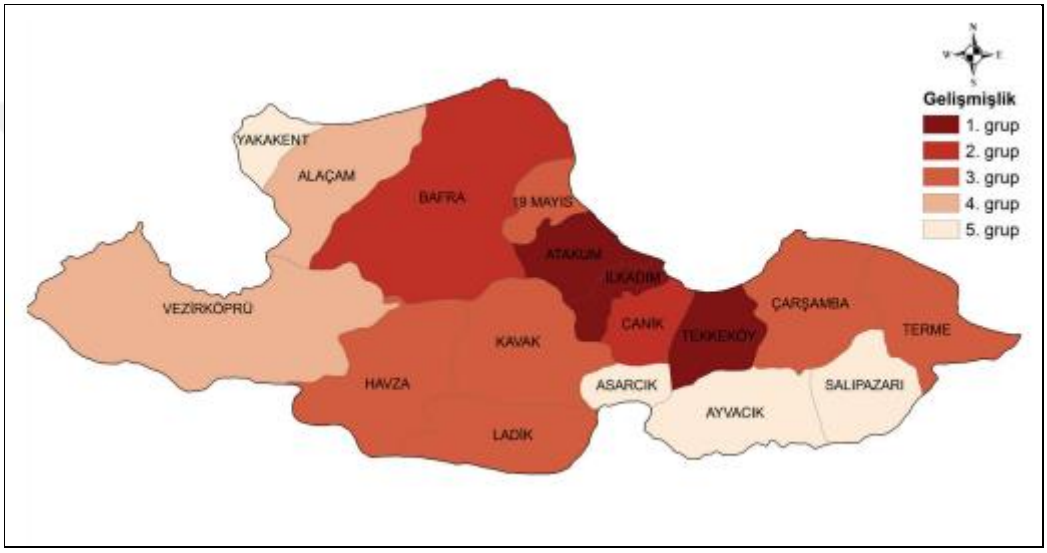
Araştırmanın çalışma grubunu Samsun ilinden üç farklı ilçeden toplam 18 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Bu öğretmenler Atakum, İlkadım ve Canik ilçelerinde görev yapmaktadırlar (Şekil 1).

Şekil 1: Çalışma Alanının Konumu

Samsun, Türkiye İstatistiki Bölge sınıflandırmasında TR83 Bölgesi içerisinde yer almaktadır. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı'nın yapmış olduğu çalışmada TR83 Bölgesi'nde yer alan Samsun, Amasya, Çorum ve Tokat illerinin toplam 50 ilçesinin dâhil edildiği bir sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi araştırması yapılmıştır. Düzeyi belirlemede 55 değişken kullanılarak analiz yapılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde sağlam temel bileşenler metodu kullanılarak araştırma kapsamında baz alınan değişkenlerin en yüksek açıklayıcı oranı belirlenmiştir. Değişkenlerin konu başlıkları içerisinde ''Nüfus ve Demokrasi, Eğitim, Tarım, Turizm vb.'' birçok alan içerisinde maddeler halinde ilkeler dikkate alınmıştır. İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasının verildiği tabloda 5 adet gruplandırma yapılmış ve 1. grup en gelişmiş,

5. grup ise en geri kalmış ilçeler sınıfına girmiştir. Araştırma sahası olan Samsun ilindeki Atakum, İlkadım ve Canik ilçelerinin sonuçları incelendiğinde; Atakum ve İlkadım ilçelerinin 1. grup, Canik ilçesinin ise 2. grupta yer aldığı belirlenmiştir. Atakum ilçesi 1. grupta yer almakla birlikte ayrıca endeks değeri 7,701955 puan ile TR83 bölgesindeki sosyo-ekonomik açıdan en gelişmiş ilçe olmuştur. İlkadım ilçesi ise yine sadece Samsun'da değil TR83 bölgesinde de Atakum'un ardından 7,36676 puan ile 2. sırada gelmiştir. Canik ilçesi Samsun'un merkez ilçelerinden biri olmasına karşın sosyo-ekonomik açıdan 2. grupta yer edinerek 3,574966 puan ile bir hayli geri kalmıştır (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2014, 5-11).

Şekil 2: Çalışma Alanının Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı. 2014. **TR83 Bölgesi İlçeleri Sosyo - Ekonomik Gelişmişlik Endeksi.** Samsun.

Araştırmanın çalışma grubunu yaşları 31 ile 55 arasında değişen 18 öğretmen oluşturmaktadır. Örnekleme yöntemleri seçkisiz örnekleme yöntemleri ve seçkisiz olmayan örnekleme yöntemleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu araştırmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçsal örneklemenin maksimum çeşitlilik örnekleme deseni kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme, incelenen sorunun kendi içinde benzeşik farklılarını ortaya koyma hedefindedir. Temel amaç, belirlenen farklı durumların ortak veya ayrı yönlerinin ortaya çıkarılmasıdır (Büyüköztürk ve diğ., 2016, 84-91). Maksimum çeşitlilik örnekleme deseninde amaç; çeşitlilik gösteren durumlar arasında ortak veya paylaşılan olguların bulunup bulunmadığını ortaya koymak ve bu çeşitliliğe göre sorunun farklı niteliklerini belirlemektir (Yıldırım, Şimşek, 2016, 119). Araştırma kapsamında Samsun ilinde merkezi konumda yer alan Atakum, İlkadım ve Canik olmak üzere üç ilçede Milli Eğitim

Bakanlığına bağlı sekiz (8) ortaokulda görev yapan ve araştırmaya katılmak için gönüllü olan 18 sosyal bilgiler öğretmeni ile görüşmeler yapılmıştır.

Yapılan görüşmelerin hem ses kayıtları tutulmuş, hem de görüşme esnasında açık notlar alınmıştır. Daha sonra bunlar birleştirilerek her katılımcıya ait görüşme kayıtları ortak metne dönüştürülmüştür. Böylece 18 adet mülakat formu tamamlanmıştır (Tablo 9).

Tablo 9: Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Mezuniyet ile Çalışma Yeri ve Cinsiyet Arasındaki İlişkisi

Mezuniyet	**Okulun bulunduğu ilçe**						**Toplam**
	Atakum		İlkadım		Canik		
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Coğrafya Öğ.	2	1	1				4
Tarih Böl.	1			1			2
Tarih Öğ.	2	1		1	2		6
Sosyal Bil. Öğ.	1	1	1		1	1	5
Sınıf Öğ.					1		1
Toplam	6	3	2	2	4	1	18

Araştırma bulgularına mülakat formları üzerinden nitel bir yöntem olan içerik analizi ile ulaşılmıştır. Veriler elde edilirken veri kaybı yaşanmasını önlemek ve kıyaslama yapabilmek amacı ile kodlamalar yapılmıştır. Araştırmaya katılanların kişisel verilerini korumak amacı ile öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3...biçiminde kodlanarak çalışmaya dâhil edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Araştırma kapsamında amaçlanan sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersi kapsamında vatandaşlık eğitimi konusundaki etkililiğini tespit etmek olmuştur. Öğretmenlerin görüşleri açık uçlu sorular vasıtasıyla yarı yapılandırılmış form üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşme tekniği araştırma kapsamında yanıtı aranılan soruların ilgili katılımcılar tarafından cevaplanarak veri toplama işlemini ifade

etmektedir. Görüşme esnasında tüm durumlar dikkate alınarak bu durumların birbirleriyle ilişkisi incelenmektedir. Bu çalışmada görüşme tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemde sorular önceden hazırlanmakla birlikte sorulma sırası değiştirilebilir ya da görüşmenin gidişatına göre sorular esnetilebilmektedir. Sorular açık uçlu hazırlanarak analiz etmenin kolaylaştırılması sağlanmaktadır (Büyüköztürk ve diğ., 2016, 153-154). Yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacı soruları önceden hazırlar. Görüşmenin akışına göre katılımcıya yan veya alt sorular yöneltilerek, kişinin cevaplarını detaylandırması sağlanabilmektedir. Katılımcı, belli soruları başka soruların içinde cevaplamışsa araştırmacı bu soruları sormayabilir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği belirli düzeyde standarlık ve esneklik barındırması nedeniyle eğitim bilim çalışmalarına daha uygun bir teknik olarak görünmektedir (Türnüklü, 2000, 547).

Veri toplama aracı yapılan literatür çalışmaları sonucunda araştırmacı tarafından uzman görüşleri alınarak geliştirilmiştir. Veri toplama aracının geliştirilmesi aşamasında literatürde bulunan vatandaşlık eğitimiyle ilgili yazılan kitaplar, makaleler, tezler vb. kaynaklar incelenerek konunun teorik altyapısı oluşturulmuştur. Sosyal Bilgiler dersinin gelişim aşamaları Dünya'da ve Türkiye'de incelenerek geçmişten günümüze yaşamış olduğu değişim tetkik edilmiştir. Sosyal bilgiler disiplininin vatandaşlık eğitimiyle ilişkisine değinilerek bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. Sosyal Bilgiler dersi ve ders kapsamındaki vatandaşlık eğitiminin işleyişiyle ilgili yazılmış kitaplar, tezler ve makaleler okunarak bu alanda literatüre ait birikim sağlanmıştır. Elde edilen sonuçlar neticesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Form oluşturulduktan sonra nitel araştırma konusunda bilgi sahibi olan 3 akademisyenin görüşleri alınmış ve forma son şekli verilmiştir.

3.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama işlemi öğretmenlerle çalıştıkları kurumlarda yapılan yüz yüze görüşmeler sonucu oluşturulmuştur. Görüşmeler sırasında ortamın olumsuz etkisini en aza indirmek için sessiz ve katılımcı dışında kimsenin olmadığı ortamlar tercih edilmiştir. Böylece araştırmacının ve katılımcının rahat bir şekilde kendisini ifade edebildiği varsayılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı ve değerlendirmek istediği kıstasların bilgisi

verilmiş, katılımcıların istekleri doğrultusunda müsait olunan zaman ve ortamın oluşturulmasıyla birlikte buluşma ve görüşmeler sağlanmıştır. Görüşmelerin esasları belirlenirken katılımcılardan ses kaydı alınması için izin istenmiş, katılımcıların izni dâhilinde ses kaydı alınmıştır. Ses kayıtlarıyla beraber yazılı not tutulmuştur. Yapılan her görüşmenin ardından ses kayıtları yazıya dökülerek kayıt altına alınmıştır. Ses kayıtlarının metin haline getirilmesi aşamasında katılımcıların vermiş olduğu cevaplar titizlikte metne aktarılmış, görüşmeler esnasında tutulan notlar ile kontrol edilmiştir. Analiz aşamasında ilk olarak sorulan sorulara verilen cevaplar üzerinden katılımcıların yanıtsız bıraktığı sorular olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Toplamda 21 katılımcıyla yapılan görüşmelerde 3 katılımcının sorulara verdiği cevapların sağlıklı olmadığı tespit edilmiş ve bu katılımcılar kapsam dışı bırakılarak sağlıklı cevaplar veren 18 öğretmenin verileri üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilen veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, önceden belirlenmiş kurallara uygun kodlamalarla var olan metindeki sözcüklerin daha küçük içerikler barındırarak kategorilerle özetlendirilmesidir. Metin veya metinlerdeki kavramların anlamları ve ilişkilerinin belirlenerek analiz etme, metinden mesaja ilişkin çıkarımda bulunma yöntemidir (Büyüköztürk ve diğ., 2016, 250). Bu çalışmada içerik analizi kullanılarak görüşme sonrasında öğretmenlerin tutumları ve düşünceleri elde edilen en önemli kazanımlar olmuştur.

İçerik analizi sürecinde şu aşamalardan geçilmiştir:

- Katılımcıların sorulara verdiği cevaplar not edildikten sonra birkaç kere okunmuş ve önemli görülen yerler işaretlenerek belli başlı kavramlar belirlenerek kısaca yanlarına notlar düşülmüştür.
- İkinci aşamada katılımcıların vermiş olduğu cevaplar kodlanarak ileride oluşturulacak tabloların temeli kurulmuştur.
- Sorulara benzer cevaplar veren katılımcılar aynı başlık altında toplanarak değerlendirme kısmı için kolaylık sağlanmıştır.
- Kodlamalar sonucu oluşturulan başlıklarda tablolar oluşturulmuş, cevaplar frekans değeriyle birlikte belirtilmiştir.

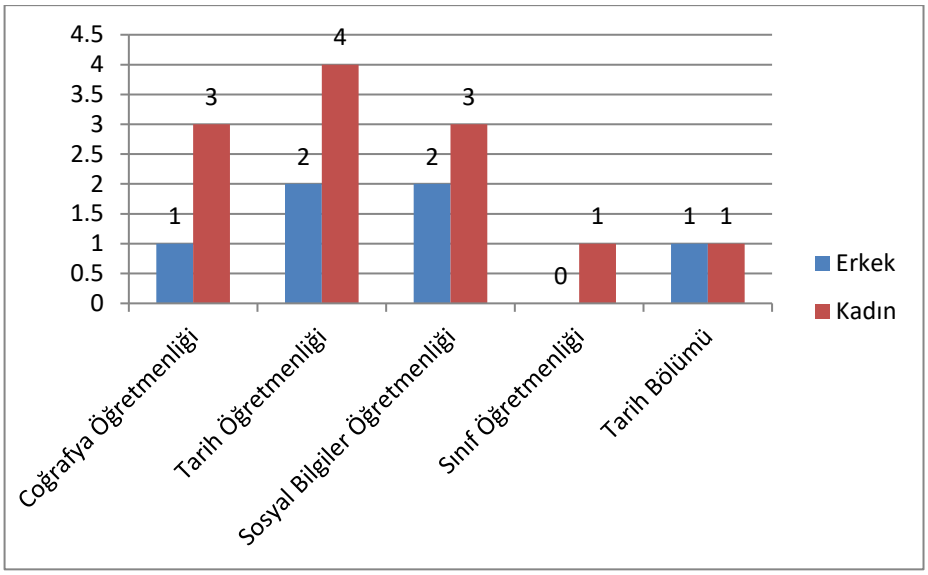
Yukarıdaki işlemler gerçekleştirildikten sonra başlıkların ve kategorilerin birbiriyle uyumu tekrar kontrol edilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmada katılımcılara toplam 11 soru yöneltilmiştir. Bu sorular analiz yapılırken kapsam benzerliğine göre üç gruba ayrılarak değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularımızın **ilk kısmını** kişilere ait demografik veriler oluşturmaktadır. **İkinci kısmında** vatandaşlık eğitimi konusunda öğretmenlerin görüşlerine yer verilmeye çalışılmıştır, bu yapılırken Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitiminin verilmesindeki yeterliliği, Sosyal Bilgiler müfredatının vatandaşlık eğitimi konusundaki yeterliliği ve Sosyal Bilgiler öğretmeni olarak ideal vatandaş yetiştirme konusunda kendi öz yeterliliklerinin değerlendirilmesi istenmiştir. Elde edilen bulgulardan vatandaşlık eğitiminde üç ana unsur olan müfredat, kitap ve öğretmen üçlüsünün etkisi sorgulanmıştır. **Üçüncü kısımda** ise Vatandaşlık eğitiminin verilmesinde kültürel değerlerin, sınıf içi ve sınıf dışı eğitsel faaliyetlerin, sosyal sorumluluk projelerinin etkisi konusunda öğretmen görüşlerine yer verilmiştir. Son olarak toplumlarda gerçekleşen önemli toplumsal olayların (Veda Hutbesi, Sanayi İnkılabı, Fransız İhtilali vb.) vatandaşlık eğitimine etkileri öğretmenlerin penceresinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.1. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Katılımcıların cinsiyetlerini incelediğimizde %67 (f=)12 kadın, %33 (f=6) erkek öğretmen olarak dağılım gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların hepsi sosyal bilgiler öğretmenliği görevini yapmakla birlikte, mezun oldukları okul ve aldıkları eğitim biçiminin farklılıkları göze çarpmaktadır. 18 öğretmen arasından yalnızca %28 (f=5) sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu olması dikkat çekicidir. En çok alan mezunu ise %44 ile Tarihçilerdir. Katılımcıların %33 (f=6) Tarih Öğretmenliği ve %11(f=2) Tarih Bölümünden mezundur. Öğretmen grubumuzda %22 (f=4) Coğrafya Öğretmenliğinden, %6 (f=1) sınıf öğretmenliğinden mezundur (Şekil 3.) Tüm branş mezunları arasında tecrübesi daha az olan öğretmenlerin sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun bireylerden oluşması Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programlarının ülkemizde 1998 yılından sonra faaliyete geçmesi ile ilgilidir.

Şekil 3: Katılımcıların Mezun Oldukları Okullara ve Cinsiyete Göre Durumu

1968 yılında sosyal bilgiler dersinin ortaokul müfredatına girmesiyle birlikte bu alanda oluşan açıklık, sayısı sadece 5 olan Eğitim Enstitülerinin Edebiyat Bölümlerinde açılan sosyal bilgiler adındaki programlar ile giderilmek istenmiştir. Bu uygulama 1978 yılına kadar devam ettikten sonra takip eden süreçte 1998 yılına kadar 20 yıl boyunca Yüksek Öğretmen Okulları adı altında yapılandırılmıştır. 1978 yılında kaldırılan Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı 1998 yılında eğitim fakültelerinde yeniden yer almaya başlasa da ilk mezunlarını 2000'li yılların başında vermiştir. Bu süreçte Sosyal Bilgiler dersi için oluşan öğretmen açığı tarih ve coğrafya öğretmenleri tarafından kapatılmaya çalışılmıştır (İnan, 2014, 13). Öğretmenlik tecrübe süresi 8 ile 13 yıl arasında değişen Ö2, Ö8, Ö9, Ö13 ve Ö15 sosyal bilgiler öğretmenliği mezunudur ve araştırmamıza dahil olan diğer katılımcılara göre daha kısa süreli öğretmenlik deneyimine sahiptirler.

Katılımcıların mezun oldukları fakültelerin ağırlıklı olarak eğitim fakültesi olması ise olumlu diyebileceğimiz bir durum olarak dikkat çekmektedir. Yalnızca Ö3 ve Ö17 kodlu öğretmenlerin Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun kişiler olduğu belirlenmiştir. Ö9 katılımcılar içerisinde yüksek lisans mezunu tek öğretmen olmuştur. Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans mezunu olan öğretmenimiz, yüksek lisans öğreniminde Eğitim, Yönetim ve Denetim alanında öğretim görerek eğitim-öğretimin idarecilik alanında tahsilini devam ettirmiştir.

Araştırma Samsun ilinde farklı sosyo - kültürel yapıya sahip ve merkezi konumdaki üç ilçede gerçekleşmiştir. Burada amaç vatandaşlık eğitimine bakış açısından sosyo - kültürel yapının etkisinin olup olmadığı, var ise ne olduğunun ortaya konması

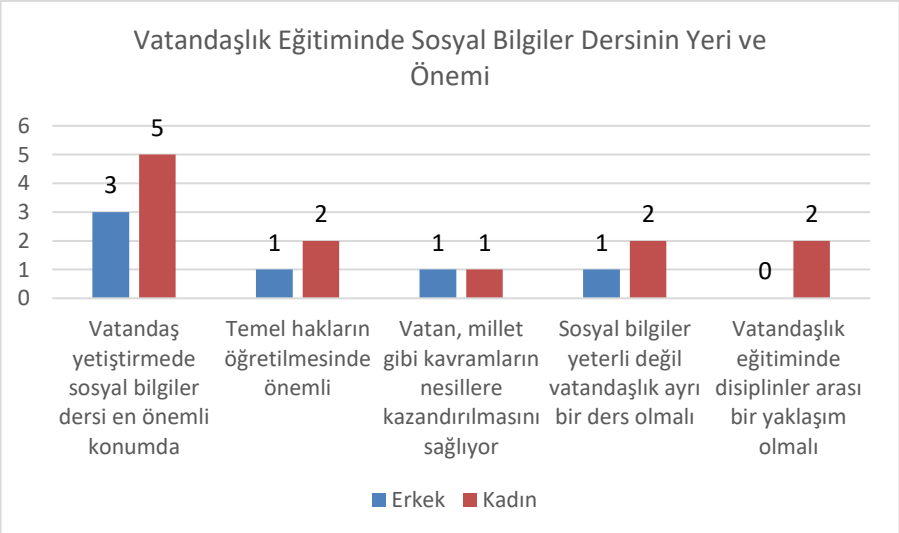
olmuştur. Öğretmenlerin %50'si (f=9) Atakum, %28'i (f=5) Canik, %22'si (f=4) İlkadım ilçelerinde görev yapmaktadırlar.

4.2. Vatandaşlık Eğitiminin Öğretmen Görüşlerine Göre Yeterliliği

Bu bölümde vatandaşlık eğitimi ve sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık eğitiminin genel bir öngörüsü yapılmıştır. Katılımcılara yöneltilen sorular; vatandaşlık eğitiminin sorunları, geliştirilmesi gereken yönleri, sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimi konusunda yeterliliği ve vatandaşlık eğitimi konusunda öğretmenlerin kendilerini değerlendirerek üzerine düşen sorumluluklarını belirtmeleri istenmiştir. Görüşme formunda yöneltilen sorular ve alınan geri dönüşler neticesinde 3 alt başlık oluşturularak bulgular analiz edilmiştir.

4.2.1. Ders Müfredatının Yeterliliği Konusunda Öğretmen Görüşleri

Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimini kapsayan bir program olması araştırmanın temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda öğretmenlerden konu hakkında görüş alırken öncelikle vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemi hakkında düşünceleri sorulmuştur. Ayrıca vatandaşlık eğitiminin verilmesinde sosyal bilgiler dersinin diğer derslerden farklı yönleri de araştırma kapsamında sorgulanmıştır.

Şekil 4: Vatandaşlık Eğitiminde Sosyal Bilgiler Dersinin Yeri ve Önemi

Şekil 4 incelendiğinde öğretmenlerin görüşlerinin ağırlık kazandığı noktanın ''vatandaş yetiştirmede Sosyal Bilgiler dersinin en önemli ve yegâne ders'' olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu görüşü savunan 8 katılımcının 3 tanesi sosyal

bilgiler öğretmenliği mezunuyken, 5 katılımcı diğer alanlara dengeli olarak dağılım göstermiştir. Bu görüşü savunan katılımcıların yarısı Atakum ilçesinde görev yapmakta olan öğretmenler iken diğer yarısının İlkadım ve Canik ilçelerinde ikişer öğretmen olarak dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Okulun bulunduğu ilçenin gelişmişlik düzeyi ile bu görüş arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Bu görüşü savunan katılımcılardan Ö1 ‘’Tabii ki önemi diğer derslere göre çok büyük. 5. sınıftan 8. sınıfa kadar sosyal bilgiler dersi içinde vatandaşlık eğitimini veriyoruz’’ şeklinde ifade ederken Ö8’de benzer görüşle ‘’Sosyal bilgiler dersinde özellikle 5. sınıflardan itibaren vatandaşlık eğitimini derinlemesine işlemeye başlıyoruz. Sosyal bilgiler dersini diğer derslerden bu yönde farklı ve anlamlı buluyorum’’ sözleriyle belirtmiştir. Ö9 ise farklı bakış açısıyla yine aynı sonuca çıkarak "Sosyal bilgiler dersi, kazanımları itibariyle diğer derslerden farklı olarak toplumu merkeze aldığı için vatandaşlık eğitimi açısından daha önemli’’ sözleriyle ifade etmiştir.

Sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık eğitiminin verilmesinin ‘’temel hakların öğretilmesi’’ konusunda faydalı bulan görüşün ise 2’si Atakum, 1’i Canik’te görev yapmakta olan öğretmenlere aittir. Bu görüşte dikkat çeken taraf ise 3 katılımcının da tarih öğretmenliğinden mezun olmuş olmasıdır. Tarih öğretmenliği mezunu olan katılımcılar, vatandaşlık eğitimini temel hakların öğretilmesi konusunda faydalı görmektedir. Bu görüş üzerine Ö10 ‘’Sosyal bilgiler konuları içerisinde hak, özgürlük, vatandaşlık gibi kavramları derslerde öğretiyoruz. Sosyal bilgiler hayatın içinde bir ders dolayısıyla hayatta işimize yarayacak olan bilgileri öğretiyoruz’’ sözleriyle düşüncelerini ifade etmiştir.

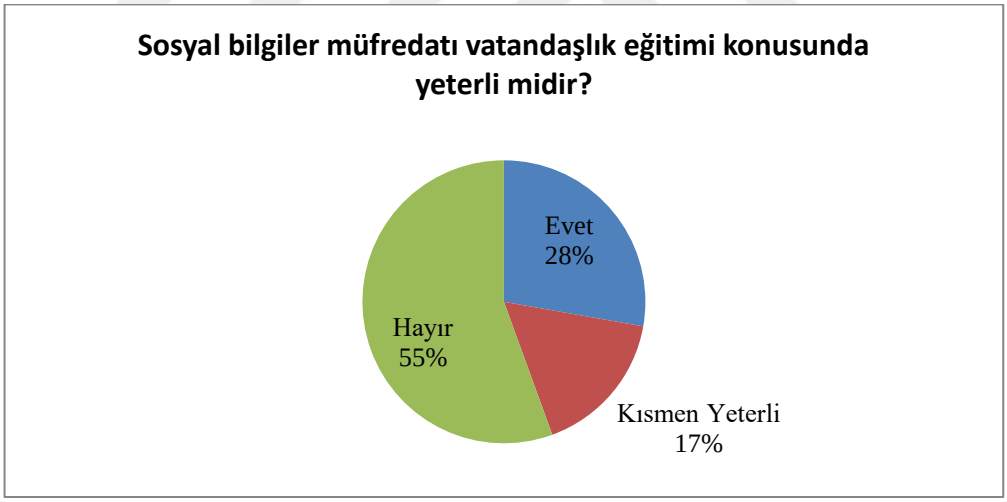
‘’Vatan, millet gibi kavramların nesillere kazandırılması’’ görüşü ise 2 öğretmen tarafından belirtilmiş, tarih bölümünden mezun olan öğretmenimiz İlkadım ilçesinde, coğrafya öğretmenliğinden mezun olan öğretmenimiz ise Atakum ilçesinde görev almaktadır. Bu konu hakkında Ö12 ‘’Çocukların vatanını, milletini, bayrağını, ülkesini tanımasında sosyal bilgiler dersinin büyük önemi var’’ şeklinde görüşünü bildirmiştir.

Dikkat çeken görüşlerden biri ise vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler dersi içerisinde pasif kaldığını düşünerek, kendisine ait bir ders programının olması gerektiği savunmaktadır. Bu görüşü savunan öğretmenlerin 2’si Atakum, 1’i Canik ilçesinde görevini eda etmektedir. 2 katılımcı coğrafya öğretmenliği mezunu, 1 katılımcı ise tarih bölümü mezunudur. Bu konu hakkında Ö7 ‘’Sosyal bilgiler

vatandaşlık eğitimini vermede yeterli değil, ayrı bir ders olarak da verilmeli'' demiştir.

Vatandaşlık eğitiminin yalnızca Sosyal Bilgiler dersinin işi olmadığını diğer derslerle birlikte ''disiplinler arası bir yaklaşım'' ile eğitim verilmesi gerektiğini savunan görüşte ise her 2 öğretmenin de sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun bireylerden oluşması dikkat çekicidir. Ö17 bu konu hakkında ''Son derece önemli ancak bu görev sadece bizim branşımıza yüklenmemeli. Diğer branş öğretmenleri de bize yardımcı olmalı. Eğitim camiasında görev yapan herkesin sorumluluğudur vatandaş yetiştirmek'' sözleriyle kendisini ifade etmiştir.

Yukarıdaki soru ve görüşler sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimi konusundaki yeterliliğini sorgulamıştır. Dersin yüzeysel olarak değerlendirmesi yapıldığında öğretmenlerin bu konu hakkında yapmış oldukları açıklamalara yer verilmiştir. Aşağıda oluşturulan şekiller, yazılı açıklamalar, öğretmen görüşleri ve yapılan tespitler Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimi konusunda yeterliliğinin müfredat açısından değerlendirilerek daha detaylı bir inceleme fırsatını doğurmuştur.

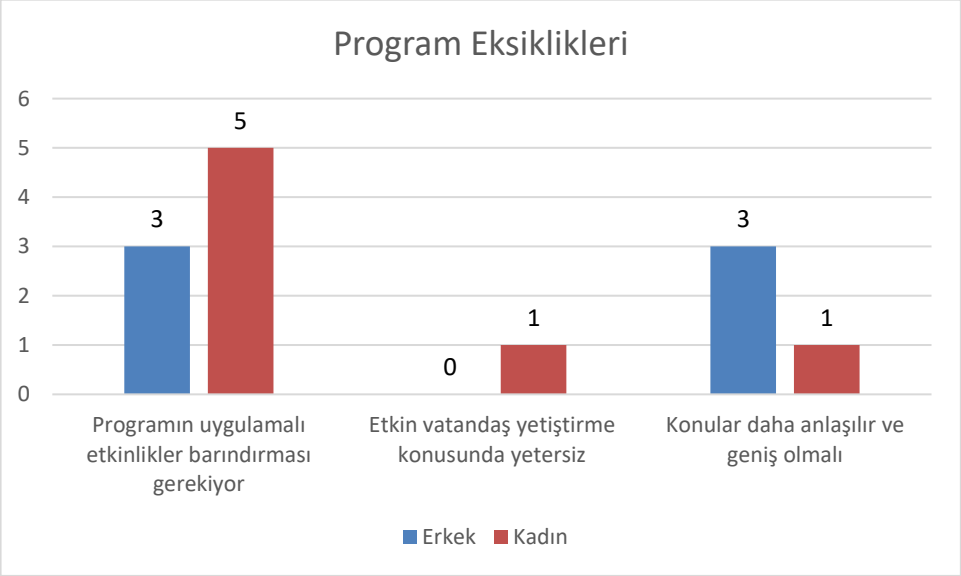

Şekil 5: Sosyal Bilgiler Müfredatının Vatandaşlık Eğitimi Konusunda Yeterliliği

Araştırma kapsamında temel alınan 18 katılımcıdan 5 tanesi sosyal bilgiler müfredat programının vatandaşlık eğitimi konusunda yeterli (%28) olduğunu düşünürken 10 katılımcı ise ders programını yetersiz (%55) bulmuştur. 3 katılımcı (%17) programı bazı noktalarda yeterli bulmasına karşın eksikliklerini de söylemiştir (Şekil 5). Sosyal Bilgiler ders programının ve dolayısıyla ders işleyişinin yetersiz ya da kısmen yetersiz olduğu durumlar 13 katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Araştırmamızın en kalabalık grubunu oluşturan tarih öğretmenliği mezunu katılımcıların (6 kişi) hiçbiri programı tam anlamıyla yeterli bulmamıştır. Araştırmaya katılan 6 erkek

öğretmenden hiçbirinin sosyal bilgiler öğretim programını vatandaşlık eğitimi konusunda tam olarak yeterli bulmaması da dikkat çekicidir.

Programı yeterli bulduğunu söyleyen 5 katılımcıdan 2'sinin sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun, 2'sinin coğrafya öğretmenliğinden mezun ve 1 katılımcının da tarih bölümünden mezun bireyler olduğu tespit edilmiştir. 5 katılımcıdan 1 tanesi İlkadım ilçesinde görev yapmaktayken ikişer katılımcı Atakum ve Canik ilçelerinde öğretmenlik mesleğini icra etmektedir.

Şekil 6: Sosyal Bilgiler Müfredatının Yetersiz Olduğu Konular

Araştırmada katılımcı olarak yer alan 18 öğretmenden 13'ü (%72) müfredat programının yetersizliklerinin olduğunu düşünmektedir. Programın eksikliklerinin olduğunu düşünen 13 öğretmenden 8'i, ders programının uygulamalı olmadığını bu konuda çok zorluk çektiklerini söylemiştir. Öğretmenler, işlenen konuların öğrenci düzeyine uygun olduğunu düşünseler bile öğrenilen bilgilerin kalıcı hale gelmesi için çocuğun yaparak-yaşayarak öğrenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Araştırmamıza katkı sağlayan 5 sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu bireyden 3'ü programın uygulamalı olmadığını, bilgilerin teoride kalarak pratiğe dökülmeden çoğunun unutulup gittiğini düşünmektedir. Programın yetersiz olduğu görüşünü savunan 2 coğrafya öğretmenliği mezunu öğretmen de yine bu düşüncededir. 2 tarih öğretmenliği ve 1 tarih bölümü mezunu öğretmen de bu fikir doğrultusunda görüş bildirerek programın uygulamalı etkinlikler konusunda yetersizliğini öne sürmüşlerdir.

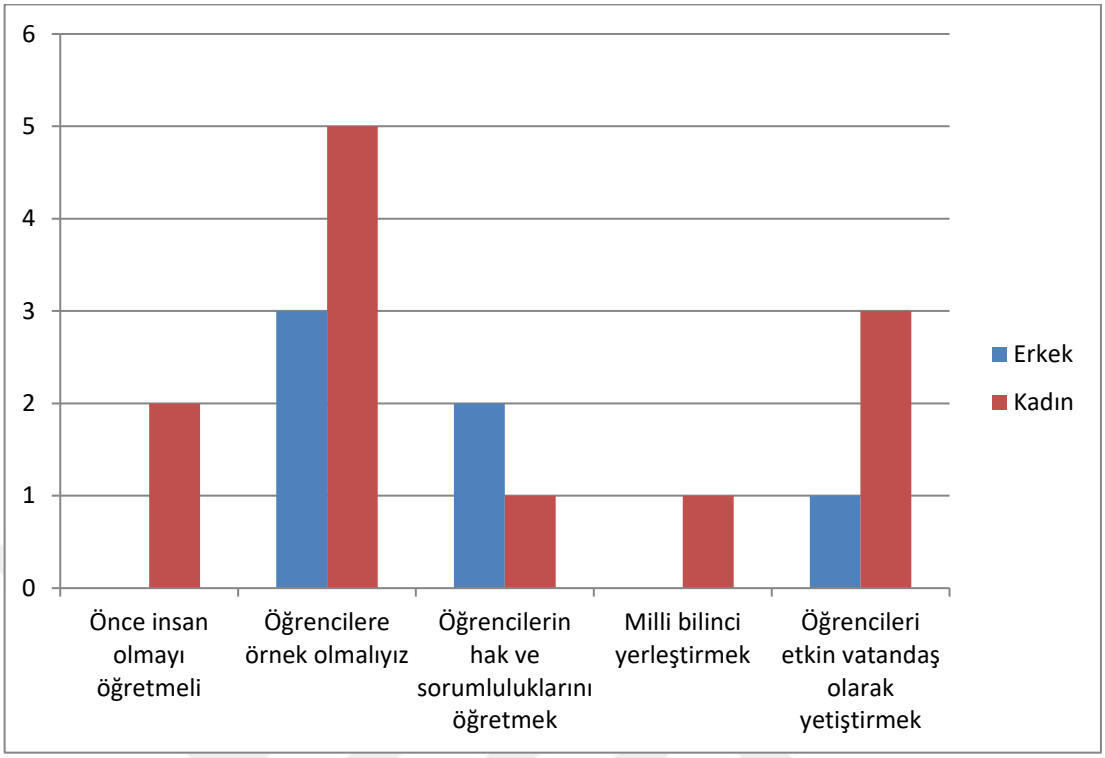
Bu görüşü savunan öğretmenlerin 4'ü Atakum, 3'ü İlkadım ve 1 tanesi de Canik ilçesinden olduğu tespit edilmiştir. Çağdaş öğrenme modeli yaparak-yaşayarak öğrenme ve onun yöntemlerinden biri olan uygulamalı eğitim, insani gelişmişlik düzeyi Canik ilçesine göre daha yüksek olan Atakum ve İlkadım ilçelerinde görev yapmakta olan öğretmenler tarafından daha çok benimsenmiştir.

Bu düşünceye sahip katılımcılardan Ö8 ''Çocukları eğitirken etkinlikler ve uygulamalarla pekiştirmeye zaman kalmıyor. Müfredatın biraz daha yalınlaştırılırken öğrencilerin bakış açılarını geliştirecek etkinlikler eklenebilir. Konu başlıklarını doğru buluyorum ancak bilgiler teoride kalıyor yaparak yaşayarak öğrenemiyorlar'' diyerek programın kısmen doğru olduğunu savunmuştur. Ayrıca konuların yoğunluğundan da şikâyet edilerek öğretmenin çaresiz durumda bırakıldığı, öğrencilere yaparak-yaşayarak öğretim sağlamak için zaman kalmadığını belirtmiştir. Ö13 ''Uygulamalı biçimde düzenlenmesi müfredatın iyileştirilmesi anlamına gelir'' derken Ö16 bilgilerin uygulamalı olması konusun da en büyük sorumluluğun ailede olduğu görüşünü şu sözlerle savunmuştur ''Öğreniyoruz ama uygulama yapamıyoruz. Ailesinde gördüğü şeyler bazen öğrenciyi olumsuz etkiliyor. Ailesi söz hakkı vermiyorsa sınıfta da söz hakkı almasını bilmiyor. Veli profilinin yansımasını görüyoruz bu nedenle önce ailenin eğitilmesi gerekiyor'' demiştir.

Son yıllarda özellikle sosyal bilgiler müfredat programında üzerinde önemle durulan etkin vatandaşlık konusu ise araştırmaya katılan öğretmenler tarafından göz ardı edilmiştir. Yalnızca bir katılımcı programın etkin vatandaş yetiştirmesi gerektiği durumuna değinerek bu noktaya dikkat çekmiştir.

Verilen cevaplar içerisinde ''Konular daha anlaşılır ve geniş olmalı'' görüşü de 4 katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Konuların yeterince anlaşılır olmadığını düşünen Ö6 ''Hak ve özgürlük kavramlarının birbirinden ayırt edilmesi konusunda sıkıntı yaşıyoruz. Sosyal bilgiler müfredatında ve ders kitaplarında bu ayrımın yeterli derecede belirtilmediğini düşünüyorum'' demiştir.

4.2.2. Öğretmenin Yeterliliği

Şekil 7: Öğretmenlerin İdeal Vatandaş Yetiştirmede Üzerine Düşen Sorumluluklar

Öğretmenlerin ideal vatandaş yetiştirme konusunda kendilerine düşen sorumlulukların belirtildiği Şekil 7'de görüşlerin 5 başlık altında toplandığını görmekteyiz. 2 kadın öğretmenimiz vatandaşlığın bir anlam ifade edebilmesi için öncelikle insani değerlerin öğrencilere kazandırılması gerektiğini düşünmektedir. Coğrafya öğretmenliğinden mezun olan katılımcı İlkadım ilçesinde, tarih öğretmenliğinden mezun olan katılımcı ise Canik ilçesinde ki bir ortaokulda görev yapmaktadır. Ö7 ''Benim için ideal vatandaş yetiştirmekten çok ideal insan yetiştirmek önemli. Yeni nesillerin değerlerini kaybetmiş olmaktan kurtarmak hedefim. Öğretmen bu konularda model olmalıdır. Olumsuzluklar içinde olumluyu görmeye, düşünce özgürlüğü ve demokrasi kültürünü öğrencilerime vermeye çalışıyorum'' cümleleriyle bu yöndeki görüşlerini belirtmiştir.

8 katılımcı ise ''Öğrencilere örnek olmalıyız'' diyerek bir nevi bütün sorumluluğu üzerine alarak öğrencileri kendilerinin bir yansıması olarak gören anlayış olmuştur. Araştırmaya katkı sağlan 6 erkek öğretmenin yarısı bu görüşte birlik ederek dikkat çekmektedir. 5 adet sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu öğretmenden 3 tanesinin yine bu görüşte birleştiği saptanmıştır. Diğer katılımcıların mezun oldukları bölümlerin ise 3 tarih öğretmenliği ve 2 coğrafya öğretmenliği mezunu kişilerden

oluştuğu belirlenmiştir. Araştırmada yer alan katılımcıların demografik bilgileri incelendiğinde 6 tarih öğretmeninin ve 4 coğrafya öğretmenin yarısı bu görüşte hemfikir olmuşlardır. Öğretmenlerin benimsediği öğrencilere örnek olma fikri, 18 katılımcı içerisinden 8'inin ortak görüşü olmasının yanında öğretmenlerin farklı bölümlerden mezun olsa dahi ortak görüşü olduğunu ortaya koymuştur. 4 öğretmen Atakum, ikişer öğretmen de İlkadım ve Canik ilçelerindeki öğretmenlerin görüşleri olarak belirlenmiştir. Öğrencilere örnek olma görüşü her kesimden öğretmen tarafından benimsenen bir yaklaşım olarak görülmüş ve öğrencilerin öğretmenlerin eseri olduğu düşüncesi ortak görüş olarak belirlenmiştir.

Bu görüşü savunan katılımcılardan Ö5 ''Öğrencilere örnek olmalıyım. Sosyal bilgiler öğretmeni olarak öğrencilere örnek olma konusunda bir numaralı öncelikteyiz, bu yüzden daha fazla önem vermeliyiz'' diyerek Sosyal Bilgiler dersinin hayata hazırlayan yönüne dikkat çekmiş bu yüzden sosyal bilgiler öğretmenlerinin ideal vatandaş yetiştirme konusunda rol model olarak başı çeken konumda olduğunu belirtmiştir. Ö10 ise ''Biz insanı şekillendiriyoruz. Sosyal bilgiler öğretmeni olarak çocukların beyinlerini şekillendirdiğimizi düşünüyorum. Öğrencilerin ne okuyup okumamaları, nelere ilgi duyması gerektiği konusunda ışık yaktığımızı düşünüyorum. Çocuklardan da geri dönüt alıyoruz'' sözleriyle görüşünü belirtmiştir. Diğer bir katılımcı olan Ö18 ''Öğretmen rol model olmalı yaşantısını yansıtmalıdır. Sınıf içerisinde ve dışarısında öğrencilere adil davranmalı'' sözleriyle görüşünü özetlemiştir.

Diğer bir görüş olan ''Öğrencilerin hak ve sorumluluklarını öğretmek'' ise 3 katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Öğretmenlerin mezun oldukları alanlar; tarih bölümü, sosyal bilgiler öğretmenliği ve tarih öğretmenliğidir. Öğretmenlerin görev yapmakta oldukları ilçeler de Atakum, İlkadım ve Canik birer kişi olarak dağılım göstermiştir. Bu görüşü savunan katılımcılardan Ö10 ''Haklarını ve sorumluluklarını öğretmek, toplumsal huzuru bozmadan nasıl haklarımızı arayabiliriz, vatandaş olarak görevlerimiz nelerdir bunları öğretmeye çalışıyorum. Çocuklar küçük olduğu için aile ve okula karşı sorumluluklarını yavaş yavaş öğretirsek büyüdüklerinde devlete karşı sorumluluklarının bilincinde bireyler olurlar. Temelden yetiştirmek anlamında önemli'' diyerek hak ve sorumluluk kavramının ehemmiyetine vurgu yapmıştır.

Katılımcılar arasından yalnızca 1 kişi öğrenci yetiştirmenin sorumluluğu olarak milli bilinci yerleştirmenin vatandaş yetiştirmek için bir gereklilik olduğunu

düşünmektedir. Bu katılımcının diğer katılımcılara göre en ayırt edici özelliği ise sınıf öğretmenliği mezunu olarak sosyal bilgiler öğretmenliği görevini yerine getiren tek katılımcı olmasıdır. Ö6 ‘’Milli bilinci tam oluşturmak zorundayım. Bayrak, vatan gibi kavramları, bağımsızlık sembollerimizi öğretmek zorunda hissediyorum çünkü vatandaş yetiştirmek bizim yani sosyal bilgiler öğretmenlerinin işi’’ demiştir.

Araştırmaya katkı sağlayan katılımcılardan 4’ü ‘’Öğrencileri etkin vatandaş olarak yetiştirmek’’ hedefinde olduklarını belirtmiştir. Öğretmenler, her alanda yeni neslin aktif olmasını, gerektiğinde haklarını savunan gerektiğinde sorumluluklarını bilen ruhen ve bedenen harekete geçen bireyler olarak yetiştirmenin önemine değinmişlerdir. Katılımcıların mezun oldukları bölümleri incelediğimizde birer tane coğrafya öğretmenliği, tarih öğretmenliği, sosyal bilgiler öğretmenliği ve tarih bölümü mezunu öğretmenler olmuşlardır. Ancak öğretmenlerin görevini yaptığı ilçeleri temel aldığımızda 4 katılımcının da Atakum ilçesinde bulunması oldukça dikkat çekicidir. Karadeniz Bölgesi’nin ve Samsun ilinin yaşam kalitesi en yüksek ilçesinin etkin vatandaş yetiştirme konusuna bakış açısını özetleyen bir durum tespiti olmuştur.

Etkin vatandaş yetiştirmenin sorumluluğu olarak tarih bölümü mezunu katılımcı Ö17 ‘’Her zaman etkin vatandaş yetiştirmek. Önce iyi vatandaş yetiştirmeli sonra tarihi bilgilerle öğrenciyi donatmalı’’ şeklindeki ifadesiyle iyi bir vatandaş yetiştirmenin yolunun etkin vatandaş yetiştirmekten geçtiğini sonra da tarihi bilgilerle öğrencinin alt yapısının oluşturulması gerektiğini düşünmüştür. Ö12 ise öğrencilerin yaparak-yaşayarak öğrenmesi gerektiğine dikkat çekerek ‘’Çocuklarımızı kitapta ne var diye değil, bu bilgileri pratiğe dökme yolunda adımlar atarak vatandaş yetiştirmeye çalışıyoruz’’ sözleriyle etkin vatandaş olma konusunda öğrencilerin eğitim-öğretim süresince aktif bir rolde bulunmaları gerektiğini belirtmiştir.

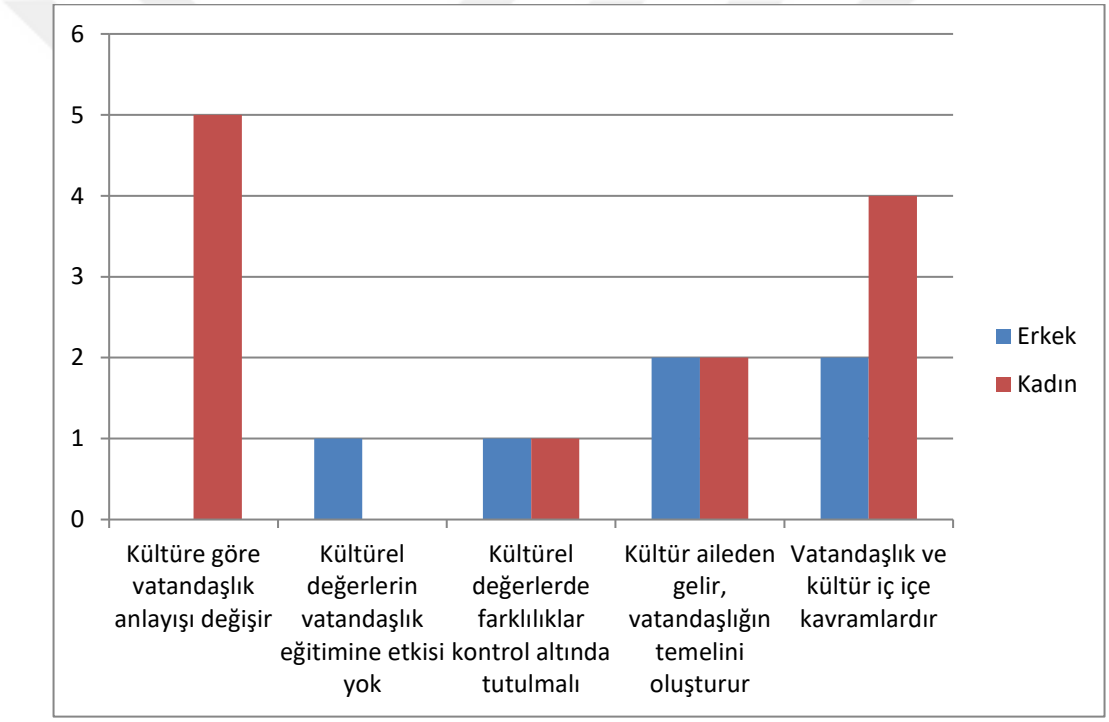
4.3. Vatandaşlık Eğitimine Etkiler

Araştırma bulgularının analiz edilmesinin ikinci bölümünde görüşme formu aracılığıyla katılımcılara yöneltilen sorular ışığında; çevresel faktörlerin, yaşam tarzının, eğitim-öğretim faaliyetlerinde yürütülen çalışmaların ve geçmişten günümüze dünya genelinde yaşanan olayların vatandaşlık anlayışına ve eğitim durumlarına etkileri sorgulanmıştır. Öğretmenlerin verdikleri cevaplar, vatandaşlık eğitiminin ne tür dış unsurlardan etkilendiğini, nasıl etkilendiğini, nesillerin

vatandaşlık anlayışlarında ne gibi değişikliklerin yaşandığını ortaya koyma hedefindedir. Katılımcılara yöneltilen sorular ve alınan geri dönütler neticesinde 4 alt başlık oluşturulmuştur. Bunlar vatandaşlık eğitiminde; kültürel değerlerin etkisi, sınıf içi ve sınıf dışı eğitsel faaliyetlerin etkisi, sosyal sorumluluk projelerinin etkisi ve toplumsal gelişmelerin etkisi olarak sınıflandırılmıştır.

4.3.1. Kültürel Değerlerin Etkisi

Vatandaşlık eğitiminde kültürel değerlerin etkisi, öğretmenler tarafından çeşitli yorumlara sebep olmuştur. Öğretmenlerin bir vatandaşın nasıl olması gerektiği yönündeki düşünceleri, kültürün vatandaşlık kavramına bakış açısını nasıl farklılaştırdığını gözler önüne sermiştir.

Şekil 8: Kültürel Değerlerin Vatandaşlık Eğitimine Etkisi

Grafiği incelediğimizde ‘’Kültüre göre vatandaşlık anlayışı değişir’’ düşüncesi 5 kadın öğretmen tarafından desteklenirken, hiçbir erkek öğretmenin bu düşüncede olmaması kültürel değerlerin vatandaşlık eğitimine etkisi konusunda cinsiyet faktörünün etkili olduğunu göstermiştir. Bu görüşteki öğretmenlerin mezun oldukları bölümlere baktığımızda 2 tarih öğretmenliği, 1 sosyal bilgiler öğretmenliği, 1 coğrafya öğretmenliği ve 1 tarih bölümü olarak dağılım göstermiştir. Dolayısı ile mezun olunan okulun görüş farklılığı oluşturmadığını ifade edebiliriz. Öğretmenlerin görev yaptıkları okulların ilçeleri incelendiğinde ise çarpıcı bir sonuçla karşılaşılmıştır. Canik ilçesinde görev yapan öğretmenlerden hiçbiri bu düşünceyi

dile getirmemişken, 4 öğretmenin Atakum ilçesinde görev yaptığı tespit edilmiştir. Vatandaşlık anlayışının kültürel değerlere göre değişebileceği algısı, diğer ilçelere göre sosyo-kültürel seviyesi daha yüksek ve daha karmaşık olan yani kısmen göç alan bir ilçe konumundaki Atakum'un öğretmenlik meziyetlerinde de etkili olmuştur. Canik ilçesi göç veren ve insani gelişmişlik endeksinde merkez ilçeler arasında en geride bulunan bir yerleşim yeri olarak kültürel değerler ile vatandaşlık eğitimi arasında bağlantı kurmamıştır.

Bazı öğretmenlerin görüşlerini incelediğimizde Ö13 ''Yaşadığın ortam, tarihin ve devlete bakış açısına göre kültürel değerler değişir ve bu da vatandaşlık eğitimini etkiler'' derken Ö14 demokrasi kültürü kavramından yola çıkarak ''Baskıcı bir ülkede vatandaş olmak ile demokratik ülkede vatandaş olmak elbette ki farklı. Demokrasi kültürünü sindirmiş bireyler ile vatandaşlık eğitimini gerçekleştirmek daha kolay'' sözleriyle düşüncelerini ifade etmiştir.

Araştırmada 1 katılımcı ise kültürel değerlerin vatandaşlık eğitimi üzerinde etkili olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir: Ö3 ''Kültürel değerlerin kendine has bir yapısı olduğunu düşünerek vatandaşlık eğitiminde fazla bir etkisi yoktur diyorum'' sözleriyle iki ayrı mekanizmanın birbirinden bağımsız işlediğini savunmuştur.

Araştırmaya katkıda bulunan 2 katılımcı ise kültürel değerlerin vatandaşlık eğitiminde ki etkisini kabul etmiş ve farklılıklara neden olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu sebeple farklılıkların hoş karşılanması gerektiğini düşünseler bile her durumda buna izin verilmemesi gerektiğini ve bir şekilde kontrollü bir etkinin olması gerektiğinden söz etmişlerdir. Bu görüşü savunan katılımcıların ikisi de tarih öğretmenliğinden mezun olmakla birlikte katılımcıların biri Canik biri Atakum ilçesinde görev yapmaktadır. Ö16 bu konu hakkında ''Kontrol mekanizmasının olması gerekir. Kültürel değerlerin vatandaşlık duygularını desteklemesi gerekir. Kültürümüzle bağdaşmayan olaylar ve davranışlar bizi vatandaş olmaktan uzaklaştırır'' sözleriyle vatandaş kelimesinin ağırlığını korumamız gerektiğini düşünmektedir.

4 katılımcı ise kültürün ailede başladığını ve bununda vatandaşlığın temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Bu 4 katılımcının da farklı bölümlerden (sınıf öğretmenliği, tarih öğretmenliği, sosyal bilgiler öğretmenliği ve coğrafya öğretmenliği) mezun olması lisans eğitiminin vatandaşlığa bakış açısında farklılık

oluşturmadığını göstermektedir. Araştırmanın ilgi çeken tarafı ise bu görüşte olan katılımcıların 3'ü Canik ilçesinde,1'i ise Atakum ilçesinde görev yapmaktadır. Bu görüş hakkında Ö7 ''Bilinçli bir vatandaş olmanın anahtarı kültürel değerlerden geçmektedir. Kültüründe aile yapısıyla sağlanabileceğini, öğretmenlerinde destekçi konumda olması gerektiğini düşünüyorum. Doğru vatandaşı bu şekilde yetiştirebiliriz'' sözleriyle kendisini ifade ederken Ö18 ''Kültürel değerlerin verilmesinde en büyük görev aileye düşüyor. Öğrenci bize hazır gelmeli ki bizde etkin vatandaş olarak yetiştirelim'' diyerek ailenin önemine vurgu yapmıştır.

18 görüş içerisinden 6 kişinin görüşü olarak en fazla destek bulan yaklaşım ise vatandaşlık ve kültür kavramlarının iç içe olduğu yani birbirlerinden ayrılamayacağı yönündeki düşüncedir. Bu şekilde düşünen katılımcıların mezun oldukları bölümleri incelediğimizde 3 kişinin sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu, 2 katılımcı coğrafya öğretmenliği mezunu ve 1 katılımcının da tarih öğretmenliği mezunu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan 5 sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu kişiden 3'ünün ve 4 coğrafya öğretmeni mezunu bireylerden yarısının aynı düşüncede olduğu sonucu çıkmaktadır. İlçelere göre dağılıma baktığımızda 3 öğretmenin Atakum, 2 öğretmenin İlkadım ve 1 öğretmenin Canik ilçesinde görev yapmakta olduğu belirlenmiştir. İlçelerin gelişmişlik düzeyi azaldıkça bu görüşe olan katkının da azaldığı tespit edilmiştir. Katılımcıların 1/3'ü ''Vatandaşlık ve kültür iç içe kavramlardır'' fikrini savunmaktadır. Bu görüşü ileri süren öğretmenlerden Ö11 ''Vatandaşlık bilgisini verirken kültürü vermeden o bilgiyi veremezsiniz. Öncelikle milli bilinci oluşturmalıyız ki bu da kültür ile mümkün'' sözlerini kullanırken; Ö15 ''Vatandaşlığın özü kültürdür. Çünkü insan vatanın değerini, kültürel değerleri öğrenerek kazanıyor. Tamamen iç içe kavramlar'' şeklinde ifade etmiştir. Ö4 ise soruya cevap verirken ''İyi bir vatandaş olmakla kültürlü bir vatandaş olmak arasında sıkı bir bağ var'' diyerek kültürün vatandaşlık anlayışında doğrudan etkisi olduğunu belirtmiştir.

4.3.2. Sınıf İçi ve Sınıf Dışı Eğitsel Faaliyetlerin Vatandaşlık Eğitimine Etkisi

4.3.2.1. Sınıf İçi Eğitsel Faaliyetler

Öğrencilerin yeni bilgiler edinmesinde ve yaşam tecrübeleri kazanmasında en önemli yöntemlerden biri eğitsel faaliyetlerdir. Bu faaliyetler öğrencilerin bilgide kalan öğrenmelerini ileri seviyesine taşıyarak, kalıcı **izli** davranışların sağlanmasında

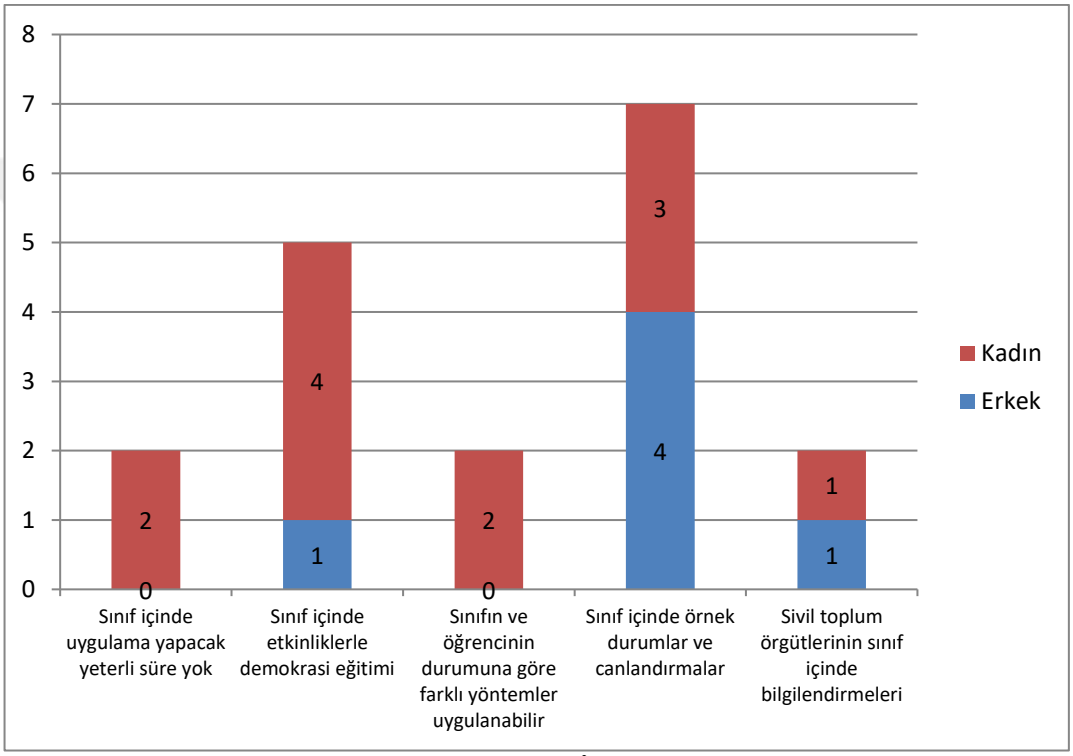
yardımcı olmaktadır. Vatandaşlık eğitimi, içerisinde soyut kavramların çokça bulunduğu bir disiplin olarak özellikle küçük yaştaki öğrencilerin kavramları anlamasını zorlaştırmaktadır. Ülkemizde Sosyal Bilgiler dersi başta olmak üzere birçok ders içerisine dağıtılan ve gizil öğrenmelere sebep olan vatandaşlık eğitiminin gerçekleştirilmesinde öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Eğitsel faaliyetler öğretmenin kazanımı yaparak-yaşayarak öğretmesinde en etkili uygulamalardan biridir. Sınıf içi ve sınıf dışında farklı şekillere bürünen bu uygulamalar amaçlarına ve hedef kitlesine göre farklı durumlar içermektedir. Öğretmenlere yönelttiğimiz sorular vasıtasıyla görüşlerini alarak sınıf içi ve sınıf dışında yapılabilecek etkinlikler aracılığıyla nasıl vatandaş yetiştirme hedefinde oldukları sorgulanmıştır. Öğretmenlerden aldığımız cevaplar neticesinde uygulamaların türlerinden bahsedilirken, öğrencilere katkısı da tartışılmıştır. 2 bölüm de işlenecek olan bu başlıkta sınıf içi ve sınıf dışı faaliyetler ayrı ayrı ele alınmıştır.

Sınıf içi faaliyetler konusunda öğretmenler; tartışma teknikleri, soru-cevap, beyin fırtınası, örnek olay yöntemiyle öğretim, rol oynama teknikleriyle drama ve canlandırma yapma gibi yöntemleri kullanarak vatandaşlık eğitiminin yapılabileceğini düşünmektedir. Ayrıca bu tür etkinliklerin yalnızca vatandaşlık eğitiminde değil genel olarak tüm ders konuları içerisinde kullanmanın faydalı olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan 2'si sınıf içinde uygulamalar yapmak isteseler de bunun süre yetersizliğinden dolayı mümkün olmadığını söylemiştir. Bu görüşü savunan öğretmenlerin ikisinin de cinsiyeti kadındır. Katılımcılardan biri coğrafya biri tarih öğretmenliğinden mezun olup, mesleklerini devam ettirdikleri okullar İlkadım ve Canik ilçelerindedir. Konu hakkında Ö7 ''Sınıf özelinde pek fazla uygulamalı eğitim şansımız olmuyor. Sınıf dışında sosyal yardım projeleri yapılabilir. O tarz etkinlikler sınıf içinde görsel materyallerle kazanım sağlanabilir'' sözleriyle doğrudan bir etkinlik yerine sınıf dışındaki faaliyetlerin sınıf içinde tanıtılarak özendirilmesini amaçlamıştır.

Sınıf içinde kazandırılması hedeflenen en önemli davranışlardan birinin demokrasi eğitimi olduğunu savunan öğretmenler, etkinlikler vasıtasıyla bunun mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Katılımcılardan 1 tanesinin erkek olması 4 tanesinin kadın olması cinsiyet yönünden fikirlerin farklılık barındırdığını ortaya koymuştur. 5 katılımcı tarafından dile getirilen bu görüşte 2 tarih bölümü mezunu öğretmeninin de

aynı düşünce de olması dikkat çekicidir. Ayrıca 2 sosyal bilgiler ve 1 tarih öğretmenliği mezunu katılımcıların da bu görüşte olduğu saptanmıştır. Demokrasi eğitiminin önemli görülmesi noktasında Sosyal Bilgiler ve Tarih alanı mezunlarının benzer görüşte olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin ilçelere göre dağılımı da 2 İlkadım, 2 Canik ve 1 Atakum olmak üzere dağılım göstermiştir. Araştırmaya Atakum ilçesinden yoğun katılım olmasına karşın daha az katılımın olduğu İlkadım ve Canik ilçelerinde bu görüşe katılımın sayıca fazla olması ilgi çekmektedir (Şekil 9).

Şekil 9: Vatandaşlık Eğitiminde Sınıf İçinde Yapılabilecek Faaliyetler

Sınıf içinde etkinlikler yoluyla demokrasi eğitiminin kazandırılmasının önemini vurgulayan görüşü savunanlardan Ö3 ‘’Sınıf içi başkanlık seçimi, öğrencilere az da olsa yönlendirme yapsak da özgürce yaptıkları kulüp seçimi, bunların yanında okul başkanlığı seçimlerini de örnek vermek isterdim ancak uygulama kaldırıldığı için büyük bir eksiklik olarak görüyorum’’ demiştir. Ö5 ise ‘’Okullarda değerler eğitimi veriliyor faydalı olduğunu düşünüyorum. Okulumuzda uyguladığımız yurtdışı kaynaklı *Demokrasi Kuşağı* isimli bir proje vardı bunun gibi projeler öğrenci üzerinde etkili oluyor. Öğrencinin bir sinemaya gittiğinde bile oturup kalkması, kurallara uyması, sıraya girmesi, sosyal hayattaki normlara uyması bile bu eğitimin faydalı tarafları olabilir’’ sözleriyle örnek bir uygulamanın faydalı yönlerini ifade etmiştir.

Sınıf içinde etkinlikler yaparken önceden planlama yapmanın zor olduğu görüşünü dile getiren 2 öğretmene göre ‘’Sınıfın ve öğrencinin durumuna göre farklı yöntemler uygulanabilir’’ diyerek dersin akışına uygun örnekler geliştirip kullanmışlardır. Bu görüşü savunan öğretmenlerin de kadın öğretmenler olmakla birlikte mezun oldukları bölümler farklıdır. Sınıf öğretmenliği ve coğrafya öğretmenliği mezunu olan bu kişiler sosyal bilgiler öğretmenliği görevini yürütmektedirler. Katılımcıların görev yapmakta olduğu ilçeler ise Canik ve Atakum’dur. Konu hakkında Ö6 ‘’Sınıf içinde anlık kararlar veriliyor. Sınıfın ve öğrencinin durumuna göre öğretim yöntemlerini uygulayabiliyoruz. Sosyal Bilgiler dersi için Türk bayrağının çizim kurallarının dâhi öğretilmesinin vatandaşlık eğitimine katkısı olacağını düşünüyorum. Bayrak çizimi için görsel sanatlar veya teknoloji ve tasarım öğretmeni ile disiplinler arası yaklaşıma uygun biçimde öğretim yapılabilir’’ diyerek dersin o andaki gereksinimi neyse buna göre bir öğretim yöntemi yapılabileceğini ve diğer branşlardan yardım alarak da bütünleştirici bir eğitim modeli uygulanabileceğini vurgulamıştır.

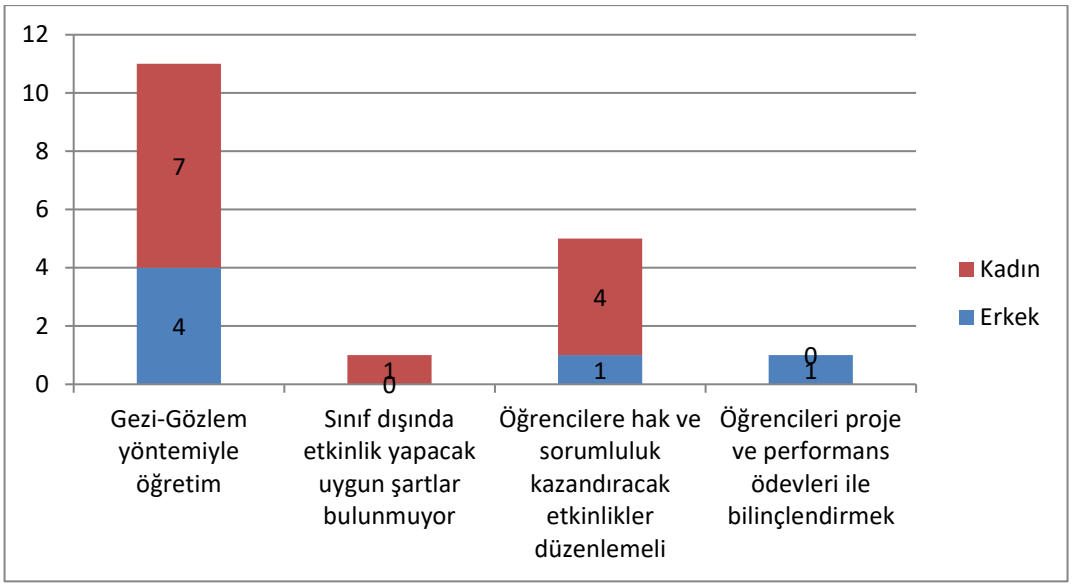
Katılımcıların görüşlerinin ağırlık kazandığı düşünce ise ‘’Sınıf içinde örnek durumlar ve canlandırmalar’’ yapılması fikridir. 7 katılımcı tarafından özetle belirtilen bu düşünce, 4 erkek ve 3 kadın öğretmen tarafından dile getirilmiştir. Öğretmenlerin genel görüşü yaparak-yaşayarak öğrenme stili olmakla birlikte sınıf içinde canlandırma, drama teknikleri vb. yöntemlerin uygulanabileceği vurgulanmıştır. Öğretmenlerden 2’si sosyal bilgiler öğretmenliği, 3’ü tarih öğretmenliği ve 2’si coğrafya öğretmenliği mezunu olarak dağılım göstererek anlamlı bir veri oluşturmamışlardır. Öğretmenlerin mezun oldukları bölümlerin bu fikirde çok önemli olmamasının yanında sınıf içinde canlandırma tekniklerinin ehemmiyetine değindikleri tespit edilmiştir. Öğretmenlerin ilçelere dağılımları ise çok çarpıcı sonuçlara neden olmuştur. 7 katılımcıdan 5’i Atakum ilçesinde görev yapmakta iken diğer ikisi Canik ve İlkadım olarak belirlenmiştir. Örnek durumlar, canlandırma vb. tekniklerin sınıf içinde uygulanarak vatandaşlık eğitimine katkısı olabileceği fikri Atakum ilçesindeki öğretmenlerin görüşleriyle anlamlı bir ayrışma göstermiştir. Örnek olay ve drama tekniğinin sosyal bilgiler eğitiminde kullanılmasının vatandaşlık eğitimi açısından kıymetli olduğunu belirten öğretmenler sosyo-ekonomik açıdan avantajlı konumda olan Atakum ilçesinde görev yapmaktadırlar.

Bazı katılımcıların bu konu hakkında görüşleri ise ‘’Sınıf içinde örnek durumlar ve canlandırmalar’’ düşüncesine ışık tutmuştur. Ö9 ‘’Sınıf içinde vatandaşlık eğitimi kazanımlarını görsellik katarak; yeri geldiğinde bir video yardımıyla, görsel materyal ile kültürümüzün unsuru olan kıyafet ve nesneleri sınıf ortamında tanıtarak, drama etkinliği ile işleyerek farkındalık oluşturuyor ve öğrencileri motive ederek kazanımlara ulaşmalarını sağlıyoruz’’ sözleriyle özellikle göze ve dokunma duyusuna hitap eden materyallerin vatandaşlık eğitiminde kalıcı öğrenmelere sebep olacağını düşünmektedir. Ö14 ise dilekçe hakkına değinerek örnek bir öğrenme durumunu şu sözlerle ifade etmiştir ‘’Bir kuruma dilekçe yazılarak öğrenci yapmış ve yaşamış olur. Dilekçe hakkını öğrenmesi bir vatandaşın en önemli özelliklerinden biri’’ demiştir. Ö4 sınıf dışından da örnek vererek sınıf içinde uygulama yöntemini ‘’Sınıf içinde drama-canlandırma yöntemiyle ziyaret edilen yerlerdeki meslek grupları öğrenciler tarafından canlandırılarak öğretim yapılabilir’’ sözleriyle ifade etmiştir.

Araştırmada görüşleri analiz edilen 18 katılımcıdan 2’si sınıf içinde vatandaşlık eğitimini gerçekleştirmek için sivil toplum örgütlerinden temsilcilerin öğrencileri bilgilendirmesini uygun görmüşlerdir. Öğretmenlerin cinsiyetleri 1 erkek ve 1 kadın olmak üzere, mezun oldukları bölümler ise tarih öğretmenliği ve sosyal bilgiler öğretmenliğidir. 2 katılımcı da Atakum ilçesinde görev yapmaktadır. Vatandaşlık eğitiminde sınıf içi faaliyetlerde Atakum ilçesinde görev yapmakta olan öğretmenlerin fikirleri diğer iki ilçeyle bir ayrışma göstermiştir. Ö15 bu fikrini ‘’Okulumuzda sivil toplum örgüt temsilcilerini çağırmıştık, onların bilgilendirmesiyle öğretim gerçekleştirdik...’’ sözleriyle ifade etmiştir.

4.3.2.2. Sınıf Dışı Eğitsel Faaliyetler

Sınıf dışındaki eğitsel faaliyetler konusunda öğretmenlerin en çok değindiği yöntem gezi-gözlem olmuştur. Ancak gezi-gözlem konusunda farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Öğrencilere müze, kütüphane, Kızılay gibi sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin işleyişini anlamalarını sağlayacak belediye, kaymakamlık ziyaretleri en çok dile getirilen fikirler olmuştur. Öğrencilerin hak ve sorumluluklarını öğrenmeyi sağlayıcı etkinlikler de düşünülerek sergide görev alma ve kulüpler aracılığıyla sorumluluk sahibi olma amaçları güdülmüştür.

Şekil 10: Vatandaşlık Eğitiminde Sınıf Dışında Yapılabilecek Faaliyetler

Vatandaşlık eğitiminin daha etkin bir hale getirilmesi için sınıf dışında yapılabilecek faaliyetler konusunda öğretmenlerin görüşleri yukarıdaki şekil 10'da gösterilmiştir. 18 katılımcıdan 11'i gezi-gözlem tekniği ile öğrencilerin olayı yerinde incelemesi taraftarı olmuştur. Katılımcıların cinsiyetleri 4 erkek ve 7 kadın olarak dağılım göstermiştir. Farklı görüşün pek fazla olmadığı, yapılabileceklerin sınırlı olduğunu belirten öğretmenlerin cevapları da benzer çıkmıştır. Bazen huzurevi ziyareti bazen müze ziyareti bazen de sivil toplum örgütlerinin organizasyonlarına katılmak öğretmenlerin popüler cevapları arasında olmuştur. Bu görüşü savunun katılımcılar arasında sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu ile tarih öğretmenliği mezunu öğretmenlerin 4'er kişisi aynı düşüncede olarak müthiş bir görüş benzerliği örneği sergilemişlerdir. Sosyal bilgiler ve tarih öğretmenliği mezunu bireyler, gezi-gözlem yöntemini vatandaşlık eğitimini sınıf dışında kazandırmanın en etkili yolu olduğunu düşünmektedir. Diğer 3 katılımcı ise coğrafya öğretmenliği, tarih bölümü ve sınıf öğretmenliği mezunu katılımcılar olarak belirlenmiştir. Katılımcıların ilçelere göre dağılımları incelendiğinde 3 İlkadım, 4 Canik ve 4 Atakum olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak araştırmada yer alıp İlkadım ilçesinde görev yapmakta olan 4 öğretmenin 3'ünün (%75) ve Canik ilçesinde görev yapmakta olan 5 öğretmenin 4'ünün (%80) bu görüşü desteklemesi sonucu oransal olarak Atakum ilçesinin önünde yer almışlardır.

Öğretmenler günlük hayatta karşılaşılabilecek ya da öğretilebilecek durumları ifade etmişlerdir. Konu hakkında Ö1 ''Günlük hayatta mesela tramvayda yaşlılara yer verme, huzurevlerini ziyaret etme gibi ya da belediyeyi gezdirerek öğrencilerin

oraları görmesini sağlamak isterdim'' sözleriyle günlük hayattan basitçe yansımaları örneklendirirken, Ö9'da benzer düşüncelerle ''Sınıf dışında devlet kurumlarına, müze ve ören yeri gibi tarihi vakaların bulunduğu mekânlara gezilerek yapılabilir'' demiştir. Ö4'te benzer görüşle ''Kurumlar ziyaret edilebilir belediye, emniyet, askerlik şubesi vb. oradaki yetkililerle görüşüp hem orası hakkında bilgi edinilebilir hem de toplum içindeki yeri hakkında'' demiştir. Katılımcıların bu düşüncede başta kurum ziyaretleri olmak üzere tarihi mekânların da ziyaret edilmesi ve öğrenciler tarafından gözlenmesi önemsenmiştir.

Araştırmada soruya olumsuz cevap veren tek kişi olan Ö5 ''Öğrenci nüfusunun fazla olması, izin süreci ve sorumluluk duygusu okul dışı faaliyetlerde önümüzü kesen etkenler oluyor'' diyerek sınıf dışı faaliyetlerin zorluğunu dile getirmiştir. Katılımcı tarih öğretmenliği mezunu olarak Canik ilçesinde ki bir okulda görevini sürdürmektedir.

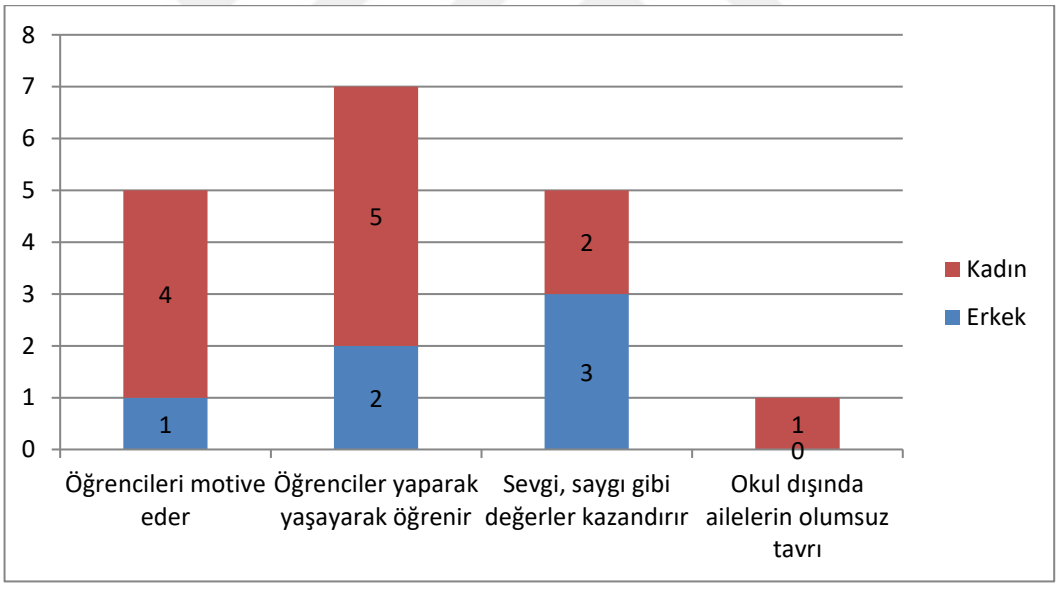
Katılımcılar arasında 1 erkek ve 4 kadın tarafından desteklenen görüş ise ''öğrencilere hak ve sorumluluk kazandıracak etkinlikler düzenlemeli'' fikridir. 2 coğrafya öğretmenliği, 1 sosyal bilgiler ve tarih öğretmenliği ile 1 tarih bölümü mezunu katılımcılar bu görüşü savunmuştur. Öğretmenlerin görev aldıkları ilçeler incelendiğinde Canik'te görev yapan hiçbir öğretmen tarafından görüşün dile getirilmemesi dikkat çekici iken, 4 kişinin Atakum ilçesinde ki öğretmenlerin düşüncesi olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenler kendi yaptıkları uygulamalardan örnekler vererek konunun anlaşılmasını sağlamaya çalışmıştır. Konu hakkında Ö11 ''Türk kültürü kermesi yapıyoruz, Türk kültürüne ait sanatsal çalışmaları öğretmen olarak takip etmeli öğrencileri götürmeliyiz'' sözleriyle Türk kültürüne sahip çıkmanın sorumluluğunu öğrencilere hissettirmemiz gerektiğine değinmiştir. Ö16 ise hak ve sorumluluk hususunda ''Uygulamalar yapılabilir. Mahallelerinde çöp toplama, kaldırımın olmaması gibi sorunların çözümü için dilekçe yazmak, hangi merciiyle müracaat etmesi gerektiğini öğretmek bizim işimiz'' sözleriyle öğrencinin haklarını ve sorumluluklarını savunması için öğretmenin yol gösterici rolüne vurgu yapmıştır.

Şekilde yer alan son görüş ise öğrencilerin vatandaşlık eğitimine katkısı olması açısından sınıf dışında yapılabilecekleri yine sınıf içinden doğan bir ödev sistemiyle uygulaması gerektiği düşüncesidir. Yalnızca bir erkek katılımcı tarafından dile getirilen görüş, coğrafya öğretmenliği mezunu ve Atakum ilçesinde görevini

sürdüren öğretmene aittir. Ö18 ‘’Sınıf dışında proje veya performans ödevleri verilerek örneğin trafik kurallarının gözetlenmesi, çevre duyarlılığını arttırmak için gözlem etkinliği yaptırmak etkili olur.’’ sözleriyle gözlem yönteminin önemine vurgu yapsa da, tekniğin temelinde proje ve performans ödevi olması öğretmenin öğrenciye verdiği bir görev olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Gezi-gözlem tekniğinde öğretmen öğrencileriyle geziler ve ziyaretler yaparken, öğrenciler gözlem yöntemini kullanır böylece öğrenme gerçekleşir. Proje ve performans ödevi ise öğrencinin yalnız veya birkaç arkadaşıyla verilen görevin öğretmenin kontrolünde oluşturulmasıdır.

4.3.3. Sosyal Sorumluluk Projelerinin Etkisi

Öğretmenlere yöneltilen sorulardan biri de sosyal sorumluluk projelerinin vatandaşlık eğitimine katkılarının neler olabileceğidir. Sınıf dışında yapılabilecek faaliyetlerde de değinilen sosyal sorumluluk projelerine ayrı bir başlık açılarak daha detaylı bir anlatım olması için öğretmenlerin görüşleri alınmıştır.

Şekil 11: Sosyal Sorumluluk Projelerinin Vatandaşlık Eğitimine Katkıları

Şekil 11 incelendiğinde sosyal sorumluluk projeleri ‘’Öğrencileri motive eder’’ düşüncesi, 1 erkek ve 4 kadın öğretmen tarafından desteklenen görüş olmuştur. Katılımcıların mezun oldukları bölümler 1 coğrafya öğretmenliği, 1 sosyal bilgiler öğretmenliği, 1 tarih bölümü ve 2 tarih öğretmenliği olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin ilçelere dağılımı incelendiğinde ise İlkadım ilçesinden 3 kişinin bu görüşü destekleyerek dikkat çektiği söylenebilir. Diğer iki kişi Canik ve Atakum ilçesinden öğretmenler olmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının yaptığı çalışmaların

sınıf içinde paylaşıldığında öğrencileri güdülediğini düşünen Ö2 ‘’Bu konuda özellikle derneklerin ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını aktarıyoruz. TEMA, LÖSEV, Kızılay gibi kuruluşların çalışmalarını aktardığımızda öğrencilerden olumlu tepkiler alıyoruz ve öğrencilerde bu kuruluşlara üye olup etkinliklere katılmak istiyorlar’’ demiştir. Ö7 ise Sosyal Bilgiler dersinin önemine dikkat çekerek ‘’Vatandaşlık eğitimini veren tek ders olarak üzerimize büyük sorumluluklar düşüyor. Öğrencileri sosyal sorumluluk projelerine motive etmeye çalışıyoruz ve onlarda istekli oluyorlar’’ sözleriyle motivasyon faktörünün katkılarını özetlemiştir.

Araştırmada çıkan bir diğer sonuç ‘’Öğrenciler yaparak yaşayarak öğrenir’’ olarak belirlenmiş ve en çok dile getirilen görüş olmuştur. Katılımcılardan 2’si erkek, 5’i kadındır. Öğretmenlerin mezun oldukları alanlar incelendiğinde 2 sosyal bilgiler öğretmenliği, 2 coğrafya öğretmenliği ve birer tane tarih öğretmenliği, sınıf öğretmenliği ve tarih bölümü mezunları oldukları belirtilmiştir. Katılımcıların görev yaptıkları ilçeler çarpıcı bir sonuca neden olmuştur. İlkadım ilçesinden hiçbir öğretmenin bu görüşü savunmadığı belirlenirken 4 öğretmenin Atakum, 3 öğretmenin Canik ilçesindeki öğretmenler tarafından dile getirildiği tespit edilmiştir. Sosyal gelişmişlik düzeyi birbirine en uzak olan iki ilçenin aynı görüşü savunması ilginç bulunmuştur. İlkadım ilçesindeki öğretmenler ağırlıklı olarak öğrencileri sosyal sorumluluk projelerine motive etme gerekliliğini savunurken, Atakum ve Canik ilçelerindeki öğretmenlerin öncelikli amacı sosyal sorumluluk projelerinin uygulama kısmıyla ilgilenmek olmuştur.

Sosyal sorumluluk projelerine örnek vererek yararlarını savunan Ö5 ‘’Kesinlikle katkısı oluyor. Öğrencilerin özellikle yaparak yaşayarak öğrenmesi daha etkili bir yöntemdir. Kardeş okul projesi, kitap toplama kampanyası gibi uygulamalar yapıyoruz’’ demiştir. Ö8 ise net bir dille ‘’Çok önemli. Öğrencilerin teorik bilgilerinin pratiğe dönüştürülmüş hali olarak görüyorum’’ sözleriyle ifade etmiştir. Ö15 bilgilerin pratiğe döküldüğünü söylerken ‘’Öğrenciler laboratuvar ortamında bu bilgileri pratiğe dökmüş gibi oluyor yani bilgileri pratiğe dökmüş oluyorlar’’ sözleriyle kendini ifade etmiştir.

Araştırmaya katkıda bulunan öğretmenlerden 5’i değerler eğitimine vurgu yaparak vatandaşlık eğitiminde sosyal sorumluluk projeleri ‘’Sevgi, saygı gibi değerler kazandırır’’ cümlesi etrafında görüş bildirmişlerdir. Araştırmaya dâhil edilen 6 erkek öğretmenin yarısı bu görüşü savunurken, 2 katılımcı kadın bireylerden olmuştur.

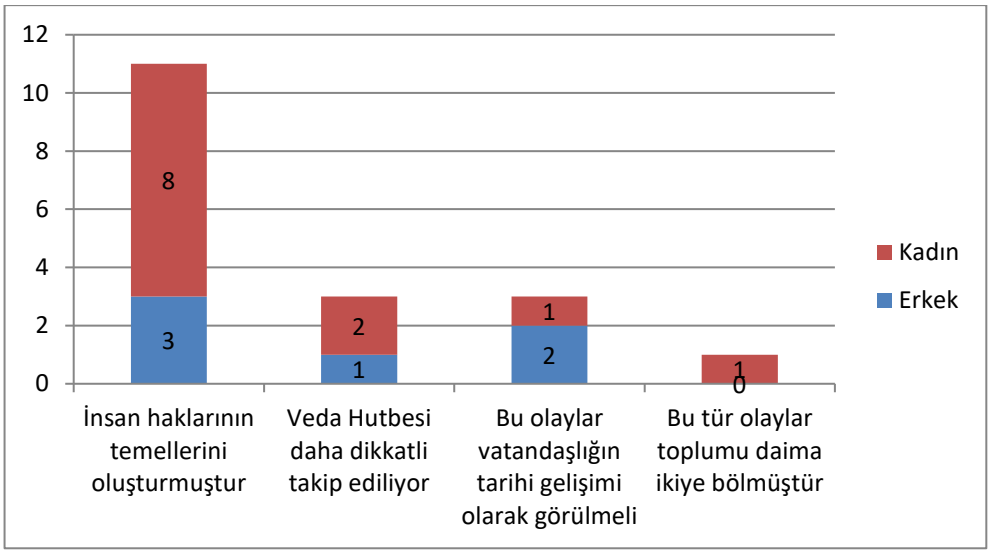
Katılımcıların mezun oldukları bölümler 3 tarih öğretmenliği ve 2 sosyal bilgiler öğretmenliği olarak ikiye bölünmüştür. Sosyal bilgiler ve tarih öğretmenliği mezunu bireylerin fikirlerinin benzerliği dikkat çekmiştir. Katılımcıların görev yaptıkları ilçelerde yine radikal bir ayrım tespit edilerek 4 Atakum, 1 Canik ilçesi olarak belirlenmiştir. Vatandaşlık eğitiminde sosyal sorumluluk projelerinin katkısı konusunda öğretmenlerin görüşleri ilçeler bazında incelendiğinde İlkadım ve Atakum'da ki öğretmenlerin görüş farklılıkları olduğu, Canik ilçesindeki öğretmenlerin ise her iki tarafı da destekleyen fikirlerinin olduğu saptanmıştır. Görüşü savunan katılımcılardan Ö9 ''Katkısı çok yüksektir. Kişide insan sevgisi, saygı ve değer kazanılması anlamında projelerin belirli aralıklarla vatandaşlık eğitimi kazanımları içine alınması büyük katkı sağlamaktadır'' dermiştir. Ö10 ise görüşünü ''Kesinlikle olur. İnsanlara ve hayvanlara yardım, doğa ve çevrenin korunması yönünde duyarlılık kazandırmak adına doğrudan vatandaşlık eğitimine katkıları bulur'' sözleriyle ifade etmiştir.

Araştırma kapsamında sosyal sorumluluk projelerinin vatandaşlık eğitimine katkısı yönünde yöneltilen soruya 1 kişi olumsuz cevap vererek ''Okul dışında ailelerin olumsuz tavrı'' nedeniyle projeleri yürütemediğini ifade etmiştir. Cinsiyeti kadın olan bu katılımcı coğrafya öğretmenliği mezunu olarak Atakum ilçesinde görevini sürdürmektedir. Eğitim sistemini eleştiren Ö11 kodlu öğretmenimiz ailelerin kusurlarına da değinirken ''Sonuç odaklı bir eğitim sistemimiz olduğu için bu tür projeleri uygulamamız zor oluyor. Projelerin çocuklara ruhsal rahatlama getirmesi gerekiyor ancak bunun için öncelikle kendisini ve özellikle ailesini ikna etmesi lazım. İnsanlar getirisi ne bu işin diyerek maddi kazanç duygusu güdüyorlar'' sözlerini kullanmıştır.

4.3.4. Toplumsal Gelişmelerin Vatandaşlık Eğitimine Etkisi

Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan toplumsal ve siyasi olaylar, insanlık tarihini birçok alanda etkilerken vatandaşlık kavramı da bundan payını almıştır. Veda Hutbesi, Sanayi İnkılabı, Fransız İhtilâli, I-II. Dünya Savaşları vb. birçok hadise de insanların bir şeylere isyanı sonrasında ortaya çıkan ve insanların haklarını aradıkları gelişmeler olarak özetlenebilir. Vatandaş kavramının zaman zaman gündeme geldiği bu tarz olaylarda Fransız İhtilâli ile birlikte vatandaş-yurttaş kelimesi tam anlamıyla mana kazanmış ve ilerleyen süreçte okullarda kitaplara konu olacak şekilde

düzenlenerek bir nevi eğitimin temel amaçlarından biri olan vatandaş yetiştirmenin çıkış noktasını oluşturmuştur. Araştırmada öğretmenlere bu tip olayların vatandaşlık eğitimine etkilerinin neler olabileceği sorularak alınan cevaplar neticesinde aşağıdaki Şekil 12 oluşturulmuştur. Şekil incelendiğinde 11 öğretmenin (%61) dünyada yaşanan büyük çaplı olayların ‘’İnsan haklarının temellerini oluşturmuştur’’ düşüncesinde birleştikleri anlaşılmaktadır. Vatandaşlık eğitiminin serüveninde yaşanan bir takım gelişmeler son derece etkili olurken, insan hakları meselesi vatandaş kavramıyla birlikte gündeme gelen konulardan olmuştur. Araştırmaya katkı sağlayan öğretmenlerin de büyük çoğunluğu bu görüşü savunmuştur. 11 katılımcıdan 8’i (%72) kadın olarak araştırmada yer alan kadın öğretmenlerin 3’te 2’sini oluştururken, 3 erkek öğretmen de araştırmada yer alan erkek öğretmenlerin yarısını oluşturarak çarpıcı bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Birçok katılımcıdan destek alması hasebiyle normal karşılanabilecek cinsiyet dağılımında, öğretmenlerin cinsiyetleri üzerinden dikkat çekici bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır. Mezun olunan bölümler incelendiğinde tarih alanından mezun öğretmenlerin bu görüşe yoğun katılımlı bir destekte oldukları tespit edilmiştir. 6 tarih öğretmenliği mezunu öğretmenin 4’ü ve tarih bölümü mezunu öğretmenlerin 2’sinin de destek çıkması, olaya tarihi açıdan bakıldığında insan haklarının doğuşunu simgeleyen hadiseler oldukları görüşü ağır basmaktadır. Ayrıca araştırmada yer alan 5 sosyal bilgiler öğretmeninin 3’ünün de bu görüşü savunması dikkat çekicidir. Öğretmenlerin görev yerleri incelendiğinde İlkadım ilçesindeki 4 katılımcının da bu görüşü desteklediği, Atakum’ da ki katılımcıların yarısından fazlasının bu görüşe destek vererek 5 kişinin daha elde edildiği tespit edilmiştir. Araştırmaya katkı sağlayan Canik ilçesindeki öğretmenler ise daha çekimser kalarak 2 katılımcı ile katıldığı belirlenmiştir.

Şekil 12: Dünyanın Çeşitli Yerlerinde Yaşanan Olaylar ve Vatandaşlık Eğitimine Etkileri

Katılıcıların görüşleri dikkate alınarak bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Tarihte yaşanan olaylardan örnek vererek açıklamalar yapan Ö2 ‘’Veda Hutbesinin insan haklarını barındıran ilk bildirilerden olduğunu düşünüyorum. Kadın hakları, eşitlik ve adalet gibi kavramların Peygamber efendimiz tarafından söylenmesini çok önemli buluyorum. Sanayi İnkılabını günümüz yaşam stilinin ve siyasetinin ana sebebi olarak görüyorum. 7. sınıfın ve 8. sınıfın başında I. Dünya Savaşı’nın ana sebebi olarak değiniyoruz. Fransız İhtilâli’ni; insan hakları açısından adalet, özgürlük, eşitliğin Avrupa’dan Dünya’ya yayıldığı bir olay olarak görüyorum. Öğrencilerime vatandaşlık kavramının Fransız İhtilâli’nden günümüze kadar insan haklarıyla ilgili her türlü gelişmenin ana sebebi olduğunu söylüyorum’’ sözleriyle belirtmiştir. Ö7 olayların olumlu taraflarına değinerek ‘’Bu tür olayları doğru yansıtmak gerekiyor. Fransız İhtilâli’nin Osmanlı Devleti’nin üzerindeki yıkıcı etkisi yüzünden olumlu taraflarını göremiyoruz. Demokrasi kültürü, eşitlik, insan hakları gibi kavramları bu tür olaylardan sonra çıkmıştır. Devletlerde bu hakları zamanla yasal güvence altına almıştır öğrencilere bunları da anlatmamız gerekiyor’’ derken Ö13 vatandaşlığın tarihi gelişimi üzerinden ‘’Vatandaşlık ve demokrasi kavramı bu evrelerden geçerek günümüze ulaştı. Geçmişte nasıldı, şimdi nasıl, gelecekte nasıl olabilir? Şu andaki vatandaşlığı öğrenmek için bunların üzerinde derinlemesine durmamız gerekiyor. Bizde dersler aracılığıyla bunların eğitimini vermeye çalışıyoruz’’ sözleriyle insan haklarının doğuşuna değinmiştir. Ö4 ‘’Bu olaylar vatandaşı vatandaş yapan temel hak ve hürriyetleri bağlıyor. Dolayısıyla birbirleriyle karşılaştırılarak geçmişten

günümüze insan haklarının evrimini daha iyi bir şekilde gözlemleyebiliriz'' sözleriyle insan haklarının gelişimini özetleyen cümleler kurmuştur.

Araştırmaya katkıda bulunan öğretmenlerden 3'ü Veda Hutbesine ayrı bir parantez açarak öğrencilerin dinin ortak bir bağdaştırıcı olması nedeniyle daha dikkatle ve istekle takip ettiklerini gözlemlemişlerdir. 1 erkek ve 2 kadın öğretmen tarafından dile getirilen görüş, vatandaşlık anlayışına farklı bir gözle bakmanın önemini ortaya koymuştur. Bir nevi tespit sayılabilecek bu görüşü 2 tarih öğretmenliği mezunu ve 1 sınıf öğretmenliği mezunu katılımcıların dile getirmesi, Sosyal Bilgiler dersine farklı disiplinlerde eğitim almış kişilerin dışarıdan bir gözle bakma fırsatını doğurmuştur. Canik ilçesindeki öğretmenlerden 2'si ve Atakum'dan 1 kişi bu hususta görüş belirtmiştir. Ö5 kodlu katılımcının ''Veda Hutbesi, dini ve kültürel açıdan yakın olmamız nedeniyle öğrenciler tarafından daha kolay anlaşılıyorken, diğer konuları ders gibi görerek ezberleyip geçme derdinde oluyorlar'' sözleri, Veda Hutbesinin öğrenciler üzerindeki etkisini belirtirken diğer olayların göz ardı edilmesine karşı bir sitemi olduğu anlaşılmaktadır.

Bundan önceki görüşlerde vatandaşlığın tarihi gelişimine değinilerek insan haklarını oluşturduğu varsayımı, 3 öğretmen tarafından ''Bu olaylar vatandaşlığın tarihi gelişimi olarak görülmeli'' şeklinde ifade edilerek doğrudan vatandaşlığın gelişimini ortaya koyan sözlerle dile getirilmesi nedeniyle ayrı bir görüş olarak ele alınmıştır. 2 erkek 1 kadın katılımcı tarafından destek gören fikir, 2 Atakum ve 1 Canik ilçesindeki öğretmenler tarafından paylaşılmıştır. Ayrıca 3 katılımcıdan 2'si sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun kişiler olarak alanında daha bilgili kişilerin bu görüşü savunduğu varsayılmaktadır. 1 katılımcı ise coğrafya öğretmenliğinden mezun olarak sosyal bilgiler öğretmenliği görevini sürdürmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu Ö15 ''Bu kavramları derslerimizde vatandaşlığın, eşitliğin ve demokrasinin tarihi gelişimi olarak veriyoruz. Tarihin her devresinde insanlar örgütleniyor ve bu örgütlenme neticesinde kimlik aidiyeti netleşiyor. Kimliğini insan dolu dolu yaşadığında vatandaşlık eğitimini tamamlamış oluyor bir nevi '' sözleriyle vatandaş kelimesini kimlik olarak nitelendirerek eğitim çatısı altında birleştirmiştir.

Araştırma kapsamında yürütülen görüşmede farklı bakış açısı getiren fikirlerden biri de ''Bu tür olaylar toplumu daima ikiye bölmüştür'' olmuştur. Görüşün dile getirdiği düşünce, dünya tarihinde etkin rol üstlenen bazı olayların toplumun fikir ayrılığına düşmesi sonucunda ortaya çıktığı kanısıdır. Atakum'da görev yapmakta olan

coğrafya öğretmenliği mezunu bir kadın öğretmen tarafından dile getirilen düşünce tek olması bakımından ilgi çekmiştir. Katılımcı Ö11 ‘’Bu tür olaylar bana ilginç gelmiştir genellikle dünyayı ikiye böler düşünce olarak. Veda Hutbesinin insan ahlaki değerleri üzerinde etkisi var özellikle. 7. sınıf öğrencilerine her yıl 2-3 kitap öneririm bu konularda. Bu şekilde tarihi ilgisi olan çocukları da keşfetmiş oluyorum’’ sözlerinden yola çıkarak öğrencilerin bilgi birikimine önem verdiği ve coğrafya öğretmenliği mezunu olarak sosyal bilgiler öğretmenliği yapmasına karşın tarih bilimine de ilgisinin olduğu anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmanın özü, 2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelendiğinde vatandaşlık eğitiminin nasıl bir rol üstlendiği ve ne kadar yer edindiğinin belirlenmesi ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu konu hakkındaki görüşlerinin belirlenmesidir. Öğretmenlerin yeni program hakkındaki düşünceleri nitel bir yöntem olan görüşme tekniği ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakat formları aracılığı ile alınmıştır. Görüşmelerde elde edilen bilgiler ses kayıtları ile ve görüşme sırasında alınan notlar ile kayıt altına alınmıştır. Bulguların çözümlenmesi aşamasında ses kayıtları deşifre edilerek yazılı metne dönüştürülmüş ve görüşme esnasında tutulan notlar ile birlikte içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan 18 öğretmenin görüşlerini analiz ederken ilk aşamada kodlar oluşturulmuştur. Daha sonra oluşturulan kodlardan temalar belirlenmiş ve araştırma bu temalar üzerine kurgulanmıştır.

Samsun ilinde gerçekleştirilen görüşmeler İlkadım, Canik ve Atakum ilçelerindeki ortaokullarda görev yapmakta olan sosyal bilgiler öğretmenlerini kapsamaktadır. Öğretmenlere toplamda 11 soru yöneltilmiş; öğretmenlerin yaşı, cinsiyeti gibi demografik bilgilerinin yanında soruların analizine yönelik çalışmalarda çeşitli alt başlıklarda vatandaşlık eğitiminin durumu sorgulanmıştır. Alt başlıklar şu şekilde belirlenmiştir:

1. **Öğretmenlerin Demografik Özellikleri**
2. **Vatandaşlık Eğitiminin Öğretmen Görüşlerine Göre Yeterliliği**
    - Ders Müfredatının Yeterliliği
    - Öğretmenin Yeterliliği
3. **Vatandaşlık Eğitimine Etkiler**
    - Kültürel Değerlerin Etkisi
    - Sınıf İçi ve Dışı Eğitsel Faaliyetlerin Vatandaşlık Eğitimine Etkisi
    - Sosyal Sorumluluk Projelerinin Etkisi
    - Toplumsal Gelişmelerin Vatandaşlık Eğitimine Etkisi

Görüşmenin ilk aşaması olan **Öğretmenlerin Demografik Özellikleri** incelendiğinde 12 kadın, 6 erkek öğretmen olmak üzere toplam 18 kişinin araştırmaya katkı sağladığı bilinmektedir. Katılımcıların tamamı sosyal bilgiler öğretmeni olmakla birlikte, mezun oldukları bölümler farklılık göstermektedir. Bunun sebebi ise Türkiye'de sosyal bilgiler öğretmenliği bölümlerinin ilk mezunlarını 2002 yılında vermesidir. Bunun öncesinde bu ders tarih ve coğrafya öğretmenliği ya da bölümü mezunları tarafından verilmekteydi. Bu nedenle araştırmamızda öğretmenlik tecrübe süresi daha az olan kişilerin sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu oldukları tespit edilmiştir. 18 katılımcıdan 5 tanesi sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu, 6'sı tarih öğretmenliği mezunu, 4 kişi coğrafya öğretmenliği, 2 kişi tarih bölümü ve 1 kişi de sınıf öğretmenliği mezunudur. Araştırma, Samsun ilinin 3 ilçesinde 8 ortaokulda gerçekleştirilmiştir. İlçelerin öğretmen dağılımları 9 kişi Atakum, 4 kişi İlkadım ve 5 kişi Canik ilçesidir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular 2 bölüm şeklinde analiz edilmiştir. Bu bölümler **Vatandaşlık Eğitiminin Öğretmen Görüşlerine Göre Yeterliliği** ve insan hayatındaki çeşitli unsurların tesirleri göz önüne alınarak **Vatandaşlık Eğitimine Etkiler** şeklinde oluşturulmuştur. Başlıklar öğretmen görüşlerine göre öncelikle Sosyal Bilgiler dersi içerisinde vatandaşlık eğitiminin ne derece yer edindiğini belirleme çabasında olmuştur. Bu konuda vatandaşlık kavramının anlamı sorgulanmış ve ders müfredatındaki yeterliliği konusunda fikir alınmıştır. Öğretmenlerin programı değerlendirmesinin ardından kendilerini değerlendirmeleri istenerek vatandaş yetiştirmenin sorumlulukları belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise vatandaş yetiştirmede çevresel faktörlerin etkisi göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılması istenmiştir. Geçmişte yaşanan gelişmelerin vatandaşlık kavramının oluşumundaki rolü belirlenirken, vatandaşlık eğitiminin, eğitim programlarındaki amacı sorgulanmıştır. Kültürel birikimin vatandaşlık kavramına yansımaları incelenirken, kültürün getirmiş olduğu değer yargılarının sınıf içi ve sınıf dışındaki faaliyetleri nasıl yönlendirdiği tartışılmıştır. Bu konuda özellikle sosyal sorumluluk projelerinin katkısı irdelenmiş ve aktif katılımın önemine değinilmiştir.

Araştırmanın temelinde söz edilen sorun, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi açısından yeterliliğini belirlemek olmuştur. 18 öğretmenin görüşüne başvurulduğu bu araştırmada 5 öğretmen müfredat programını yeterli

bularak herhangi bir eleştiride bulunmamıştır. 13 öğretmen ise dile getirdiği yetersizliklerde 3 düşünce grubuna ayrılmıştır. Bunlardan en çok bahsi geçen sorun 8 katılımcının görüşü ile programın yeterince uygulamalı etkinlikler barındırmaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görüş altında uygulamaların ya yetersiz olduğu ya da hayatilik ilkesinin göz ardı edildiği belirtilmiştir. Ekici, Şahin (2019, 94) yapmış olduğu çalışmada **''Öğretimsel Sorunlar''** temasında ''Uygulamaların Yaşama Dönük Olmaması'' ve ''Bilginin Davranışa Dönüşmemesi'' çalışma grubundaki öğretmenlerin dile getirdiği sorunlardan olmuştur. Demokrasi ve insan hakları kavramının benimsetilmesi için ''Teorik bilgileri uygulamaya geçirme'', ''Yaparak yaşayarak öğrenme'' ve ''Vatandaşlık eğitiminin ders olarak okutulması'' görüşlerinin bu araştırma ile paralel düşünceler içerdiği tespit edilmiştir (Topal, 2017). Vatandaş yetiştirmenin ne gibi sorumluluklar içerdiği öğretmenlerin görüşlerinde benzerlikler oluşturmuştur.

Bu araştırmada Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi konusunda yetersiz olduğunu düşünen bazı öğretmenler, vatandaşlıkla ilgili ayrı bir ders olması gerektiğini söylemişlerdir. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin 8. sınıflardan kaldırılması, sosyal bilgiler öğretmenlerinin yükünü ağırlaştırdığını düşünmektedirler. Vatandaşlık konusunun sadece Sosyal Bilgiler dersine ait olmadığını disiplinler arası bir yaklaşımın gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Topal, (2017) sosyal bilgiler öğretmenleri üzerine yapmış olduğu araştırmada çalışma grubunun %79,5'i bu dersin kaldırılmasını olumsuz bulmuştur. Çalışmanın yapıldığı dönemde ismi Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi olan günümüzde ise İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi olan dersin 8. sınıflardan kaldırılarak 4. sınıflara okutulmasıyla ilgili Er, Ünal, Özmen, (2013, 190) bulgularında ''Ayrı bir ders olarak okutulması'' ve ''Ara disiplin yaklaşımıyla bütün derslerle ilişkilendirilmesi'' sonuçlarına ulaşmıştır. Çelik (2009) çalışması da sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda vatandaşlık eğitiminin ayrı bir ders olarak verilmesi istenmektedir.

Araştırma kapsamında öğretmenin yeterliliği noktasında, öğretmenlerin öğrenci yetiştirirken üzerlerine düşen sorumlulukların neler olduğu sorgulanmıştır. Bu konuda farklı cevaplar olmakla birlikte ''Öğrencilerin hak ve sorumluklarını öğretmek'' ve ''Milli bilinci yerleştirmek'' görüşü Şahin, Ekici (2019, 92) bulgularında da ortaya çıkmıştır. Ayrıca vatandaşlık eğitimi için hedeflenen

kazanımların günlük hayatta uygulanabilirliği teması da oluşturularak bu konu hakkında ayrıntılı inceleme yapılmış ve sorunlardan birinin de öğretmen yeterliliği konusu olmuştur (Ekici, Şahin, 96). Çelik (2009, 195) öğretmenlerin vatandaşlık eğitiminin tanımlamalarında ‘’hak ve hürriyetlerin öğretilmesi’’ şeklindeki sonuca ulaştığını belirtmiştir. Topal, (2017) çalışmasında ise ‘’Öğretmenlerin uygun rol model olması’’ düşüncesi bulgulardan biri olarak bu araştırmanın **Öğretmenin Yeterliliği** başlığındaki ‘’Öğrencilere örnek olmalıyız’’ görüşü ile benzerlik göstermektedir. Çelik (2009, 207) yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin iyi vatandaş yetiştirme konusunda en çok davranışlarıyla örnek olma faktörünü ön plana çıkararak bu araştırma sonucu ile aynı veriyi elde etmiştir. Bu araştırmada da 8 öğretmen öğrencilere örnek olmanın önemine değinerek sorun hakkında en çok başvurulan görüş olmuştur. Ayrıca aynı çalışmada sosyal katılım becerisinin geliştirilmesi için sosyal sorumluluk projelerinin ve topluma hizmet uygulamalarının farkındalığı belirtilmiştir.

Bu araştırmada vatandaşlık eğitiminin gerçekleştirişmesinde çevresel faktörler olarak adlandırılan bölümde dış etkenlerin olumlu ve olumsuz tarafları belirlenmeye çalışılmıştır. **Öğretmenin Yeterliliği** başlığı altında öğretmenlerin öğrenci üzerindeki etkisi de belirlenmeye çalışılan konulardan biri olmuştur. Alınan geri dönüşlerde bazı öğretmenler vatandaşlık eğitiminde yetersiz olduklarını kabul etmekle birlikte sorumluluklarının da farkında olduklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin kendilerine ait değerlendirmede, vatandaş yetiştirme konusunda üzerlerine düşen sorumlulukların neler olduğunu söylemeleri istenmiştir. Bu konuda alınan geri dönüşlerde farklı düşünceler ortaya çıkmakla birlikte bütün öğretmenler sorumluluğunun farkında olarak öğrenci yetiştirmenin gelecek yetiştirmeyle aynı şey olduğunu anladıkları tespit edilmiştir. İdeal vatandaşın oluşturulmasında en çok destek bulan görüş ‘’Öğrencilere örnek olmalıyız’’ olarak karşımıza çıkmıştır. 18 öğretmenden 8’inin görüşün alarak, öğretmenler öğrencilerin kendilerinin bir yansıması olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Ekici, Şahin (2019, 94) yapmış oldukları çalışmada kavramların yanlış öğretimi temasında öğretmenin etkisinin olduğu belirtilmiştir. Aynı temada ailenin etkisinin de kavramların yanlış öğretiminde katkısının olduğu vurgulanırken, bu araştırmayla paralel seyir izleyerek, 1 öğretmen okul dışında yapılabilecek etkinlikler konusunda ailelerin olumsuz tavrı nedeniyle yanlış anlaşılmalara sebep olduğu ve bu nedenle öğrencilerin pasif

öğrenmelere maruz kaldığı dile getirilmiştir. Bu durum Ekici, Şahin (2019)'nin çalışmasında daha detaylı incelenerek ''Toplumsal Yapı'' temasında ''Toplum İçi Güvensizlik'' ve ''Geleneksel Aile Yapısı'' başlıklarıyla vatandaşlık eğitiminde yaşanan sorunların bazı sebepleri olarak gösterilmiştir. Ercins, (2012, 90-91) çalışmasında Dünya Değerler Anketi'nin 2005 ve 2008 yılları arasında 57 ülke arasından Türkiye'nin ''Toplumsal Güven'' anletinde %4,8 oranı ile en düşük 2. ülke konumunda olduğu sonucu çıkmıştır. Toplumsal güvenin eksik olması toplum nezdinde gerçekleştirilmek istenen etkinliklerin sorgulanmasına ve genellikle engellenmesine sebep olmaktadır.

Toplumsal yapıda kuşkusuz en önemli etkenlerdeni biri kültür olmuştur. Araştırma sahası olan Samsun ilinde çevre illerden göç alması nedeniyle genellikle Karadeniz kültürünün hakim olduğu bilinmektedir. Bu nedenle öğretmenler yapılan görüşmelerde kültür farklılıklarını çokça yaşamadıkları ancak yaşanmış varsayarak yapılması gerekenleri sıraladıkları göze çarpmaktadır. Örneğin 2 katılımcı ''Kültürel değerlerde farklılıklar kontrol altında tutulmalı'' diyerek çok başlılığın da kötü bir durum ortaya çıkarabileceğini savunmuştur. Polat, Kılıç, (2013, 357-358) etnik köken, din, dil gibi faktörlerin bazı farklılıklar oluşturduğuna ve farklılıkların zaman zaman çatışmaların ana sebebini oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Çelik (2009, 197) belirttiği üzere okul dışında vatandaşlık eğitimi üzerinde en etkili unsurun aile yaşantısıdır. Bu araştırmada kültürel değerlerin vatandaşlık eğitimine etkisi konusunda 4 katılımcı kültürün aileden geldiğini ve bunun da vatandaşlığın temelini oluşturduğunu belirterek bir uyuşma göstermiştir.

Bu araştırmada öğretmenlerin sınıf içi ve sınıf dışında vatandaşlık eğitimiyle ilgili yapabileceği faaliyetler sorulmuştur. Verilen yanıtlarda özellikle öğretim yöntem ve tekniklerinin üzerinde durulmuş, drama, canlandırma teknikleri, gezi-gözlem yöntemi, proje-performans ödevleri en çok söz edilen yöntemler olmuştur. Yöntemlerin uygulanmasının öğrencilere; bilinçli vatandaş olmanın önemini, demokrasi bilincini, hak ve sorumluluk kazandırıcı davranışların edinmesini sağlayacağı düşünülmüştür. Sınıf içi etkinlikler konusunda en çok dikkat çeken ve öğrenci tarafından aktif katılımı sağlayan uygulamalardan biri drama tekniğidir. Drama, farklı yaşantılar sağlama, rollere girerek olay ve durumlarla ilgili tecrübe kazanma, hayatın farklı yönlerinin de anlaşılması ve en önemlisi yaparak yaşayarak öğrenmesini sağlamaktadır. Bu öğrenmeler kalıcı izli davranışlara dönüşerek

hedeflenen kazanımları gerçekleştirmektedir (Akyol, 2003, 182). Drama, canlandırma, rol yapma gibi teknikler empati yeteneğinin gelişmesini sağlayarak vatandaşlık bilincinde artı değerler edinilmesinde katkı sağlamaktadır. Bu araştırmada **Sınıf Dışı Eğitsel Faaliyetler** konusunun gezi-gözlem yöntemine dâhil edilen resmi kurum ziyaretleri de Genç, Çelik, (2018, 133) tarafından farklı branşlar üzerine yapmış oldukları çalışmada sosyal bilgiler öğretmeni tarafından dile getirilmiştir.

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, vatandaşlık eğitiminin de olduğu çeşitli sosyal disiplinleri içine alan ilkokul 4. sınıf ve ortaokul 5, 6 ile 7. sınıflarda okutulan Sosyal Bilgiler dersinin ana hatlarını belirlemiştir. Vatandaşlık bilgisi, eğitim programlarının ana hedefi olarak belirlenen vatandaş yetiştirmenin adı olmuştur. Sosyal Bilgiler dersi toplumu ve bireyi yakından inceleyen bir disiplin olarak vatandaşlık eğitiminin en çok değinildiği alandır. Ancak Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler yaklaşımı, vatandaşlık eğitiminin Sosyal Bilgiler dersi içerisinde önemini azaltarak arkeoloji, antropoloji, siyaset bilimi vb. alt disiplinler gibi muamele görmesine sebep olmuştur. Bu nedenle vatandaşlık eğitimi değişen anlayışla birlikte eski önemini yitirerek arka plana itilmiştir. Oysaki Sosyal Bilgiler gerek dünya tarihinde gerek Türkiye tarihinde 3 temel disiplin üzerine kurulu olup bu disiplinlerden biri vatandaşlık bilgileri olarak adlandırılmaktadır.

Elde edilen bulgularda ‘’etkin vatandaşlık’’ kavramının bir öğrenme alanı olarak karşımıza çıkması önemini arttırırken, öğretmenler tarafından fazla dile getirilmediği tespit edilmiştir. Literatür çalışmalarında da etkin vatandaşlık kavramına pek önem verilmediği belirlenmiştir. Bu araştırmada 1 öğretmen programın etkin vatandaş yetiştirmede yetersiz olduğunu söylemiş, 4 öğretmen ise etkin vatandaş yetiştirmenin üzerlerine düşen en önemli sorumluluk olduğunu ithaf etmişlerdir. **Öğretmenin Yeterliliği** başlığında 2 öğretmen öğrencileri yetiştirirken ‘’Önce insan olmayı öğretmeli’’ diyerek araştırmanın ayırt edici cevaplarından biri olmuştur.

Yapılan araştırmalarda genellikle toplumsal çevre veya toplumsal faktörler şeklinde adlandırılan değer ve kültürü içinde barındıran unsurların daha dikkatli biçimde ele alınması gerekmektedir. Bu araştırmada kültürel değerlerin doğrudan vatandaşlık eğitimine etkisi sorgulanarak aralarındaki sıkı bağ ortaya çıkarılmıştır. Vatandaşlık anlayışının kültüre göre değişebildiği ve vatandaşlık ile kültürün iç içe kavramlar

olduğu öğretmenler tarafından sıkça dile getirilen durum olmuştur. Literatür incelemelerinde ise kültür-vatandaşlık ilişkisi arka plana itilmiş ve üstünkörü geçilmiş, yalnızca çok kültürlülük ile küresel vatandaşlık araştırmalarında kültür kavramı vatandaşlıkla bağdaştırılmıştır.

Bu araştırmanın en ayırt edici özelliklerinden birisi ders programlarında ve ders kitaplarında sıkça görülen, tarihin akışını değiştiren Veda Hutbesi, Fransız İhtilâli, Dünya Savaşları vb. toplumsal olayların eğitim programlarında ve vatandaşlık eğitiminde ne gibi etkilerinin olduğunun tartışılması olmuştur. Özellikle alınan geri dönüşlerde bu tür olayların insan haklarının oluşumunda etkisinin olduğu ve bununda vatandaşlık kimliğinin oluşmasında etkili olduğu vurgusu yapılmıştır. 11 kişi tarafından dile getirilen bu görüş araştırmanın en çok destek gören düşüncesi olmuştur.

Araştırmanın ana teması ve öğretmenlerden alınan geri dönüşler neticesinde 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi konusunda yeterliliği belirlenmeye çalışılmıştır. Programın yetersiz olduğu konular özetle şu şekildedir:

- Program uygulamalı etkinlikler konusunda yetersizdir
- Etkin vatandaşlık kavramına yeterince değinilmemiştir
- Vatandaşlık eğitimi yalnızca Sosyal Bilgiler dersinin sorumluluğu olarak görülmemeli, eğitim camiasının ortak sorumluluğu olmalıdır.
- Vatandaşlık eğitimi ayrı bir ders olarak verilmeli ve gerekirse kendine has branş öğretmenleri yetiştirilmelidir.
- Öğretmenlerin sınıf içi ve sınıf dışında öğrencilerin etkin katılımını sağlayacak uygulamaları hayata geçirmeleri zaman kısıtlaması ve programın ağır yükü nedeniyle zorlaşmıştır

Ders programının vatandaşlık eğitimi konusunda yeterli bulunduğu durumlar şu maddelerle özetlenebilir:

- Program, sınıf düzeylerine uygun biçimde hazırlanmıştır.
- Her derse ait belli başlı beceriler ve değerler eğitimi öğrenme alanlarına dağıtılarak anlamlı öğrenmeler sağlanmıştır.
- Öğrenme alanları teoride, bilgilerin sınıflandırılarak Sosyal Bilgiler dersinin benimsediği sarmal öğretim yaklaşımını karşılamaktadır.

- Hem Türk vatandaşlığı hem de çağın gereksinimi olan küresel vatandaşlık kavramları üzerinde durulmuştur.

Yapılan araştırma sonrasında kültür ve değer kavramlarının vatandaşlıkla iç içe olduğu, birbirlerinden ayrılmaması gerektiği ortaya çıkmıştır. Türkiye'de özellikle göç alan gelişmiş illerinde adeta bir mozaik halini alan kültürel farklılıkların öğretmen ve öğrenci nezdinde farkındalık oluşturularak eksik bulunan uygulamalı etkinliklerle desteklenmesi gerekmektedir. Değerler eğitiminde yer alan ''Saygı, sevgi, hoşgörü'' gibi kavramların öğrenciler arasında kazanımını sağlayacak ortamların oluşturulması hedeflenmelidir. Sınıf içi ve sınıf dışı öğretim yöntem ve tekniklerinde de öğretmenlerin dile getirdiği en büyük sorun süre yetersizliği olmuştur. Programın ve eğitim sisteminin sınav odaklı ders işleyişinin daha uygulamalı ve esnek zaman dilimlerine izin verici ilkeler benimsemesi gerekmektedir. Çağın gereklerinden biri olan internet tabanlı eğitim ve uzaktan eğitim gibi platformların eğitim sisteminde daha fazla yer edinmesi zaman ve mekân tasarrufunu sağlayacak unsurlardır.

Öğretmenler sosyal sorumluluk projelerini hayata geçirmede cesaretlendirilmeli ve öğrenciye getirisinin iyice anlatılarak faydalarının gün yüzüne çıkarılması sağlanmalıdır. Sosyal sorumluluk projeleri öğretmenlerin de belirttiği üzere yaparak yaşayarak öğrenmenin ve öğrencileri derse karşı motive etmenin en güçlü yollarıdır. Ayrıca vatandaşlık oluşum aşamalarının ders müfredatında arka planda kaldığı tespit edilmiştir. Söz gelimi dünya genelini etkileyen toplumsal olayların sonuçları üzerinde çok düşünülmeyen olgulara sebep olduğu dile getirilmelidir. Vatandaşlığın oluşumunda etkili olan ve insan haklarının ortaya çıkmasını sağlayan olayların daha fazla farkındalık oluşturacak şekilde derslerde işlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akşin, Sina. 2017. **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki.** 8. bs. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Akşit, Niyazi, Tarık Asal. 1973. **Ortaokul 2. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı**. İstanbul: Bozkurt.

Aktan, Sümer. 2006. Sosyal Bilgilerin Bir Öğretim Alanı Olarak Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Program Tasarılarına Olan Yansımalar. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akyılmaz, S. Gül. 2008. Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması. **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.** c. 12. s. 1: 389-420.

Akyol, A. Köksal. 2003. Drama ve Dramanın Önemi. **Türk Eğitim Bilimler Dergisi.** c.1. s. 2: 179-192.

Akyüz, Yahya. 2016. **Türk Eğitim Tarihi.** 29. bs. Ankara: Pegem Akademi.

Alkan, M. Öznur. 2019. II. Abdülhamit Döneminde Eğitim ve İdeoloji. **Sultan II. Abdülhamit Dönemi.** ed. Mehmet Bulut, Muhammet Enes Kala, Nuri Salık, Maşallah Nar. İstanbul: İzü Yayınları: 309-367.

Altunya, Niyazi. 2014. Köy Enstitüleri Sisteminde Yönetim. **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** s. 10: 28-49.

Arai, Masami. 2008. **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği.** çev. Tansel Demirel. İstanbul: İletişim Yayınları.

Arayıcı, Ali. 2014. **Dünya ve Türkiye'de Eğitim Stratejileri Görüşler – Öneriler.** İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Aslan, Erdal. 2016. Geçmişten Günümüze Sosyal Bilgiler. **Sosyal Bilgiler Eğitimi**. ed. Dursun Dilek. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık: 3-48.

Aslan, Seyfettin, Mehmet Alkış. 2015. Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye'nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik. **Akademik Yaklaşımlar Dergisi.** c. 6. s. 1: 18-33.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi. 2006. **Atatürk'ün Söylev ve Nutukları Cilt II.** Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Aybay, Rona. 1982. **Yurttaşlık (Vatandaşlık) Hukuku.** Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Barr, Robert James L. Barth, S. Samuel Shermis. 2013. **Sosyal Bilgilerin Doğası.** çev. Cengiz Dönmez. Ankara: Pegem Akademi

Batır, Betül. 2007. İkinci Meşrutiyet'ten Tevhid-i Tedrisat'a Türkiye'de İlköğretim (1908-1924). Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Boineau, J. 1998. **Fransa'da Devrim Dönemi'nde Yurttaşlar ve Yurttaşlık**. çev. Yeşim Küey. İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Bruinessen, van. M. 2013. **Ağa, Şeyh, Devlet.** çev. Banu Yalkut. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Bilgili, A. Sinan. 2019. Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler. **Sosyal Bilgilerin Temelleri.** ed. Ali Sinan Bilgili. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık: 2-29.

Birecikli, İ. Burak. 2008. Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme. **Gazi Akademik Bakış Dergisi,** c. 2. s. 3: 211-226.

Büyüköztürk, Şener, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel. **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. 24. bs. Ankara: Pegem Akademi, 2016.

Cankar, Bilgin. 2017. Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1999-2016). **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.** c. 7. S. 2: 189-210.

Creswell John W. 2013. **Nitel Araştırma Yöntemleri.** çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Cevdet Ahmet. 2014. **Sultan Abdülhamid'e Arzlar(Maruzat).** haz. Yusuf Halaçoğlu. 2. bs İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Çelik, Hülya. 2009. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatandaşlık Eğitiminin Bugünkü Durumu ve Geleceğine İlişkin Görüşleri. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Davison, Roderic H. 2004. **Osmanlı-Türk Tarihi: 1774-1923**. çev. Mehmet Moralı. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Demir, Şerif. 2010. Tanzimat Dönemi Eğitim Politikalarında Osmanlıcılık Düşüncesinin Etkisi. **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.** c. 9. s. 31: 284-294.

____. 2011. Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlıcılık. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi.** s. 29: 331-348.

Demirel, Demokaan. 2011. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma. **Türk İdare Dergisi,** s. 473: 97-111.

Dönmez, Cengiz, Kubilay Yazıcı. 2015. **Sosyal Bilgiler Öğretimi.** Ankara: Pegem Akademi.

Dubet, F. 1999. L'école Républicaine, Républicaine Chimene. **Le Monde Des Débats,** c. 6, (Aktaran: Üstel, Füsun. 2008. Makbul Vatandaşın Peşinde. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eğitim Danışmanlığı ve Araştırmaları Merkezi. Kara Tahtayı Aşmak. **Oluşturmacılık Kuramı ve Öğrenci Merkezli Ölçme-Değerlendirme.** ed. İbrahim Hakan Karataş. İstanbul: EDAM, 2014.

Er, Harun, Fatma Ünal, Cengiz Özmen. 2013. 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin 4. Sınıfa Alınmasına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Araştırma. **International Journal of Social Science.** c. 6. s.8:,179-196.

Ercins, Gülay. 2012. Türkiye'nin Demokratikleşmesinde Toplumsal Sorun Alanları. **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.** c. 14. s. 1: 79-102.

Erdem, Gazi. 2010. İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahât Fermânı'na Yeniden Bir Bakış. **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.** s. 51: 327-348.

Erdoğdu, Tayfur. 1997. Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.** c. 52. s. 1: 183-247.

Eryılmaz, Bilal. 1992. **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme.** İstanbul: İşaret Yayınları.

Eurydice. 2012. **Avrupa'da Vatandaşlık Eğitimi**. Brüksel: Eğitim, İşitsel-Görsel Medya ve Kültür Yürütme Ajansı.

Fanid, N. Agahabalaei, Derya Yılmazer. 2017. Siyasi Alanda Demokratikleşme Hareketlerinin Toplumsal Alandaki Realitesi (1808-1908). **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.** c. 4. s. 2: 48-64.

Gellner, Ernest. **Modern Devlet**. çev. Büşra Ersanlı Bahar, Günay Göksu Özdoğan. İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.

Genç, Kübra, Hülya Çelik. 2018. Türkiye'de Vatandaşlık Eğitimi'nin Branş Öğretmenlerinin Bakış Açılarıyla Değerlendirilmesi. **Sakarya University Journal of Education.** c. 8. s. 1: 126-138.

Gölpınarlı, M. Abdülbaki. 2007. **Yurt Bilgisi.** 1. bs. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Gül, S. Sallan, Ayşe Alican Şen. 2014. Modernleşmenin Anadolu Ateşi: Köy Enstitüleri. **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** s.10: 12-27.

Gündoğdu, Ahmet. 2011. Yeni Bir Çağda Büyümek. **Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi.** s. 21: 1-2.

Güngör, Mehmet. 2017. Bir Kimlik İnşası Olarak Ulus-Devlet Yurttaşlığı ve Yurttaşlık Kavramının Dönüşümü. **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.** c. 13, s. 2: 438-464.

Gürsakal, Necmi. 2001. **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri.** Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Hanilçe, Murat, İlyas Ak. 2018. İstanbul Gazetelerinin Başyazarlarının Kaleminden 31 Mart Vak'ası Öncesi ve Sonrası. **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.** c. 2. s. 1: 1-32.

Hekimoğlu, V. Sefa Futa. 2017. Türkiye'de Türkçülük Hareketinin Ortaya Çıkması ve Türk Ocakları. **Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi.** c. 2. s. 1: 41-50.

Hocaoğlu, Baran. 2008. İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında İktidar ve Muhalefet İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hülür, Himmet, Gürsoy Akça. 2007. İmparatorluktan Cumhuriyete Siyasal Bütünlük ve Ulusalcılık Söylemi. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi.** s. 22: 311-335.

İbrahimoğlu, Zafer, Cemil Öztürk. 2013. Sosyal Bilgiler Dersinden Örnek Olay Yöntemi Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarı Derse Karşı Tutum ve Eleştirel Düşünme Becerileri Üzerine Etkileri. **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.** c.26. s. 22: 523-548.

İnan, Afet. 2010. **Medeni Bilgiler**. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

İnan, Süleyman. 2014. Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Siyasi Kültür. **Muhafazakâr Düşünce Dergisi.** s. 41-42: 247-258.

____. 2014. **Sosyal Bilgiler Eğitimi: Nedir, Ne Zaman ve Neden? Tanımlar, Tarihi Kökleri ve Açıklamalar.** Ankara: Anı Yayıncılık.

İnce, Başak. 2012. Citizenship Education in Turkey: Inclusive or Exclusive. **Oxford Review of Educaiton**, c. 38, s. 2 , 115-131 (Aktaran: Som, İpek , Karataş, Hakan. 2015. Türkiye'de Vatandaşlık Eğitimi Üzerine Bir İnceleme. Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1(1), 33-50.

Kabaklı, Ahmet. [04.11.2019]. Kabakçı İsyanı. https://islamansiklopedisi.org.tr.

Kan, Çiğdem. 2009. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Küresel Vatandaşlık. **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.** s. 26: 25-30.

Kanun-i Esasi. 1876.

Kapluhan, Erol. 2012. Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri. **Marmara Coğrafya Dergisi.** s. 26: 172-194.

____. 2012. Hazırlık (Kurtuluş Savaşı) Dönemi Eğitim Politikaları ve Eğitim Faaliyetleri. **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi.** s. 1: 1-28.

Karagözoğlu, G. 1985. Atatürk'ün Eğitim Savaşı. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.** c. 2. s. 4: 193-213.

Karataş, Adnan. 2018. Osmanlı Devleti'nin Anayasal Nitelikli Belgelerinde Demokrasi Söylemlerinin Demokrasi Modelleri Perspektifinden Değerlendirilmesi. **Journal of Institute of Economic Development and Social Resarches.** c. 4. s. 13: 609-624.

Karpat, K. Haşim. 2010. **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset.** İstanbul: Timaş Yayınları.

Keskin, Yusuf. 2012. Türkiye'de 1970'li Yıllardan Günümüze Kadar Yayınlanmış İlkokul, Ortaokul ve İlköğretim Okulu Programlarında Yer Alan Tarih Dersi Konularının Dönemlere Göre İncelenmesi. **International Online Journal of Educational Sciences.** c. 4. s. 2: 442-461.

Kili, Suna. 1995. **Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli.** Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kılıçoğlu, Gökçe. 2014. Sosyal Bilgiler Tanımı, Dünyada ve Ülkemizde Gelişimi ve Önemi. Mustafa Safran içinde, **Sosyal Bilgiler Öğretimi** (s. 4-14). Ankara: Pegem Akademi.

____. 2015. Sosyal Bilgiler Tanımı, Dünyada ve Ülkemizde Gelişimi ve Önemi. Mustafa Safran içinde, **Sosyal Bilgiler Öğretimi** (s. 3-16). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Kızıltan, Yılmaz. 2006. I. Meşrutiyetin İlânı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı. **Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.** c. 26. s. 1: 251-272.

Kuş, Zafer, Aysun Aksu. 2017. Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İnançları. **Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi.** s. 8: 18-41.

Lewis, Bernard. 1993. **Modern Türkiye'nin Doğuşu.** 5. bs. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Merey, Zihni, Kadir Karatekin, Zafer Kuş. 2012. İlköğretimde Vatandaşlık Eğitimi: Karşılaştırmalı Kurmsal Bir Çalışma. **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi.** c. 32. s. 3: 795-821.

Milli Eğitim Bakanlığı. 1968. Talim ve Terbiye Kurulu Kararları. **Tebliğler Dergisi.** c. 31. s. 1484: 299-300

____. 1969. Talim ve Terbiye Kurulu Kararları. **Tebliğler Dergisi.** c. 32. s. 1582: 426-435.

____. 1998. Talim ve Terbiye Kurulu Kararları. **Tebliğler Dergisi.** c. 61. s. 2487: 385-584.

____. 1973. Talim ve Terbiye Kurulu Kararları. **Tebliğler Dergisi.** c. 36. s. 1760: 379-387.

____. 1990. Talim ve Terbiye Kurulu Kararları. **Tebliğler Dergisi.** c. 53. s. 2315: 457-520.

____. 2018. **Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.** Ankara http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf [17.07.2019].

Mustafa Satı. 2012. **Fenn-i Terbiye.** ed. Mustafa Gündüz. Ankara: Otorite Yayınları.

Oğuz, Ahmet. 2013. Türk Demokrasi Tarihinde Muhalefet Geleneğinin Oluşması Açısından Sultan II. Abdülhamit Dönemi. **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** s. 2: 109-120.

Olgun, Kenan. 2004. II. Meşrutiyet Dönemi Seçim Sistemi ve 1912 Seçimlerinde İzmit Sancağında Uygulanışı. **Tarih Dergisi.** c. 0. s. 39: 139-154.

Oran, Baskın. 2008. **Türkiye'de Azınlıklar : Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama.** İstanbul: İletişim Yayınları.

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı. 2014. **TR83 Bölgesi İlçeleri Sosyo - Ekonomik Gelişmişlik Endeksi.** Samsun.

Ortaylı, İlber. 1987. **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı.** İstanbul: Hil Yayın.

____. 2010. **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı.** İstanbul: Timaş Yayınları.

____. 2016. **Osmanlı'ya Bakmak.** İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Örs, Orhan. 2013. Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi.** s. 51: 679-716.

Özgişi, Tunca. 2009. Milliyetçilik ve Vatandaşlık Olgusunun Türk Anayasalarına Yansıması. **Türkoloji Kültürü Dergisi.** c. 2. s. 4: 83-103.

Öztürk, Cemil. 2011. Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış. Cemil Öztürk içinde. **Sosyal Bilgiler Öğretimi** (s. 1-31). Ankara: Pegem Akademi.

Polat, E. Güzel. 2011. Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı. **Ankara Barosu Dergisi.** s. 3: 127-157.

Polat, İlhan, Eylem Kılıç. 2013. Türkiye'de Çokkültürlü Eğitim ve Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri. **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.** c. 10. s 1: 352-372.

Sağdıç, Mustafa. 2018. Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Disiplinler Arası Öğretim Yaklaşımına Göre Değerlendirilmesi. **X. IBANESS Congress Series, 27-28 Ekim 2018.** Ohrid: IBANESS: 293-301.

Sakaoğlu, Necdet. 2003. **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi.** 1. bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Saygılı, Ramazan. [07.05.2020]. 2015'ten değiştirilerek. https://docplayer.biz.tr/docs-images/91/105903699/images/15-0.jpg, erişim, 7.05.2020

Sened-i İttifak. [13.11.2019]. http://www.anayasa.gen.tr/senediittifak.htm.

Serbestoğlu, İbrahim. 2010. Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet. Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

____. 2011. Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu. **Osmanlı Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi.** s. 29: 193-214.

Som, İpek, Hakan Karataş. (2015). Türkiye'de Vatandaşlık Eğitimi Üzerine Bir İnceleme. **Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi.** c. 1.s. 1: 33-50.

Sözer, Ersan. 1998. Sosyal Bilgiler Programının Amaçları, İlkeleri ve Temel Özellikleri. **Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilimlerin Öğretimi.** ed. Ersan Sözer. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını: 15-30.

Subaşı, Münevver, Kübra Okumuş. 2017. Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** c. 21. s. 2: 419-426.

Şahin, İsmail. 2012. 1878 Kıbrıs Antlaşması ve Ermeni Meselesi. **Ermeni Araştırmaları Dergisi.** s. 43: 133-164.

Özcan, Ekici, İbrahim Fevzi Şahin. 2019. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Perspektifinde Ortaokullarda Vatandaşlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlar. **Tarih Okulu Dergisi.** s. 39: 85-116.

Şen, Abdullah. 2018. Değişim ve Devamlılık: Türkiye'de Vatandaşlık ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Asker-Sivil İlişkileri ve Darbeler (1950-2012). **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.** c.14. s. 3: 1099-1119.

Şit, Banu. 2008. Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış. **Türkiye Barolar Birliği Dergisi.** s. 76: 64-82.

Tanör, Bülent. 2018. **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri.** 31. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Topal, Mehmet. 2017. Demokrasi ve İnsan Hakları Kavramlarına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Topkaya Yavuz. 2019. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. **Sosyal Bilgilerin Temelleri.** ed. Ali Sinan Bilgili. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık: 34-59.

Toprak, S. Vakkas. 2013. İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu. **İstanbul Üniersitesi Sosyoloji Dergisi.** c.3. s. 26: 171-192.

Toprak, Zafer. 1988. 80. Yıldönümünde Hürriyetin İlanı (1908) ve Rehber-i İttihad. **Toplum ve Bilim Dergisi.** s. 42: 157-173.

Tunaya, T. Zafer. 1988. **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt: 1.** İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Turan, Refik. 2017. İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programında 2018 Yılında Gerçekleştirilen Güncelleme Üzerine Bir Değerlendirme. **Akşemseddin Uluslararası İnsan, Toplum, Spor Bilimleri Sempozyumu.** s. 2: 620-629.

Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı. 2012. **Balkan Savaşları'nın 100. Yıldönümünde Balkan Tecrübeleri.** Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. 1924.

Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun (2007 S.K.). 1932. **Resmi Gazete.** 2126, Haziran.

Türnüklü, Abbas. 2000. EğitimBilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi.** c. 6. s. 4: 543:559.

Ünsal, Artun. 1998. **75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru.** 1. bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Üstel, Füsun. 1999. **Yurttaşlık ve Demokrasi.** Ankara: Dost Yayınları.

____. 2008. **Makbul Vatandaşın Peşinde.** 3. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.

Vural, M. Kadri. 2014. II. Dünya Savaşı Sonrası Anti-Komünist Siyasal İklimin Köy Enstitülerinin Kapatılmasına Etkisi. **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** s. 10: 166-184.

Yamaç, Müzehher. 2014. İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasisi). **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi.** c. 3. s. 5: 54-68.

Yaşar, F. Tunç. 2018. II. Meşrutiyet Döneminde Yurttaşlık, Ahlak ve Medenilik Eğitimi: Malumat-ı Medeniye Ders Kitapları. **Osmanlı Araştırmaları.** c. 52. s. 52: 311-342.

Yıldırım, Ali, Şimşek, Hasan. 2016. **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.** 10. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yurdakul, Bünyamin. 2015. Yapılandırmacılık. Özcan Demirel içinde, **Eğitimde Yeni Yönelimler** (s. 39-65). Ankara: Pegem Akademi.

Zabun, Engin. 2018. Vatandaşlık Eğitimine Karşılaştırmalı Bir Bakış: Türkiye, Fransa. Doktora Tezi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

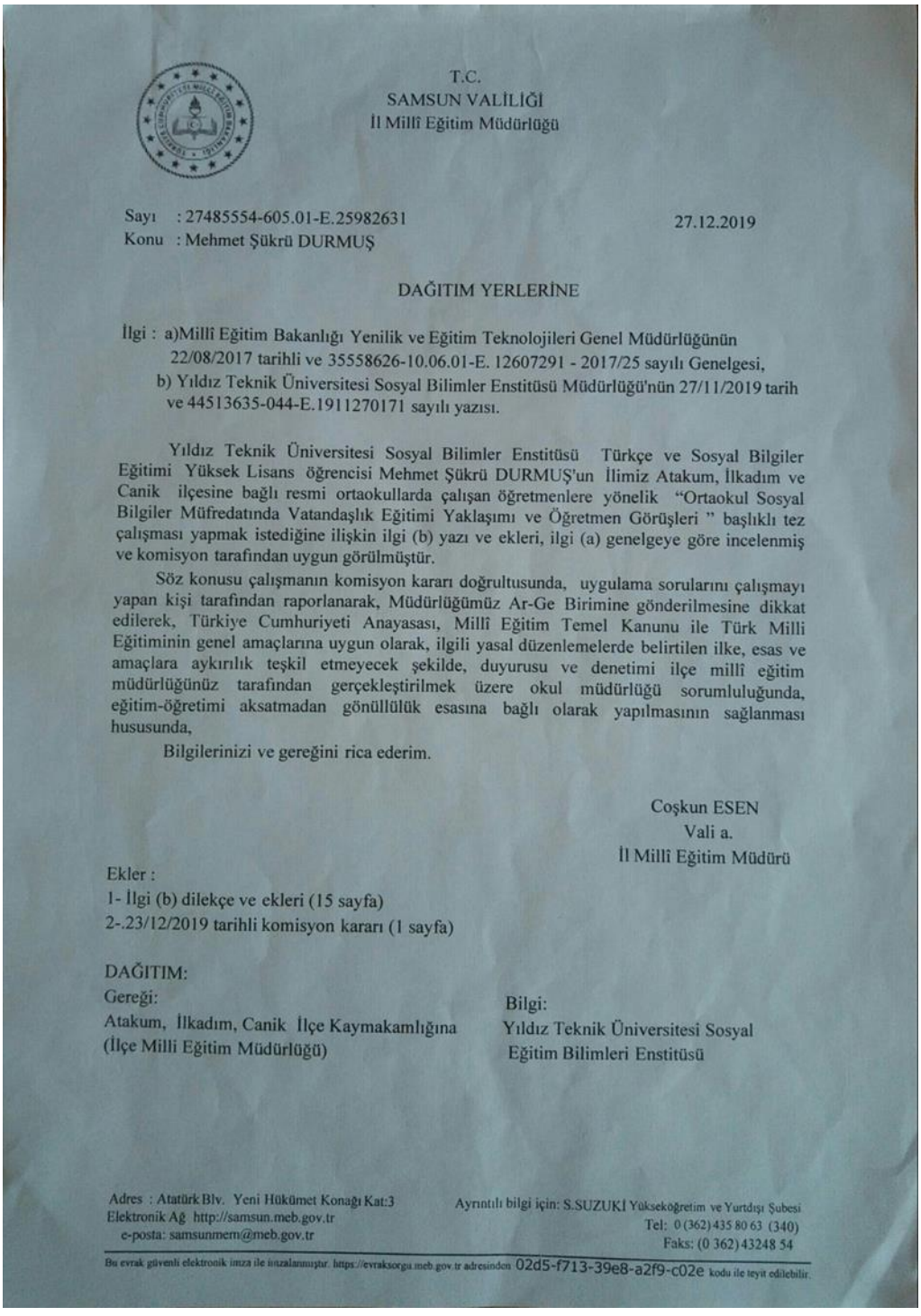
Zabunoğlu, H. Gökçe. 2018. Günümüzde Ulus-Devlet. **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.** c. 13. s. 1: 535-559.

Zeyrek, Suat. 2013. II. Meşrutiyet Dönemi'nde İktidar-Muhalefet Çekişmeleri Üzerine Genel Bir Bakış. **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.** c. 6. s. 2: 25-58.

Ziya Ahmet, Ali Haydar. 2017. **Osmanlı Vatandaşlık Eğitimi Ders Kitabı Yeni Malumat-ı Medeniye**. haz. Mustafa İçen. 1 bs. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

EKLER

Ek 1. Samsun Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Uygulama İzni

T.C.
SAMSUN VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 27485554-605.01-E.25982631 27.12.2019
Konu : Mehmet Şükrü DURMUŞ

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : a)Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 22/08/2017 tarihli ve 35558626-10.06.01-E. 12607291 - 2017/25 sayılı Genelgesi,
b) Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nün 27/11/2019 tarih ve 44513635-044-E.1911270171 sayılı yazısı.

Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Yüksek Lisans öğrencisi Mehmet Şükrü DURMUŞ'un İlimiz Atakum, İlkadım ve Canik ilçesine bağlı resmi ortaokullarda çalışan öğretmenlere yönelik "Ortaokul Sosyal Bilgiler Müfredatında Vatandaşlık Eğitimi Yaklaşımı ve Öğretmen Görüşleri " başlıklı tez çalışması yapmak istediğine ilişkin ilgi (b) yazı ve ekleri, ilgi (a) genelgeye göre incelenmiş ve komisyon tarafından uygun görülmüştür.

Söz konusu çalışmanın komisyon kararı doğrultusunda, uygulama sorularını çalışmayı yapan kişi tarafından raporlanarak, Müdürlüğümüz Ar-Ge Birimine gönderilmesine dikkat edilerek, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Millî Eğitim Temel Kanunu ile Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarına uygun olarak, ilgili yasal düzenlemelerde belirtilen ilke, esas ve amaçlara aykırılık teşkil etmeyecek şekilde, duyurusu ve denetimi ilçe millî eğitim müdürlüğünüz tarafından gerçekleştirilmek üzere okul müdürlüğü sorumluluğunda, eğitim-öğretimi aksatmadan gönüllülük esasına bağlı olarak yapılmasının sağlanması hususunda,

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Coşkun ESEN
Vali a.
İl Millî Eğitim Müdürü

Ekler :
1- İlgi (b) dilekçe ve ekleri (15 sayfa)
2-.23/12/2019 tarihli komisyon kararı (1 sayfa)

DAĞITIM:
Gereği:
Atakum, İlkadım, Canik İlçe Kaymakamlığına
(İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü)

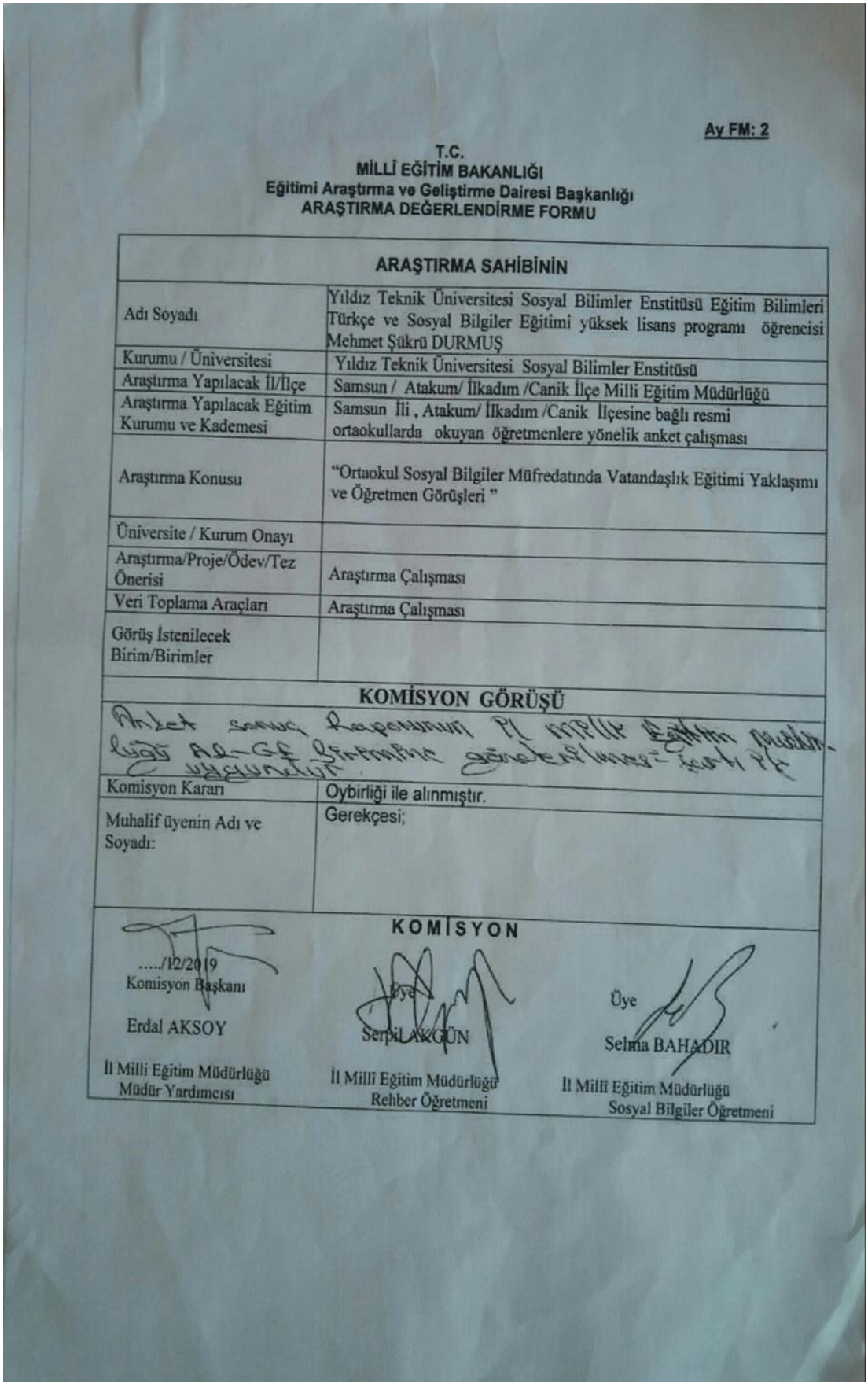
Bilgi:
Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Adres : Atatürk Blv. Yeni Hükümet Konağı Kat:3
Elektronik Ağ http://samsun.meb.gov.tr
e-posta: samsunmem@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: S.SUZUKİ Yükseköğretim ve Yurtdışı Şubesi
Tel: 0 (362) 435 80 63 (340)
Faks: (0 362) 43248 54

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. https://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 02d5-f713-39e8-a2f9-c02e kodu ile teyit edilebilir.

Ek 2. Araştırma Değerlendirme Formu

Ay FM: 2

T.C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı
ARAŞTIRMA DEĞERLENDİRME FORMU

ARAŞTIRMA SAHİBİNİN	
Adı Soyadı	Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi yüksek lisans programı öğrencisi Mehmet Şükrü DURMUŞ
Kurumu / Üniversitesi	Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Araştırma Yapılacak İl/İlçe	Samsun / Atakum/ İlkadım /Canik İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü
Araştırma Yapılacak Eğitim Kurumu ve Kademesi	Samsun İli , Atakum/ İlkadım /Canik İlçesine bağlı resmi ortaokullarda okuyan öğretmenlere yönelik anket çalışması
Araştırma Konusu	"Ortaokul Sosyal Bilgiler Müfredatında Vatandaşlık Eğitimi Yaklaşımı ve Öğretmen Görüşleri "
Üniversite / Kurum Onayı	
Araştırma/Proje/Ödev/Tez Önerisi	Araştırma Çalışması
Veri Toplama Araçları	Araştırma Çalışması
Görüş İstenilecek Birim/Birimler	

KOMİSYON GÖRÜŞÜ	
Anket sonuç raporunun İl Milli Eğitim Müdür. Ar-Ge birimine gönderilmesi hususunda Uygunluk	
Komisyon Kararı	Oybirliği ile alınmıştır.
Muhalif üyenin Adı ve Soyadı:	Gerekçesi;

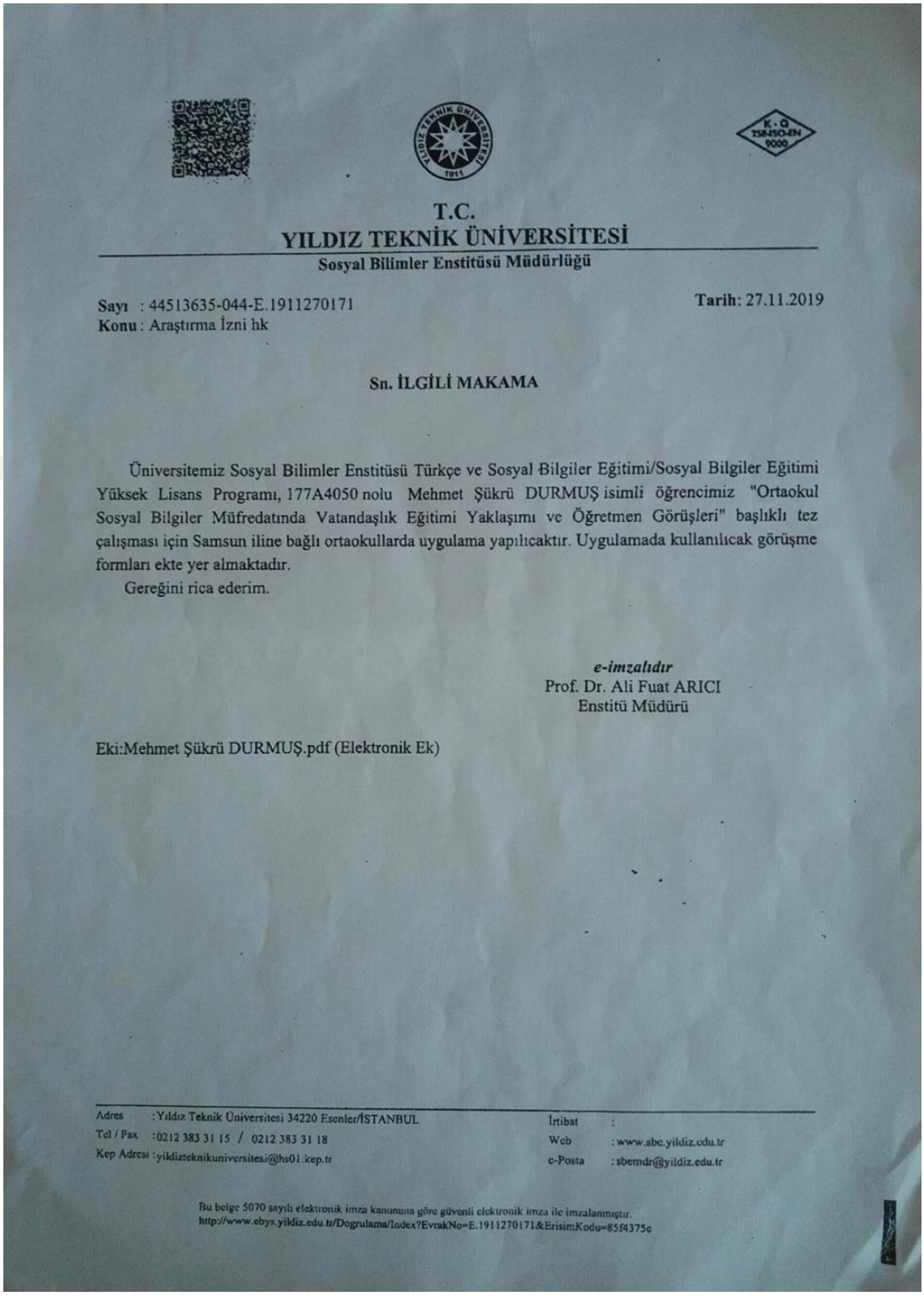
KOMİSYON

...../12/2019
Komisyon Başkanı
Erdal AKSOY
İl Milli Eğitim Müdürlüğü
Müdür Yardımcısı

Üye
Serpil AKGÜN
İl Millî Eğitim Müdürlüğü
Rehber Öğretmeni

Üye
Selma BAHADIR
İl Millî Eğitim Müdürlüğü
Sosyal Bilgiler Öğretmeni

Ek 3. YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma İzni

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : 44513635-044-E.1911270171 **Tarih:** 27.11.2019
Konu : Araştırma İzni hk

Sn. İLGİLİ MAKAMA

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi/Sosyal Bilgiler Eğitimi Yüksek Lisans Programı, 177A4050 nolu Mehmet Şükrü DURMUŞ isimli öğrencimiz "Ortaokul Sosyal Bilgiler Müfredatında Vatandaşlık Eğitimi Yaklaşımı ve Öğretmen Görüşleri" başlıklı tez çalışması için Samsun iline bağlı ortaokullarda uygulama yapılıcaktır. Uygulamada kullanılıcak görüşme formları ekte yer almaktadır.

Gereğini rica ederim.

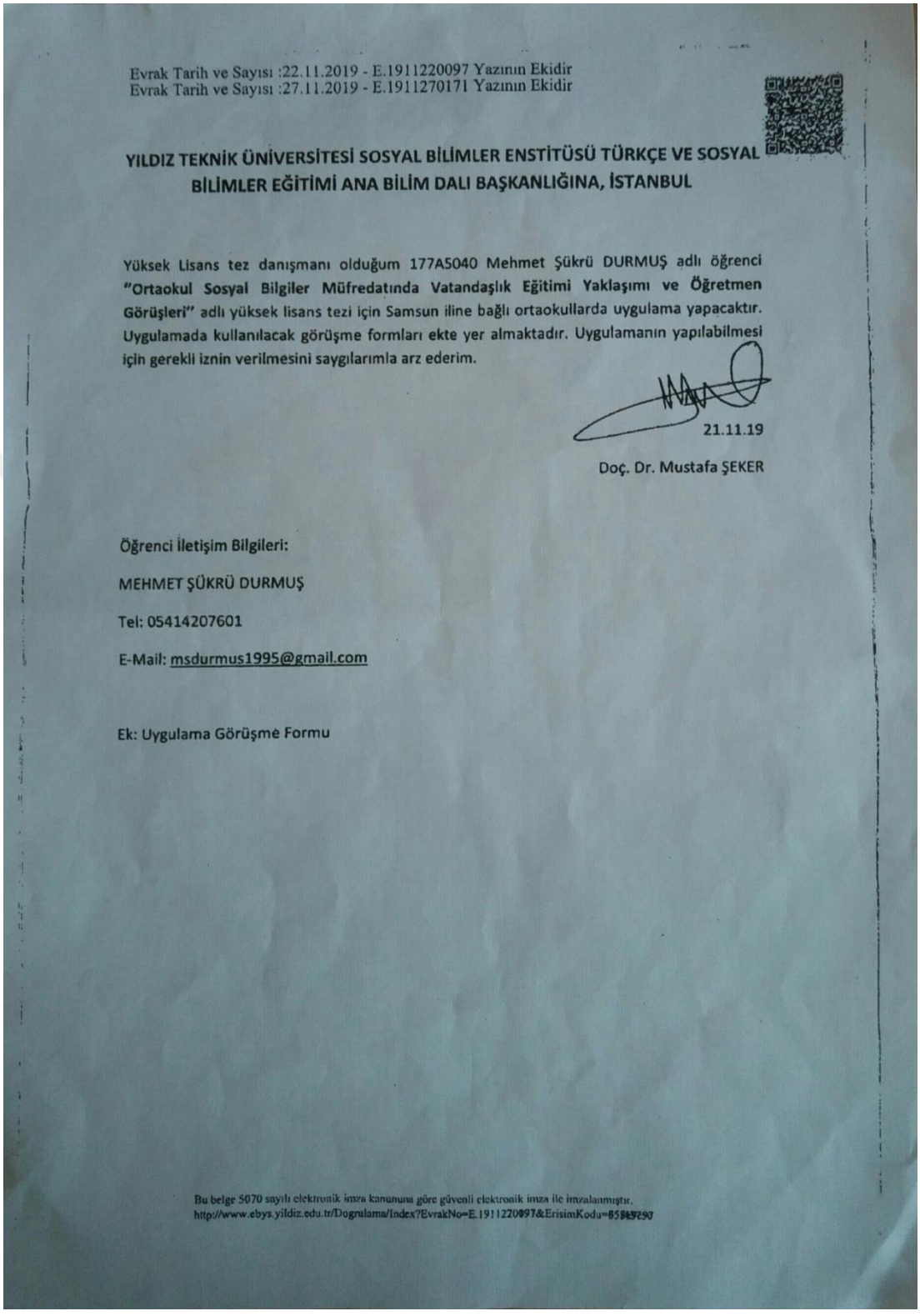
e-imzalıdır
Prof. Dr. Ali Fuat ARICI
Enstitü Müdürü

Eki:Mehmet Şükrü DURMUŞ.pdf (Elektronik Ek)

Adres :Yıldız Teknik Üniversitesi 34220 Esenler/İSTANBUL
Tel / Fax :0212 383 31 15 / 0212 383 31 18
Kep Adresi :yildizteknikuniversitesi@hs01.kep.tr
İrtibat :
Web : www.sbe.yildiz.edu.tr
e-Posta : sbemdr@yildiz.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
http://www.ebys.yildiz.edu.tr/Dogrulama/Index?EvrakNo=E.1911270171&ErisimKodu=85f4375e

Ek 4. Uygulama İzin Dilekçesi

Evrak Tarih ve Sayısı :22.11.2019 - E.1911220097 Yazının Ekidir
Evrak Tarih ve Sayısı :27.11.2019 - E.1911270171 Yazının Ekidir

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA, İSTANBUL

Yüksek Lisans tez danışmanı olduğum 177A5040 Mehmet Şükrü DURMUŞ adlı öğrenci **"Ortaokul Sosyal Bilgiler Müfredatında Vatandaşlık Eğitimi Yaklaşımı ve Öğretmen Görüşleri"** adlı yüksek lisans tezi için Samsun iline bağlı ortaokullarda uygulama yapacaktır. Uygulamada kullanılacak görüşme formları ekte yer almaktadır. Uygulamanın yapılabilmesi için gerekli iznin verilmesini saygılarımla arz ederim.

21.11.19

Doç. Dr. Mustafa ŞEKER

Öğrenci İletişim Bilgileri:

MEHMET ŞÜKRÜ DURMUŞ

Tel: 05414207601

E-Mail: msdurmus1995@gmail.com

Ek: Uygulama Görüşme Formu

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanununa göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
http://www.ebys.yildiz.edu.tr/Dogrulama/Index?EvrakNo=E.1911220097&ErisimKodu=85[illegible]

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Mehmet Şükrü DURMUŞ

Doğum Tarihi: 14.06.1995

Doğum Yeri: İlkadım/Samsun

Akademik Unvanı: Yüksek Lisans Öğrencisi

Cep Telefonu: 0541 420 76 01

E-postası: msdurmus1995@gmail.com

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Yıldız Teknik Üniversitesi	2017

Tez Başlığı: Ortaokul Sosyal Bilgiler Müfredatında Vatandaşlık Eğitimi Yaklaşımı ve Öğretmen Görüşleri

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Meryem Hayır KANAT

ESERLER

A. <u>Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (*proceedings*) basılan bildiriler:</u>

A1. V. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi

İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Dersi 2018 Öğretim Programındaki Değerler ve Ders Kitabında İşlenişi